

LUNDS
UNIVERSITET

ARENA FÖR KONTROVERS
**Hur svenska folkbibliotekarier och universitets-
och högskolebibliotekarier hanterar inköp av
kontroversiellt material**

Christina Börnkrantz & Ingrid Combes

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Lisa Engström

År: 2020

Title

An Arena for Controversy – How Swedish Public Librarians and Academic Librarians handle the acquisition of controversial material

Abstract

The aim of this thesis is to gain a deeper understanding of how librarians in Swedish public- and academic libraries approach the much-disputed question regarding the acquisition of controversial materials. This study is based on six semi-structured interviews with seven different librarians working in either public- or academic libraries in the south of Sweden, all assigned with the task of acquiring new materials to their library collection. We have analyzed the subsequent answers by applying the theory of new institutionalism as a framework, as well as studying previous research and media debates on the matter. The questions asked to fulfill the aim of this thesis were: *How do public librarians and academic librarians go about acquisitions concerning controversial materials, and does this give rise to any discussions inside, as well as outside, the library walls? And how, if at all, do the public libraries and the academic libraries differ in their acquisitions, and are there any notable differences in the potential discussion around it?*

Our study shows that the biggest distinction between Swedish public- and academic libraries lies in their different missions. Whereas public libraries have an obligation to promote the development of a democratic society, academic libraries are more concerned with supporting its students and researchers with satisfactory information and materials. This has an inevitable impact on the libraries acquisition methods – but also what they themselves consider to be “controversial”. They both, however, stress the importance of *quality* when acquiring new material. The study also shows that the public and academic librarians have a somewhat different approach towards acquisition-policies. One of the conclusions brings to light that the majority of the librarians being interviewed feel a strong need to fulfill their democratic mission by letting all sides of a discussion be heard; based on intellectual freedom, the freedom of speech and the concept of neutrality. A balanced library collection where no opinion is left unsaid is a must, and much preferable to simply excluding materials that can be deemed controversial.

Keywords

Controversial material; public librarians; public libraries; academic librarians; academic libraries; library policy; library selection; censorship; democratic

mission; provision of information; the concept of neutrality; quality; intellectual freedom; user-orientation; new institutional theory; interviews; library and information studies; master's thesis.

Nyckelord

Kontroversiellt material; folkbibliotekarier; folkbibliotek; universitets- och högskolebibliotekarier; universitets- och högskolebibliotek; medieplan; mediepolicy; urval; censur; demokratiskt uppdrag; informationsförsörjning; neutralitetsprincipen; kvalitet; fri åsiktsbildning; användarfokus; nyinstitutionell teori; intervjuer; biblioteks- och informationsvetenskap; masteruppsats.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING.....	6
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	7
1.3 BEGREPPSFÖRKLARING OCH DEFINITIONER	8
1.3.1 <i>Kontroversiellt material</i>	8
1.4 DISPOSITION	9
1.5 BAKGRUND	10
1.5.1 <i>Biblioteksinstitutionerna i en samhällskontext 1900-2000.</i>	10
1.5.2 <i>Tidigare debatter</i>	13
1.5.3 <i>Samtida debatter</i>	14
1.5.4 <i>Styrdokument</i>	16
2 TIDIGARE FORSKNING OCH LITTERATURÖVERSIKT	22
2.1 FORSKNING OCH LITTERATURÖVERSIKT I EN SVENSK KONTEXT	23
2.2 FORSKNING OCH LITTERATURÖVERSIKT I EN INTERNATIONELL KONTEXT.....	28
3 TEORI.....	33
3.1 INSTITUTIONSBEGREPPET	33
3.2 ORGANISATIONSFÄLT, ISOMORFISM OCH LEGITIMITET.....	35
4 METOD	37
4.1 INTERVJUER SOM METOD	37
4.2 URVAL	39
4.3 AVGRÄNSNING VID MATERIALINSAMLING	40
4.4 ETISKA ASPEKTER	40
5 PRESENTATION AV DE INTERVJUADE BIBLIOTEKARIERNA.....	43
5.1 UNIVERSITETS- OCH HÖGSKOLEBIBLIOTEKARIERNA.....	43
5.2 FOLKBIBLIOTEKARIERNA.....	43
6 RESULTAT OCH ANALYS	45
6.1 VAD ÄR KONTROVERSIELT MATERIAL?.....	45
6.1.1 <i>Bibliotekens demokratiska uppdrag och neutralitet</i>	46
6.1.2 <i>Egenutgivning</i>	48
6.1.3 <i>Användningssyfte och anknytning till forskning</i>	50
6.1.4 <i>Historiskt intresse och vetenskapliga anspråk</i>	51
6.2 EXEMPEL PÅ OCH HANTERING AV KONTROVERSIELT MATERIAL.....	56

6.2.1 Paralleller: idag versus för 20 år sedan.....	63
6.3 STYRDOKUMENTEN I FÖRVÄRVSARBETET.....	66
6.4 POLITISK PÅVERKAN.....	73
6.5 DISKUSSIONER, INTERNT OCH EXTERNT, OM KONTROVERSIELT MATERIAL.....	75
6.5.1 Bibliotekariernas önskan om förbättring angående förvärv av kontroversiellt material.....	80
6.6 BIBLIOTEKARIEYRKET OCH BILDEN AV BIBLIOTEKET.....	81
7 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION.....	85
8 VIDARE FORSKNING.....	92
9 REFERENSER.....	93
BILAGOR.....	98
BILAGA 1. INTERVJUGUIDE FOLKBIBLIOTEKARIE.....	98
BILAGA 2. INTERVJUGUIDE UH-BIBLIOTEKARIE.....	100
BILAGA 3. SAMTYCKESBLANKETT FÖR DELTAGARE.....	102

1 Inledning

Följande studie grundar sig i en sedan länge aktuell fråga inom biblioteksväsendet som även gett upphov till diskussioner i media där åsikterna är delade. Frågan rör bibliotekens inköp av medier med innehåll som bedöms vara kontroversiellt eller politiskt problematiskt. I Svenska Akademiens ordlista betyder *kontroversiell* något “[som] vållar tvist, omtvistad, omstridd” (SAOL u.å.). Kontroversiellt material är alltså material som kan väcka debatt och diskussion i samhället.

Det har visat sig ofrånkomligt för biblioteken att inte ta ställning till frågan om kontroversiella medieinköp, eftersom deras grundläggande funktion i samhället är att verka för demokrati och yttrandefrihet, samt att uppfylla uppdraget om medborgares rätt till information och att tillhandahålla just denna (Söderlind & Elf 2014).

En brännande fråga idag är just huruvida material som anses känsligt eller stötande överhuvudtaget ska köpas in till bibliotekens bestånd. Det leder till en fråga om vems definition av *kontroversiell* som har bäring. Vad som är kontroversiellt för folkbibliotek kanske anses oproblemiskt enligt universitets- och högskolebiblioteken – även om det rör sig om samma typ av material. Av tidigare forskning att döma har man inte mer ingående undersökt hur två av Sveriges största bibliotekstyper: folkbibliotek och universitets- och högskolebibliotek, arbetar kring frågan om kontroversiellt material. Ur den aspekten har vi bedömt det som både ett intressant och relevant bidrag till forskningen. Universitets- och högskolebiblioteken skiljer sig åt från folkbibliotek genom att vara inrättade vid lärosäten för att stödja den utbildning och forskning som bedrivs. Folkbiblioteken är riktade till allmänheten med ett medieutbud som ska spegla allmänhetens intresse oavsett ämnesområde.

2017 tog debatten om kontroversiellt material fart när Stockholms stadsbibliotek valde att köpa in den högerextrema tidskriften *Nya Tider* – ett beslut som mynnade ut i en häftig diskussion, där debatten centrerades kring bibliotekens demokratiska arbete med att förmedla kunskap (Eriksson 2017). Trots de upprörda rösterna stod enhetschefen Jenny Håkansson Hedberg fast vid beslutet. I en tidningsintervju förklarar hon:

‘Det står uttryckligen i vår mediepolicy att vi ska tillhandahålla omdebatterade medier så att man ska kunna bilda sig en uppfattning om dem. Det vi gör är att vi tar konsekvensen av vår

mediepolicy och i förlängningen bibliotekslagens skrivningar om neutralitet och objektivitet. Och jag kände att det inte får bli ett floskel-dokument. Men det var inte så att alla satt i inköpsgruppen och nickade och var överens', säger hon.

(Eriksson 2017)

Hänvisningen till mediepolicy och bibliotekslagen till trots ledde förvärvet till en stor diskussion i media om vad som egentligen är rätt att köpa in till våra offentliga bibliotek (Eriksson 2017). En fråga som kan väckas är om även medier som av många anses innehålla stötande eller extremistiskt innehåll ska köpas in och finnas fritt tillgängligt för utlån och beskådning?

I en debattartikel i Biblioteksbladet, *Bibliotekarier måste börja prata om kvalitet*, skriven av gymnasiebibliotekarie Johannes Soldal och bibliotekspedagog Lukas de Veen (2020), poängteras att frågor som rör utbud och gallring hör till bibliotekens kärnfrågor. De lyfter att bibliotekens utbud, enligt bibliotekslagen, ska präglas av allsidighet och kvalitet, men att bibliotekslagen inte definierar närmare hur man ska tolka de orden (Soldal & de Veen 2020). Allsidighet och kvalitet är också något som ofta anges som direktiv i policydokument gällande folkbibliotekens inköp av material (Söderlind & Elf 2014).

Exemplen är många och påtagliga i mediedebatten när det kommer till inköp av kontroversiellt material på folkbibliotek. Universitets- och högskolebiblioteken befinner sig dock utanför blickfånget i samma mediedebatt.

Forskaren Åse Hedemark har uttalat sig om att biblioteksdebatter i media oftast drivs av personer och aktörer utanför biblioteksväsendet och att detta synliggör tystnaden och bristen på röster *inifrån* biblioteksväsendet – interna röster kan nyansera och belysa bibliotekens problem och möjligheter (Nybacka 2019). Ett uttalande som i sig styrker relevansen av såväl vår studies ämne som metodvalet, eftersom vi valt kvalitativa semistrukturerade intervjuer med anställda bibliotekarier, och särskilt belyser bristen på uppmärksamhet kring universitets- och högskolebibliotekens närvaro i debatten.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med vår studie är att få en djupare inblick i folkbibliotekariers och universitets- och högskolebibliotekariers inställning och resonemang när det kommer till medieinköp av kontroversiellt material. Vi kommer att redogöra mer ingående vad som menas med kontroversiellt material under avsnitt 1.3.

Begreppsförklaring och definitioner. Ytterligare ett syfte med vår studie är att få en större insikt i skillnader och likheter mellan de två bibliotekstypernas förvärv av kontroversiellt material.

Våra forskningsfrågor är följande:

- *Hur hanterar folkbibliotekarier och universitets- och högskolebibliotekarier inköp av kontroversiellt material?*
- *Hur ser diskussionen kring inköp av kontroversiellt material ut, internt såväl som externt?*
- *Hur skiljer sig folkbiblioteken och universitets- och högskolebiblioteken åt i förvärvsarbetet och i den eventuella diskussionen?*

1.3 Begreppsförklaring och definitioner

Vi har nu presenterat grunden för studien och studiens problemområde, och ett begrepp har visat sig vara grundläggande och redogörs därför för här.

1.3.1 Kontroversiellt material

Som tidigare nämnts definierar Svenska Akademiens ordlista ordet *kontroversiell* som något “som vållar tvist, omtvistad, omstridd” (SAOL u.å). Kontroversiellt material är på så vis material som väcker debatt och diskussion i samhället. Nationalencyklopedin, i sin tur, definierar begreppet som något som: [det] finns blandade (till stor del kritiska) uppfattningar om: “*en politiskt ~ fråga; ett ~t påstående; en ~ person*” (Nationalencyklopedin u.å).

Vi har tagit avstamp i dessa definitioner av ordet *kontroversiell*, men ser också nödvändigheten att lyfta begreppets mångtydighet. Beroende på person och situation kan *kontroversiellt* ha olika innebörd (Skolverket 2020). I en vetenskaplig kontext, som universitets- och högskolebibliotek befinner sig i, kan kontroversiellt till exempel innebära pseudovetenskapligt material – medan ordet för folkbibliotek leder tankarna till texter med exempelvis främlingsfientligt innehåll. *Kontroversiellt* innebär alltså här att materialets innehåll kan ge upphov till meningsskiljaktigheter och diskussion bland allmänheten, och på så vis i en bibliotekskontext mynna ut i etiska- och politiska frågor kring information. Det är denna kontext som den här uppsatsen tar avstamp ifrån.

Vad gäller begreppet *material* har vi valt denna beteckning framför exempelvis *verk* eller *böcker*, för att innefatta såväl tryckt som elektroniskt material, samt för att material också kan ge utrymme för att innefatta information som kan nås via

exempelvis film och musik. Ordet *medier* används också synonymt med *material* uppsatsen igenom.

1.4 Disposition

Uppsatsen har delats upp i sju kapitel med tillhörande underrubriker. I detta kapitel har vi hittills presenterat studiens problemområde och dess inriktning samt redogjort för studiens viktigaste begrepp: *Kontroversiellt*. Under följande rubrik fortsätter uppsatsens första kapitel med *1.5 Bakgrund* med tillhörande underrubriker, där vi kommer att ge en bredare och mer fördjupad genomgång av problemområdet och dess kontext genom att redogöra för bibliotekstypernas framväxt och förändringar som skett sedan förra sekelskiftet. Vi kommer även att redogöra för tidigare såväl som samtida mediala debatter om kontroversiellt material på bibliotek, samt kort redogöra för bärande styrdokument för biblioteksverksamheterna vid förvärvsarbetet.

I nästa kapitel, *2. Tidigare forskning*, presenteras tidigare forskning och litteraturöversikt i en nationell såväl som internationell kontext. I kapitel *3. Teori* presenteras den nyinstitutionella teorin som vi använder oss av i uppsatsen. I kapitel fyra, *4. Metod*, behandlas vårt metodval av kvalitativa semistrukturerade intervjuer; urval; avgränsningar; samt etiska aspekter. Uppsatsens femte kapitel, *5. Presentation av de intervjuade bibliotekarierna*, redogör övergripande för bibliotekariernas ansvarsområden, sätt att arbeta med förvärv samt generella aspekter som har en direkt påverkan på inköpsbesluten. Folkbibliotekarierna respektive universitets- och högskolebibliotekarierna presenteras var för sig, dock inte individuellt utan som grupp. I kapitel sex, *6. Resultat och analys*, påbörjas själva analysen som är sammansvetsad med de svar som intervjuerna har genererat. Kapitlet har delats upp i sex huvudsakliga avsnitt, med tillhörande underrubriker. Det är här vi återkopplar till studiens teoretiska perspektiv samt sekundärmaterial från bland annat *2. Tidigare forskning* för att kunna analysera intervju svaren. I uppsatsens näst sista kapitel, *7. Sammanfattning och diskussion*, sammanfattas analysen och studiens frågeställning besvaras. Slutligen lyfter vi i det avslutande kapitlet, *8. Vidare forskning*, styrkor och svagheter med vår studie samt ger förslag på framtida forskning.

1.5 Bakgrund

Att bibliotekstyperna folk- och universitets- och högskolebiblioteken har olika uppdrag att förhålla sig till kan tänkas vara en avgörande faktor när det kommer till besluten att köpa in kontroversiellt material – åtminstone är det vad som kan skönjas i Svensk Biblioteksförerings rapport, *Vi arbetar i medborgarnas tjänst*, där mediestrategiskt arbete utifrån normerande dokument på bibliotek undersöks (Söderlind & Elf 2014). Bibliotekstyperna är dock del av samma biblioteksväsende och lyder under samma bibliotekslag.

För att få en så tydlig förståelse som möjligt för vår studies problemområde och frågeställningar är det nödvändigt att känna till kontexten i vilken den befinner sig. I det här avsnittet kommer vi att ge en historisk överblick över folkbibliotekens respektive universitets- och högskolebibliotekens framväxt och de förändringar som skett sedan förra sekelskiftet. Vi redogör även för tidigare och samtida debatter i media, samt i korta drag de olika styrdokumentens relevans för bibliotekens verksamheter.

1.5.1 Biblioteksinstitutionerna i en samhällskontext 1900-2000

Efter att bibliotekarien och pedagogen Valfrid Palmgren hade genomfört sin studieresa till USA i början på förra sekelskiftet kom det svenska folkbiblioteket att förändras i grunden. I sin reserapport som publicerades 1909 framhöll hon de amerikanska biblioteken som något att efterlikna, eftersom de riktade sig mot alla samhällsklasser. Dessutom var biblioteken i USA inte beroende av enskilda donationer för att kunna gå runt, utan finansierades av allmänheten. Den här rapporten låg till grund för en statlig utredning som kom att spela en avgörande roll för utvecklingen av de svenska biblioteken ända in i våra dagar (Olsson Dahlquist 2019). På grund av Palmgren fick både folk-, skol- och studiecirkelbibliotek rätt till utökad statsbidrag och hon var en stor förespråkare för att folkbiblioteken skulle kallas "allmänna bibliotek", för att ytterligare betona dess inkluderande natur (ibid.). Gösta Vestlund (2010) kommenterar detta skeende som att isen hade brutits av att landets högsta politiska organ hade erkänt biblioteken som ett samhällsintresse (Vestlund 2010).

Vid den här tiden formades också tankar om biblioteket som en folkbildande instans, där uppfostrandet av de svenska medborgarna ansågs vara ett av bibliotekets främsta uppgifter (Hedemark 2009). Den här uppfostrande rollen är inte längre bibliotekets huvudsakliga, något som Olsson Dahlquist (2019) menar beror på en ändrad syn på det demokratiska arbetet. "Förskjutningen innebär att

staten gått från en fostrande roll till en som ska ge stöd för ett aktivt medborgarskap och individuella intressen snarare än kollektiva.” (Olsson Dahlquist 2019, s. 41). Skiftet kan spåras tillbaka till det sena 1960-talet, då staten riktade sin uppmärksamhet mot folkbibliotekens roll i samhället genom en rad utredningar och experiment; bland annat började man på prov att införa inköpsförslag. Att biblioteken skulle gå från en folkbildande instans till ett aktivt kulturhus fick gehör framförallt från den politiska vänstern, en politisk orientering som genomsyrade en stor del av det svenska samhället under 70-talet. Stort fokus låg på debatt och diskussion (Hedemark 2009). Det i biblioteksavseende progressiva 70-talet övergick i ett 80-tal där intresset för biblioteksverksamheten svalnade av mer och mer. Det intresse som fanns kvar i samhället lades på frågan om information och teknik, snarare än debatt eller folkbildning (Olsson Dahlquist 2019). I mitten på 90-talet introducerades den första bibliotekslagen, som år 2014 uppdaterades till den lag vi känner till idag.

Resan från uppfostringsrollen till att primärt verka för det demokratiska samhällets utveckling har pågått under hundra år, men ekon av bibliotekens storhetsdagar som en folkbildande funktion kan, enligt Olsson Dahlquist (2019), fortfarande anses idag.

Att folkbiblioteket fortfarande på många sätt kan anses vara en folkbildningsinstitution torde ha att göra med såväl den idémässiga som den historiska kopplingen till folkbildningsrörelsen, men också genom att man inom folkbiblioteken anlägger en vidare förståelse av begreppet folkbildning.

(Olsson Dahlquist 2019, s. 44)

Inom biblioteksväsendet var det vid universitets- och högskolebiblioteken som de största förändringarna skedde under 1900-talets senare hälft. Som nämndes inledningsvis till denna studie, är universitets- och högskolebiblioteken inrättade vid lärosäten för att stödja den utbildning och forskning som bedrivs: “Beteckningen universitets- och högskolebibliotek, alternativt UH-bibliotek, innebär en avgränsning och inkluderar enbart bibliotek som verkar inom universitet eller högskola” (Thomas 2014, s. 9). Universitets- och högskolebibliotek är i sig forskningsbibliotek, men beteckningen forskningsbibliotek inkluderar även specialbibliotek (ibid.), varför vi för att undvika förvirring valt att hålla oss till UH-bibliotek som beteckning studien i genom.

Fram till 1960-talet var universitets- och högskolebibliotekens verksamheter de mest traditionsbundna; bibliotekens läsesalar tillhörde forskarna och det var också universitets- och högskolebiblioteken som låg i framkant när datatekniken och andra betydelsefulla tekniska uppfinningar började göra entré. I samband med det

kunskapssamhälle som började växa fram mer på allvar år 1842 med folkskolestadgan, blev 1950-talet vaggan för vad som har kommit att omnämnas *Studentexplosionen*: där högre utbildning tidigare varit förbehållen en liten grupp i början av 1940-talet utgjorde numera hälften av Sveriges befolkning denna grupp. Sedan universitets- och högskolebibliotekens roll stärkts av bland annat just Studentexplosionen, blev *informationstjänster*, *informationskompetens* och *informationsförsörjning* viktiga ledord inom verksamheten (Thomas 2014). Studentexplosionen medförde nämligen satsningar på forskning, något som gjorde att mängden vetenskapliga publikationer ökade. I samband med detta, för att kunna tillgodose informationsbehovet, ställdes världen och Sverige inför frågan om en övergripande informationspolitik där internationella organ som UNESCO sedermera tog fram riktlinjer för informationsförsörjningen. Denna förändring har i sin tur kommit att kallas för *Informationsexplosionen*. Sveriges åtgärder avseende det informationspolitiska gav bland annat upphov till inrättandet av *Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation* (SINFDOK) som bistod de vetenskapliga biblioteken i sin informationsförsörjnings-verksamhet (Thomas 2014).

Olika projekt inom biblioteksverksamheten i slutet av 90-talet innebar ett perspektivbyte kring en av bibliotekens målsättningar: bibliotekens urval och mediebestånd skulle anpassas mer efter användarens behov och efterfrågan, snarare än att låta synsätt om vad som utgör ett komplett biblioteksutbud styra (Söderlind & Elf 2014). Boken *Strategisk medieplanering för folkbibliotek*, författad av Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg och publicerad 2001, hjälpte till att etablera detta perspektivbyte genom att tydligt markera användarna som en ny utgångspunkt istället för den tidigare utgångspunkten: bibliotekets bestånd. Söderlind och Elf menar på att denna förändring för folkbibliotekens del "kan betraktas som ett led i att stärka folkbibliotekets legitimitet och relevans i lokalsamhället" (Söderlind & Elf 2014, s. 15). För universitets- och högskolebibliotekens del har detta främst yttrat sig genom PDA: *Patron Driven Acquisition* – ett utvecklat system som innebär att inköp av e-resurser automatiskt förvärvas när en användare sökt efter och vill ladda ner exempelvis en e-bok (Söderlind & Elf 2014). Vid PDA kan universitets- och högskolebiblioteken redan innan användaren begärt en e-resurs styra och begränsa vad som är tillgängligt genom att endast erbjuda möjligheten att ta del av sådant som hamnar inom fakultetens uppdrag, det vill säga: resurser som ansluter till den forskning som lärs ut och bedrivs på fakulteten (Anderson 2011). Även folkbibliotek har hakat på PDA-trenden (Söderlind & Elf 2014), något som

visar på att användarfokus är något som är gemensamt för både folk- och universitets- och högskolebibliotek.

1.5.2 Tidigare debatter

I detta avsnitt har vi för avsikt att kontextualisera studiens problemområde med exempel på debatter som har uppstått om bibliotekens förhållningssätt till kontroversiellt material. I våra efterforskningar framkom enbart exempel från folkbibliotek, vilket är anledningen till avsaknaden av universitet- och högskolebibliotek i det här avsnittet om tidigare och samtida debatter.

Det ständigt skiftande samhällsklimatet genom årtiondena har påverkat vad som för tillfället anses vara kontroversiellt. Så också i biblioteksvärlden. Under 1900-talets första årtionden gick Nick Carter-debattvägorna höga i det svenska samhället. Böckerna om mästerdetektiven Nick Carters möten med den kriminella världen ansågs fördärva de ungas sinnen och leda till ett liv på brottets bana (Hedemark 2009). Med tiden kom paniken att dämpa sig något, men många personers syn på böckerna fortsatte att vara negativ. Catharina Stenberg (2001) pekar i sin analys på den typ av litteratur, däribland Nick Carter-böckerna, som under 60- och 70-talet gick under benämningen "kiosklitteratur" – en term som allt som oftast kom att användas i nedsättande syfte. Då dessa lättlästa, intrigtäta böcker – oftast i genren deckare eller romantik – generellt sätt var populära hos allmänheten, drog de ändå till sig kritik från många håll för att vara för enkla och vulgära (Stenberg 2001). Stenberg (2001) drar slutsatsen att de folkbibliotek som köpte in så kallad kiosklitteratur gjorde det i stort sett enbart på besökarnas begäran.

I en snarlik anda var under 1980-talet debatten fin- versus fulllitteratur i ropet, något som Hedemark (2009) bland annat exemplifierar med hjälp av diverse tidningsinsändare från den här tiden. Den röda tråden insändarna igenom är missnöjet med folkbibliotekens val att köpa in "fördummande" litteratur, som exempelvis "tantsnusk", och därmed försumma de litterära klassikerna. Man menade att biblioteken svek sin roll som folkbildningsinstitution och visar därmed att den synen på folkbibliotek fortfarande var stark hos många personer, i synnerhet hos författare (Hedemark 2009). Detta kulturella rankingsystem, dikotomin mellan fin- och fulllitteratur, pekar i slutändan på "[...] en värdering av människor – en värdering som baseras på deras medieanvändning och vilka konsekvenser denna anses få" (ibid., s. 66). Att se ner på fulllitteratur hade som följd att man i förlängningen, medvetet eller ej, även såg ner på läsarna av den här typen av litteratur.

Jenny Hedström (2005) skriver i sin magisteruppsats om hur det sena 1980- och -90-talets biblioteksdebatt bland annat präglades av FLN-debatten (flärd, lidelse och njutning) – kanske mer känd som “tantsnusk”-debatten. Lättsam, romantisk populärlitteratur som riktade sig framförallt till kvinnor och som ofta hade utförligt beskrivna sexualakter kom i vardagligt tal att kallas för “tantsnusk”, och dess vara eller icke-vara på folkbiblioteken var under 1980- och 90-talen en ständig debatt. Böcker från det romantik-fokuserade bokförlaget Harlequin, eller författare som Jackie Collins, Jean M Auel och Margit Sandemo ansågs av många hålla alltför låg kvalitet för att få lov att synas på bibliotekshyllorna och deras böcker kallades ibland rent ut för pornografiska. Många motsatte sig å det starkaste bibliotekens inköp av FLN-litteratur. Samtidigt uppstod en motreaktion i denna debatt där man ifrågasatte varför kvinnliga författare överlag bedömdes så mycket hårdare än sina manliga motparter (ibid.).

1.5.3 Samtida debatter

I början av 2000-talet noteras en marknadsanpassning av folkbiblioteken. De började mer och mer att fokusera på att sträva efter högre siffror vid besök och utlån, och flera artiklar pekade på att det inte är bibliotekens uppdrag att tillhandahålla det kommersiella utbudet utan uppgiften ligger i att tillhandahålla ett kvalitetsutbud och bibliotekarierna måste därför göra aktiva val (Hedström 2005).

Inpå 2000-talet var Harlequin-böckerna, som under 1980- och 90-talet kom att klassas som skräplitteratur, fortfarande del av debatten. Det som ansågs problematiskt i Harlequin-böckerna var det kvinnoideal som framställs och som man menade att unga tjejer i sin tur skulle komma att påverkas negativt av (Hedström 2005).

Under 2010-talet skiftade debatten från fin- och fulllitteratur till huruvida bibliotek skulle behålla och ha tillgång till böcker som exempelvis *Tintin i Kongo*, där man bland annat ansåg att de förlegade afrofbiska porträtteringarna i seriealbumet skulle inverka negativt på barn genom att bidra med fördomsfulla stigmatiserande bilder. Detta blev en debatt inom svenska folkbibliotek i kölvattnet av att *Tintin i Kongo* togs upp i belgisk domstol med anledning av att serien ansågs vara rasistiskt och man föreslog därför ett totalförbud av seriealbumet (Brännström & Julander 2012). 2012 uppmärksammades detta i svensk media då Kulturhuset Tiotretton i Stockholm gick ut med att de hade valt att ta bort *Tintin i Kongo* från barnsamlingen, men att boken fortfarande fanns kvar på vuxenavdelningen – med

motiveringen att barn i tidig ålder ännu inte har lärt sig att tänka kritiskt. Där medgavs också att personalen skulle se över resten av bibliotekets böcker med exempelvis homofobiska och rasistiska värderingar som de hade bedömt inte borde finnas i biblioteket. (ibid.)

Även Astrid Lindgrens *Pippi i Söderhavet* blev omdebatterad på grund av att den ursprungliga boken innehöll föråldrade uttryck som kunde uppfattas som rasistiska (Arvidsson 2017). Botkyrka bibliotek valde att gallra ut dessa äldre upplagor men såg till att den ersattes med en upplaga från 2015 där Lindgrens dotter kunnat ändra dessa föråldrade uttryck – exempelvis byttes det förlegade ordet “negerkung” ut till “Söderhavskung” (ibid.).

Stina Wirséns pekböcker *Liten Skär och alla små brokiga* är ännu ett exempel som väckte debatt i svallvågorna av *Tintin i Kongo*-kontroversen, där figuren Lilla Hjärtat, ritad som en svart flicka med tjocka läppar och yviga hårflätor, kritiserades för att vara en rasistisk stereotyp av svarta människor (Hellekant 2012). Försäljningen av de sex pekböckerna med Lilla Hjärtat stoppades när Wirsén själv meddelat att hon inte ville fortsätta sälja dem på grund av den häftiga debatten som uppstod (ibid.).

Det man ifrågasatte i början av 2000-talet rörde alltså mer bibliotekens redan faktiska bestånd och samlingar, om man skulle gallra etcetera, snarare än inköpen – men det ger oavsett en bild över omstridda, det vill säga kontroversiella, material. Senare exempel, från 2017, visar på att debatten har skiftat något – från bibliotekens val av inköp till bibliotekens val att *neka* inköp. Vi kan därför skönja tre olika diskurser i förvärvsdiskussionen under de senaste fyrtio åren: fin- och fulllitteratur, förlegade stereotyper och begrepp, och slutligen ett ifrågasättande av folkbibliotekens monopol gällande inköpsurvalet.

Stockholms stadsbiblioteks val att köpa in den högerextrema tidningen *Nya Tider*, som nämndes i inledningen av denna studie, är ett exempel på förvärvsbeslut som kom att väcka en omstridd debatt. Även nationalekonomen Tino Sanandajis bok *Massutmaning* – en egenutgiven debattbok där författaren med hjälp av siffror och statistik framför sina åsikter om invandring i Sverige – skapade en liknande debatt. Samma år som *Massutmaning* var nykomling i den litterära världen, 2017, uppstod en hätsk diskussion efter det att några bibliotek valt att inte köpa in boken (Byström 2017). Det gick till och med så långt att en bibliotekarie, som hade meddelat bibliotekets beslut om att inte köpa in boken, hängdes ut på olika hatsidor. Även

tonläget på sociala medier, där ibland Twitter, var högt – för att inte nämna debatten i dagstidningarna som ständigt skiftade mellan olika läger (ibid.).

I debatten om Sanandajis bok *Massutmaning* framfördes att biblioteken genom att välja att inte köpa in boken därmed inte skulle leva upp till sitt uppdrag om att bidra till fri åsiktsbildning. Åse Hedemark (2018) lyfter att den argumentation som kulturskribenter och politiker förde fram under denna debatt framställde biblioteket som en institution som bevarar kulturarvet, oavsett om kulturarvet bär med sig något problematiskt: “Det ska finnas en bredd i urvalet och att begränsa det, antingen genom att inte köpa in eller gallra äldre böcker, anses gränsa till censur, menar man” (Hedemark, se Hansson & Wisselgren 2018, s. 222).

Samtliga exempel ovan, hit räknas också de exemplen som omnämns under *1.5.2 Tidigare debatter*, visar att visst material, (kontroversiellt material), ständigt väckt reaktioner bland allmänheten. Vad det är som skaver har dock varierat över tid, i relation till den rådande samhällsdiskursen.

1.5.4 Styrdokument

Nedan presenteras relevanta styrdokument som har bäring på bibliotekens verksamhet och förvärvsarbete. Dessa är bibliotekslagen, några av IFLA:s och Unesco:s internationella manifest, och medieplanen som stöd i verksamheten.

1.5.4.1 Bibliotekslagen

2013 antogs en ny bibliotekslag och ersatte därmed den äldre från 1996, med skillnaden att den nuvarande bibliotekslagen ger det samlade biblioteksväsendet ett demokratiuppdrag (Hansson 2019). I den nya lagen, som trädde i kraft 1 januari 2014, betonas exempelvis vikten av fri åsiktsbildning – något som var helt frånvarande i den äldre (SFS 2013:801, SFS 1996:1596). I bibliotekslagens ändamål, paragraf 2, preciseras:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

(SFS 2013:801)

Med *det allmänna biblioteksväsendet* som nämns ovan i bibliotekslagens paragraf 2 menas alla de offentligt finansierade biblioteksverksamheterna, oavsett om de drivs på kommunal, regional eller statlig nivå, och omfattar alltså både

bibliotekstyperna folk- och universitets- och högskolebibliotek (Svensk biblioteksforening 2019).

I bibliotekslagen finns specifika paragrafer avsett för bibliotekstyp. Exempelvis för folkbiblioteken under paragraf sex preciseras: “Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet” (SFS 2013:801). Paragraf 12 är specifikt avsedd för universitets- och högskolebibliotek:

Det ska finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen [...] Dessa bibliotek ska svara för biblioteksverksamhet inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid universitetet eller högskolan.

(SFS 2013:801)

Bibliotekslagen är en ramlag, där bestämmelserna är övergripande och allmänt hållna (Hirschfeldt 2017). Det kan argumenteras att bibliotekens nekande av medieinköp, med hänvisning till innehållet eller bibliotekets etiska värdegrund, blev väldigt mycket mer komplicerat när den nya lagen trädde i kraft. I en debattartikel i Biblioteksbladet påpekade Pamela Schultz Nybacka, fil.dr och lektor samt utvecklare av den nya bibliotekarieutbildningen vid Södertörns högskola, att bibliotekslagen som ramlag kompletterar det kommunala och regionala självstyret (Nybacka 2019). Eftersom bibliotekslagen är en ramlag saknar den också en specifik skrivning om vad som händer i de fall lagen inte uppfylls (ibid.).

Ett konkret exempel på problemet med förvärv av kontroversiellt material ägde rum 2017, när Kultur- och fritidsnämnden i Botkyrka befann sig under kritik av JO. JO beslutade att biblioteket i fråga hade agerat felaktigt angående ett inköpsförslag då Botkyrka biblioteks beslut stred mot såväl bibliotekslagen som regeringsformen 1 kap. 9 § (JO 2017). Beslutet grundade sig i att biblioteket angett skäl gällande nekandet av inköpsförslaget som visat på att bedömningarna bland annat gjordes baserat på de åsikter som förs fram i boken. Biblioteket hade, enligt JO, på basis av detta inte levt upp till bibliotekslagens och regeringsformens objektivitetsprincip (ibid.).

I Kungliga Bibliotekets antologi *Den femte statsmakten* (2017), redogör en av författarna, juristen Johan Hirschfeldt, för bibliotekslagens bakgrund i relation till den demokratiska rättsstat man kan säga att vi har i Sverige. Hirschfeldt tar, i sitt avsnitt i antologin, fasta på punkter som behandlades i förarbetena till bibliotekslagen, som skulle bidra till det demokratiska samhällets utveckling. En av punkterna underströk att biblioteken bör inta en “neutral hållning i förhållande till

den information som tillhandahålls och även i övrig verksamhet understödjer ett fritt meningsutbyte” (Hirschfeldt 2017, s. 70). I förarbetena betonades även att biblioteksverksamheten ska präglas av en “öppenhet för olika perspektiv och stå fri från censur eller andra hindrande åtgärder. Yttrandefriheten är den grund som den fria åsiktsbildningen vilar på” (ibid.). En punkt i förarbetena till bibliotekslagen som vi känner ger ytterligare en dimension åt bibliotekslagens demokratiska uppdrag.

1.5.4.2 Internationella manifest

Tillsammans med olika nationella biblioteksföreningar har IFLA (International Federation of Library Association) genom åren lagt fram ett stort antal manifest som blivit godkända och rekommenderade av FN-organet för utbildning, vetenskap och kultur: UNESCO (Djurberg 2014). Utöver bibliotekslagen, som ju är ett måste för alla bibliotek att förhålla sig till, är även IFLA:s och UNESCO:s internationella manifest av vikt för biblioteksverksamheter gällande yrkesetik och som en möjlighet att med andra länder förhandla fram: “gemensamma förhållningssätt och regler i normativa instrument som deklARATIONER, rekommendationer och konventioner” (ibid., s. 5).

Svensk biblioteksförening tog initiativet att tillsammans med svenska Unescorådet samla alla IFLA:s manifest till ett enda dokument och översatt dem till svenska (Lindberg 2014). I ett av dessa manifest, folkbiblioteksmanifestet, preciseras exempelvis följande som betonar bibliotekens urval när det kommer till förvärv:

Hög kvalitet samt anpassning till lokala förutsättningar och behov är en grundläggande förutsättning. Materialet ska spegla nutida trender och samhällsutveckling, likaväl som minnet av mänsklighetens tidigare strävan och fantasi. Folkbibliotekets samlingar och tjänster ska inte vara föremål för någon form av ideologisk, politisk eller religiös censur eller för kommersiella påtryckningar.

(Svensk Biblioteksförening 2014, s. 12)

IFLA har även kommit med en förklaring om bibliotek och intellektuell frihet, där de hävdade att värnandet av den intellektuella friheten: “är ett centralt ansvar inom all biblioteks- och informationsverksamhet” (Ristarp 2014, s. 75).

Efter det att IFLA kommit med förklaringen om bibliotek och intellektuell frihet togs Glasgowdeklarationen om bibliotek, informationstjänster och intellektuell frihet, fram. I deklarationen fastställde IFLA följande om vad som bör prägla bibliotekens förvärv:

Bibliotek och informationstjänster ska förvärva, bevara och tillgängliggöra ett så brett utbud av material som möjligt, så att det avspeglar bredd och individuella intressen i samhället. Urvalet av och tillgängligheten hos bibliotekets material och tjänster ska styras av professionella överväganden och inte av politiska, moraliska eller religiösa åsikter.

De internationella manifesten är inte på något sätt bortglömda i bibliotekens dagliga verksamhet, men trots hänvisningar till IFLA eller UNESCO i medieplanerna är det oftast bibliotekslagen och verksamhetens egna strategier som väger tyngre (Söderlind & Elf 2014). Söderlind och Elf (2014) menar att detta ger anledning att fundera över kring vad som egentligen menas när biblioteken hävdar att de "förhåller sig till" olika officiella manifest eller skrifter. De pekar även på de svagheter som kan finnas i dylika dokument:

Manifesten säger dock ingenting om eventuella gränser för informationsfriheten och ger således ingen vägledning för situationer där olika rättigheter och principer eller intressen kolliderar, vilket de kan förväntas göra i ett komplext och öppet samhälle.

(Söderlind & Elf 2014, s. 29)

1.5.4.3 Medieplanens roll i bibliotekens förvärvsarbete

I rapporten *Vi arbetar i medborgarnas tjänst* har Söderlind och Elf (2014) i sin kartläggning av bibliotekens mediestrategiska arbete efter normerande dokument märkt vissa återkommande trender när det kommer till bibliotekens medieplaner. Exempelvis syns en stark och kontinuerlig användarstyrning i medieplanerna. Det kommer till uttryck i bland annat medieplanernas målsättning om att förvärvet ska vara användarorienterat: att man ska ha ett "flytande bestånd", något Söderlind och Elf noterat sker hos både folkbiblioteken och UH-biblioteken. På universitets- och högskolebiblioteken syns till exempel denna användarstyrning särskilt starkt genom PDA. Vidare finns det trender när det kommer till förvärv av medier, som kan anpassas efter "skeenden på samhällsnivå som påverkar organisationen av förvärvsarbetet liksom grundläggande synsätt på vad biblioteket skall köpa in och varför" (Söderlind & Elf 2014, s. 55). En sådan trend i medieutbudet är exempelvis medieutbud som alltmer går mot digital utgivning. Trender kan också vara baserade på idéer om bibliotekets roll i samhället (Söderlind & Elf 2014).

För biblioteken kan medieplanen, eller som den också kan kallas: mediestrategi, mediepolicy eller förvärvspolicy (Söderlind & Elf 2014), definieras som en sorts handlingsföreskrift. Inom en biblioteksverksamhet utgör medieplanen den typ av dokument som Boréus och Bergström i *Textens mening och makt* (2018) menar att handlingsföreskrifter kännetecknas av, nämligen att de är av texttypen: "[P]raktiskt orienterade rekommendationer, regler, normer eller 'skript' som föreskriver vad som är passande att göra i olika situationer" (Lindberg 2017, Tingsten 1941 se Boréus & Bergström 2018, s. 134).

Tilläggas bör att medieplaner dock inte är ett krav för biblioteken att ha, utan själva tanken med en medieplan är att den kan fungera som en riktlinje för verksamheten. Sedan Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg lanserade boken *Strategisk medieplanering för bibliotek* (2001) är det trots allt snarare regel än undantag att bibliotek ser till att de har medieplaner (Söderlind & Elf 2014). Däremot finns det inte någon tydlig struktur som tar fasta på vad exakt en medieplan ska innehålla. Därför kan också medieplanerna skilja sig åt biblioteken emellan, främst om hur pass detaljerade, vaga eller "rymmande" formuleringarna är. Exempelvis kan en formulering i en medieplan på ett universitets- och högskolebibliotek se ut som följande:

Inköpsförslag skall beaktas och bedömas utifrån tagna medieurvals-principer och relevans. Biblioteket skall inte ta ställning i moraliska, politiska och religiösa frågor.

Dock tar vi avstånd från medier vars huvudsyfte är att spekulera i våld, sex, skvaller eller fördomar. Samma princip gäller för fackmedier som medvetet förvanskar fakta.

(Söderlind & Elf 2014, s. 39)

Söderlind och Elf (2014) uppmärksammar att en skillnad mellan folkbibliotekens och universitets- och högskolebibliotekens medieplaner är tydligheten i vad som *inte* ska köpas in till biblioteket. Detta är framträder framförallt i universitets- och högskolebibliotekens medieplaner. En förklaring till att det ligger till på det viset är universitets målgrupp:

[D]är det som inte är kopplat till universitetets målgrupp endast undantagsvis köps in. Det kan verka logiskt, men samtidigt skulle man med stöd av exempelvis Glasgowdeklarationen om bland annat intellektuell frihet 35 kunna hävda att när önskemål angående medier som ligger utanför de aktuella studieområdena avslås tar man avstånd från tanken om intellektuell frihet. En vanlig 'lösning' på denna problematik återkommer i ett flertal av högskolebibliotekens planer – man hänvisar till folkbiblioteken. I folkbibliotekens planer blir skrivningarna av vad som inte köps in mer diffusa [...].

(Söderlind & Elf 2014, ss. 45-46)

För folkbibliotekens del är det inte sällan så att man kan skönja ett påtagligt mått av gardering, ett slags "både och-tänkande", för att kunna täcka in det mesta. Söderlind och Elf ger följande formuleringar från folkbiblioteks medieplaner som exempel på detta "både och-tänkande":

Bibliotekets utbud ska präglas av kvalitet och allsidighet samt ta hänsyn till användarens önskemål. Detta innebär att man som användare ska ha tillgång till ett stort utbud i tryckt och digital form, som innehåller det breda och det smala, det lätta och det svåra, det gamla och det nya.

Eller:

Kontroversiella och smala åsikter skall också ges utrymme. Kontroversiella ämnen bör inte undvikas.

(Söderlind & Elf 2014, s. 47)

Ytterligare en aspekt som medieplanen kan bidra med, och som lyfts av Höglund och Klingberg, är att medieplanen kan hjälpa till att förhindra att bibliotekariens personliga smak eller åsikt spelar in i inköpsprocessen (Höglund & Klingberg 2001). Något som kan spela stor roll, tänker vi, när det kommer till inköp av just kontroversiellt material, eftersom bibliotekarier under sin yrkesroll ju också har sina egna subjektiva åsikter. Detta dilemma är (bland annat) något som vi kommer att belysa längre fram i analysen.

2 Tidigare forskning och litteraturöversikt

I våra efterforskningar inför masteruppsatsen har vi kommit att märka att ämnet kontroversiellt material på bibliotek på intet sätt är nytt – det ansluter nämligen till frågan om censur kontra urval som har sina rötter i mitten av 1900-talet – men det är inte heller utnött eller har gått ur tiden. Inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning har vad biblioteken ska tillhandahålla varit en ständigt återkommande fråga, men frågan har på senare år framför allt lyfts i tidnings- och debattartiklar och rört sig något bort från vetenskaplig forskning. Däremot har ämnet ofta legat till grund för kandidat- och masteruppsatser, alla med olika infallsvinklar. Ämnet verkar hur som helst framförallt ha fått uppmärksamhet i massmedia.

Specifikt tidigare forskning om kontroversiella *inköp* på bibliotek är det sparsamt med. Vi har heller inte hittat någon studie där man har jämfört både folkbibliotekariers och universitets- och högskolebibliotekariers inställning till kontroversiella medieinköp, något som motiverat vår studies ämnesval och som därmed även bidrar till forskningen.

Det är därmed inte sagt att frågan om bibliotekens inköp av kontroversiella medier helt har undvikit forskningsintresse; de senaste åren har ett flertal rapporter angående förvärv på svenska bibliotek publicerats, på uppdrag av bland andra Kungliga biblioteket och Svensk Biblioteksförning. Noteras ska dock att det inom svensk forskning fortfarande är en märkbar tonvikt på folkbibliotek, något som inte är lika framträdande i internationell forskning. Universitets- och högskolebibliotek är klart underrepresenterade och verkar något bortglömda av de svenska forskarna. Detta trots att även universitets- och högskolebibliotek brottas med de här frågorna. Inom svensk forskning har dock Åsa Söderlind och Gullvor Elf (2014), som vi presenterar mer nedan, i sin rapport lyft universitets- och högskolebiblioteken på ett sätt som vår studie ansluter sig till – men med skillnaden att vi fokuserar på inköp och inte på de normerande dokumenten som Söderlind och Elf gör.

Joacim Hansson är verksam som professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Linnéuniversitetet och forskare med inriktning mot bland annat olika bibliotekstypers institutionella identitet och samhällsfunktion. I den vetenskapliga artikeln *Biblioteken som problemområde i biblioteks-och informationsvetenskap* förklarar han att den biblioteksforskning som placerar in bibliotek i ett övergripande

samhällsperspektiv är något som sker först på 1960- och 70-talen (Hansson 2001). I samband med detta börjar biblioteken betraktas som sociala och politiska institutioner som inte bara har sin relation till låntagarna, utan även sätts i relation till andra institutioner i samhället och vidare: "till olika former av politiska viljeyttringar och ideologiska hållningar" (ibid., s. 83). Hansson förklarar att de perspektivskiften som sker här bidrar till ett ökat intresse för folkbiblioteken som problemområde inom forskningen. Att just folkbiblioteket blir föremålet för detta ökade intresse har sin förklaring i att de akademiska biblioteken har direkta kopplingar till universitet och andra moderorganisationer och uppfattas inte på det viset som självständiga institutioner. Detta får istället folkbiblioteket att framträda som en självständig institution eftersom folkbiblioteket står utan någon liknande direkt koppling till andra institutioner (Hansson 2001).

Nedan presenteras ett axplock av tidigare forskning som berör biblioteks förvärvsarbete och hantering av kontroversiellt material. Vi börjar med en översikt av tidigare svensk forskning och litteratur, och avslutar med detsamma i en internationell kontext. Den svenska forsknings- och litteraturöversikten berör bland annat bibliotekens fokus på användarens behov och hur man förhåller sig till detta gentemot bibliotekslagen. Den internationella forskningen som presenteras berör frågan om censur kontra urval, samt hur neutralitetsbegreppet förstås som koncept inom biblioteksväsendet. Liksom Hansson (2001) noterar i sin forskning ovan, är det även i vårt avsnitt nedan en överblick på folkbibliotek.

2.1 Forskning och litteraturöversikt i en svensk kontext

2001 publicerade Anna-Lena Höglund och Christer Klingberg *Strategisk medieplanering för folkbibliotek*, en text som med fördel kan användas som en handbok för folkbiblioteks medieplanering. Boken blev till då författarna ansåg att det saknades underlag för hur svenska folkbibliotek ska bygga upp och hantera sitt mediebestånd, och därför bestämde sig för att ta saken i egna händer. Med hjälp av studier i dansk, engelsk och amerikansk bibliotekslitteratur sammanställde de en guide för hur de ansåg att svenska folkbibliotek bör agera i frågan om förvärv, gallring och hantering av bestånd. Höglund och Klingberg (2001) arbetade främst efter modellen att det är besökarens intressen som ska stå i centrum: "Folkbiblioteket finansieras av skattemedel och är till för alla medborgare i kommunen. Det är deras behov som ska tillfredsställas. Därför bör mediebeståndet anpassas efter dessa behov" (Höglund & Klingberg 2001, s. 10). I fråga om inköp av kontroversiella medier ges inte något förslag på hur dessa ska hanteras; snarare menas det att man i valet att inte köpa in vissa titlar *inte* ska ses som en form av

censur, utan i ett urval är det de medier som man väljer att köpa *in* det viktiga – inte de som man väljer *bort* (Högberg & Klingberg 2001).

Detta fokus på biblioteksbesökaren är något som vid tidpunkten för *Strategisk medieplanering för folkbiblioteks publicering* kom att skifta hela biblioteksvärldens perspektiv. I Svensk Biblioteksförerings rapport *Vi arbetar i medborgarnas tjänst* (2014) nämns boken redan i inledningen som oerhört betydelsefull för inte bara de svenska folkbibliotekens medieplanering, men även för själva rapportens kartläggning av de olika bibliotekstyperna.

Rapporten *Vi arbetar i medborgarnas tjänst* (2014) tillkom i syfte att undersöka hur förvärv och mediestrategiskt arbete diskuterades bland landets bibliotekarier, inte helt olikt vår egen masteruppsats frågeställning. Svensk Biblioteksförerings utvecklingsråd gav universitetslektorerna Åsa Söderlind och Gullvor Elf (2014) i uppgift att göra en kartläggning över bibliotekens mediestrategiska arbete och resonemang kring förvärv. Söderlind och Elf (2014) har som utgångspunkt för studien att synliggöra potentiella konfliktpunkter som kan uppstå när det kommer till bibliotekens medieurval. Deras uppdragsbeskrivning, som de inleder rapporten med, ger också en god presentation av biblioteksväsendet och frågan om inköp av kontroversiellt material. Uppdragsbeskrivningen grundar sig på att det kan:

[F]innas viss problematik i att hitta balans mellan sådant som bibliotekets uppdrag, användares efterfrågan, fri tillgång till information och eventuellt andra rättigheter såsom till exempel rätten att slippa möta stereotypa och fördomsfulla föreställningar om och bilder av enskilda människor och grupper.

(Söderlind & Elf 2014 s. 17)

Samma uppdragsbeskrivning tar fasta på att bibliotekens mediearbete handlar om att välja och välja bort (Söderlind & Elf 2014). Ekonomiska ramar lyfts som en faktor som påverkar urval. En annan anledning som nämns är bibliotekets uppdrag och målsättningar som kan leda till att aktivt välja vissa medier snarare än andra. Även frågan om huruvida urval gränsar till censur tangeras. Med hänvisning till detta vill man bredda perspektivet på vad bibliotekens medieurval egentligen går ut på och syftar till (ibid.). Som sakkunniga fångas här motsättningen i hanteringen av inköp av medier i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag och som bland annat blivit till en fråga om informationsetik eller informationspolitik gällande fri tillgång till information. Söderlind och Elf (2014) kallar dessa konflikter och problem som biblioteken stöter på i samband med urval och inköp för *dilemman*, med hänvisning till principer formulerade i IFLA:s och Unescos olika manifest (ibid.).

Med hjälp av kvalitativa intervjuer med verksamma bibliotekarier samt analys av medieplaner har Söderlind och Elf (2014) fått fram en övergripande bild av det svenska biblioteksväsendets problem, styrkor och utmaningar med förvärvs- och bevaringsarbetet. Resultaten visade på exakt det dilemma som vi är intresserade av att undersöka: nämligen biblioteken som en inkluderande plats med ett mediebestånd som alla besökare ska kunna bilda sig en egen uppfattning ur, kontra avvisandet av främlingsfientligt eller diskriminerande material.

I antologin *Den femte statsmakten*, som på uppdrag av regeringen sammanställdes år 2017 av sekretariatet för Nationell biblioteksstrategi, fokuserar Johan Hirschfeldt i sitt kapitel *Biblioteken – en femte funktion i den demokratiska rättsstaten* på biblioteket som en framförallt demokratisk institution. I centrum står bibliotekslagen och hur de värdeord som omnämns i förarbetena till lagen – neutralitet, allsidighet, tillgänglighet för alla och fri åsiktsbildning – kan appliceras på både bibliotekens verksamhet men även de svenska grundlagarna. De tre första värdeorden anser Hirschfeldt (2017) faller under objektivitetsprincipen, då bibliotekspersonal måste iakta saklighet och opartiskhet i både biblioteksverksamheten men även i sina egna handlingar. När det kommer till förvärv måste bibliotekspersonal därför vara neutral och opartiskt i sitt bedömande och inte särbehandla någon. Här nämner Hirschfeldt (2017) bland annat det JO-fall från 2017 som vi tar upp i kapitel 1.5.4.1. *Bibliotekslagen*. Det fjärde värdeordet – fri åsiktsbildning – har tydlig grund i de två grundlagarna Tryckfrihetsförordningen och Yttrandefrihetsgrundlagen. Biblioteken ska nämligen verka för fri åsiktsbildning och stå fria från censur eller annat förtryck. “Det är förbjudet för en myndighet att på grund av en skrifts innehåll, genom åtgärder som inte är tillåtna enligt TF, hindra tryckning eller utgivning av skriften eller dess spridning bland allmänheten.” (Hirschfeldt 2017, ss. 73). Alltså kan biblioteken inte beakta innehållet i en text som inte bryter mot lagen och på den grunden förhindra förvärv av nämnda text, något som biblioteket i Botkyrka (som vi nämner i kapitel 1.5.4. *Styrdokument*) blev varse om. Hirschfeldt (2017) betonar däremot att “[...]censurförbudet innebär dock, som JK och JO flera gånger konstaterat, inte att bibliotek och andra allmänna institutioner rättsligt sett är tvungna att tillhandahålla allt redan spritt material. Censurförbudet gäller i princip inte för bibliotekens verksamhet” (Hirschfeldt 2017, s. 74)

Ytterligare en text som problematiserar folkbibliotekens medieinköp är samtidshistorikern Rasmus Fleischers facklitterära bok *Biblioteket* (2011). I kapitel 1, *Det selektiva biblioteket*, berör han svårigheten i att köpa in politisk litteratur till

bibliotek. Ett sådant inköp kan tolkas som ett ställningstagande från bibliotekets sida (Fleischer 2011). Böcker som propagerar för rasism, diskriminering eller våld vill man också undvika i allra högsta grad, men Fleischer (2011) påpekar här paradoxen i att samtidigt ha ett stort bestånd av klassiker på hyllorna, trots att många av dem – ofta på grund av tidsandan i vilken de blivit till – innehåller just rasism, diskriminering eller våld. Försök att bortförklara detta med att texterna speglar sin samtid och därför är av kulturhistoriskt värde avfärdar Fleischer (2011) och menar istället att “Om motsvarande metafysik skulle få fritt spelrum i bedömandet av sådant som utgivits under de senaste årtiondena, eller de senaste månaderna, skulle det snarare framstå som en ryggradslös värderrelativism” (ibid., s. 10). Att biblioteks förvärvsarbete även i framtiden kommer orsaka kontroverser anser Fleischer (2011) vara ofrånkomligt, men menar ändå att detta inte behöver vara något negativt. Han sätter bibliotekens offentliga rum i kontrast till webbsidor som Google och YouTube, där användaren har lätt för att enbart stanna i grupper med andra likasinnade på grund av det rankingsystem och personliga urval som sidorna erbjuder. Resultatet av en sådan typ av avskärmning från resten av världen anser Fleischer (2011) vara av ondo, då det kan leda till att det offentliga samtalet och möjligheten att vidga sina vyer försummas. Fleischer lyfter fler exempel, bland annat att skräplitteraturen tagit en annan vändning under 2000-talet från vad den kännetecknade dessförinnan, där det numera handlar om att internationella robotförlag ger ut fackböcker, visserligen med korrekt fakta men som sammanställts utan redaktör och brister i kvalitet. Dessa fackbäckers mekaniska framställningssätt synliggör nämligen bristen på en redaktörs färdigheter, exempelvis gällande en så basal självklarhet såsom punktsättning. En del bibliotek har köpt in dessa robotiserade fackböcker, så kallade “robotböcker”, och försvarat inköpen med hänvisning till efterfrågan. Fleischer lyfter också att facklitteratur i allmänhet, och då framförallt facklitteratur med politisk prägel, har tagit fasta på vikten av att bibliotekets utbud bör vara balanserat. Han menar att biblioteken kan erbjuda en motvikt till både den “filterbubbla” (avskärmningen från resten av världen som de ovannämnda rankingssystemen genererar) och kontroversiella material, genom att tillhandahålla ett mediebestånd som uppmuntrar till meningsutbyte och debatt (Fleischer 2011).

För att få ett historiskt perspektiv på svenska folkbiblioteksdebatter genom årtiondena har Åse Hedemark, universitetslektor vid institutionen för ABM i Uppsala, skrivit *Det föreställda folkbiblioteket – en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006* (2009), en avhandling där hon tar fasta på vad som har legat till grund för diverse kontroverser på folkbibliotek under

en fyrtioårsperiod. En del av avhandlingens innehåll har redan använts i avsnitt 1.5.2. *Tidigare debatter* i den här masteruppsatsen, men Hedemark (2009) lyfter även ett antal diskurser som har synts i debatterna genom åren, varav två är särskilt intressanta för vår frågeställning om förvärv och bestånd. De kallas den *bokliga*- och den *informationsförmedlande diskursen*. I den bokliga diskursen betonas främst kvalitetsbegreppet och hur skönlitteratur bidrar till att utbilda den bokläsande allmänheten. Historiskt sett har författare varit förkämpar för den bokliga diskursen. Att ha ett mediebestånd som bidrar till bildning leder, menar Hedemark (2009), till att det demokratiska arbetet upprätthålls då alla medborgare får en chans att bilda sig en egen uppfattning. Därför ska förvärv på bibliotek enligt den bokliga diskursen främst baseras på "kvalitetslitteratur", ofta i form av klassiker eller renodlad svensk skönlitteratur (Hedemark 2009). Den informationsförmedlande diskursen, däremot, fokuserar snarare på den tekniska utvecklingen och att informationsförmedling inte nödvändigtvis sker enbart genom tryckta böcker. Skönlitteratur hamnar i skymundan och vikt läggs istället på tekniska kunskaper för att inte hamna på efterkälken i en allt mer teknikfokuserad samtid. Enligt förespråkare för den här diskursen uppnås dessutom det demokratiska arbetet genom en öppenhet för biblioteksbesökarnas förslag och åsikter.

Inom den informationsförmedlande diskursen ses exempelvis användarens valfrihet och påverkan på inköspolicyn som ett villkor för demokrati. Att denne själv ska få välja litteratur och medier tas som argument för reellt inflytande och medbestämmande.

(Hedemark 2009, s. 141)

Avhandlingen *Litteraturpolitik och bibliotek – en kulturpolitisk analys av bibliotekens litteraturförvärv speglad i Litteraturutredningen L 68 och Folkbiblioteksutredningen FB 80*, skriven av Catharina Stenberg och publicerad 2001, blickar likt Åse Hedemarks text tillbaka i tiden och undersöker litteraturpolitiken mellan 1960-1980. Det är en inblick i dåtidens biblioteksdebatter; även här känner vi igen diskussionen kring kvalitetslitteratur, bibliotekens förvärvpolicys och demokratiarbetet. I sin avhandling går Stenberg (2001) in på hur samhällsklimatet vid tiden för utredningarna såg ut och hur det därigenom gjorde avtryck i biblioteksdebatten. Hon pekar på det starkt vänsterpolitiska klimatet i Sverige under sent 60- och 70-tal och sammanfattar med att hon finner "[...] den allmänna tidsandans vänsterståndpunkter representerade i form av plädering för bibliotek med gemenskapsprofil eller för biblioteksaktivitet hos marginalgrupper i samhället som t.ex. fängelsekunder" (Stenberg 2001, s. 47).

I fråga om bibliotekens medieförvärv tar Stenberg (2001) även upp BTJ:s val att år 1970 slopa sin gamla urvalsmodell och att istället för att förespråka

kvalitetslitteratur i sina listor välja att ställa sig mer neutrala till vilka titlar som ska tas med. Detta påverkade naturligtvis i hög grad de svenska folkbibliotekens förvärvsarbete, då man var i stort sett beroende av BTJ:s rekommendationer, och det ledde till en hätsk debatt i kulturvärlden. Folkbiblioteksutredningen 1980 tar även upp biblioteksbesökarna och användarperspektivet. Enligt Stenberg (2001) var kvalitetslitteratur, som förespråkades så starkt av författare och litteraturkritiker under 60- och 70-talet, inte särskilt populärt hos låntagarna. De som besökte biblioteken ansåg att eftersom det var deras skattmedel som fick biblioteket att gå runt, så var biblioteket i gengäld skyldigt att tillhandahålla låntagarna de titlar som de ville ha, oavsett om de föll under fin- eller fulllitteratur. Därmed anas i början av 1980-talet en tendens för låntagare att börja hävda sig och kräva att biblioteken lyssnade på deras önskemål och åsikter före någon annans (Stenberg 2001).

2.2 Forskning och litteraturöversikt i en internationell kontext

Redan under 1950-talet bedrevs forskning på inköp av material som man hade åsikter kring – bland annat huruvida den sortens material verkligen var rätt att tillhandahålla på bibliotek. Det blev en fråga om urval och censur, där bibliotekarien och forskaren Lester Asheim i USA presenterade sin forskning på ämnet genom artikeln *Not Censorship But Selection* (1953). Asheim lyfter bland annat att de som står utanför biblioteksväsendet har en tendens att se på bibliotekariers beslut om vad som köps in och inte köps in som censur, medan bibliotekarier snarare ser på det som urval (Asheim 1953). Bibliotekarier lyfter det som både en fysisk omöjlighet och ett ouppnåeligt ideal att låta alla böcker bedömas jämlikt för att sedan inhysa dem i bibliotekens samlingar och se till att möjliggöra plats åt dem. Asheim lyfter också i artikeln särskilda betydelser som blir standarder i urvalsprocessen, där exempelvis antagandet om en författares intentioner med verket och även hur det i sin tur påverkar läsaren spelar in, och där sådana standarder kan bli så pass subjektiva, vaga och oprecisa att de kan lämna utrymme för både någon som censurerar och någon som sysslar med ett aktivt urval (ibid.). Artikeln mynnar ut i en slutgiltig fråga om frihet och kontroll:

Selection seeks to protect the right of the reader to read; censorship seeks to protect – not the right – but the reader himself from the fancied effects of his reading. The selector has faith in the intelligence of the reader; the censor has faith only in his own.

(Asheim 1953)

Flera decennier senare har andra forskare spunnit vidare på och även riktat kritik mot Asheims artikel från 1953. Tony Doyle är en av dem. I sin artikel från 2002 *Selection Versus Censorship in Libraries* lyfter han en problematik med Asheims

försök att peka på skillnader mellan den som censurerar och den som sysslar med urval. Asheims hävdande att den bibliotekarie som gör ett aktivt urval gör så genom att leta efter “det goda” i böcker som hen väljer, medan den bibliotekarie som censurerar letar efter “det dåliga” i böcker som hen sedan väljer bort (Doyle 2002). Doyle menar att det inte är någon skillnad mellan dessa två läger, och problematiserar Asheims ståndpunkt följaktligen:

Suppose the selector can find no good reasons to keep books that are at radical odds with her own values. Imagine for instance that she discerns nothing worthwhile in a book that defends evolution through natural selection, attacks organized religion, or celebrates a gay lifestyle. It is not clear how these judgments differ from the censor’s endeavor to exclude or get rid of books that contain “much that is bad.” Besides, whose values, strengths, and virtues are intended here? Whose concept of good? The selector’s? Asheim’s? The community’s? Unless these questions are answered, Asheim’s distinction between selection and censorship is so vague as to be dubious in theory and useless in practice.

(Doyle 2002, s. 18)

Kritiken som rent allmänt riktats mot Asheims liberala hållning bottnar också i att det tillåter folk- och universitets- och högskolebibliotek att tillhandahålla material som kan, i avseende till hur de används, innebära potentiella faror, som exempelvis “bomb-making manuals” (Doyle 2002). Doyle försvarar här Asheims liberala position och menar att sådant material visst har sin plats i bibliotekens samlingar med eller utan terroristhot, något som efter terrorattacken mot World Trade Center 11/9 2001, kom att resultera i ändrad lagstiftning i USA. Detta kom att påverka universitets- och högskolebibliotek direkt genom att regeringen krävde att hela 335 bibliotek som hade visst material i sina samlingar skulle återkalla dessa och dessutom se till att materialet förstördes (ibid.). Doyle lyfter att det inte är första gången i historien som nationella kriser av sådana slag har direkt bäring på att man ser över sådant som kan hota den intellektuella friheten och refererar till både första världskriget och kalla krigets tidiga skede, där man: “provided cover for censors, sometimes with the cooperation of librarians” (ibid., s. 15). Doyle anammar synen på folk- samt universitets- och högskolebibliotek som av särskilt betydande roll för intellektuell frihet, att biblioteken rent av är en fristad för den intellektuella friheten och på så vis också har biblioteken en funktion som en motverkande instans när det kommer till censur (ibid., s. 16).

David McMenemy är en annan forskare som bland annat undersökt folkbibliotekens verksamhetspolicys i Storbritannien och även bidragit till forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap med fokus på informationsetik, intellektuell frihet, yttrande- och informationsfrihet. McMenemy har även han intresserat sig för urval och censur och lyfter i sin vetenskapliga artikel *Censorship or recklessness? Obligations and legality regarding controversial*

materials in libraries (2009) det kontraproduktiva och lönlösa i att förbjuda vissa idéer som material kan bära på. Enligt McMenemy kommer en censurering av material enbart leda till att dessa istället smugglas runt bland intresserade läsare och upplevs som mer spännande eftersom de är "förbjudna" (McMenemy 2009). McMenemy menar att "The belief that criminalising anything ever makes it go away seems to me to show a palpable lack of understanding of both human nature and history (ibid., s. 88).

McMenemy sätter vidare censur som fenomen inom moralfilosofins område och klassar censur som något omoraliskt, och att den stat som tillåter sådan godtycklighet är en stat som inte kan hålla åsiktsfrihet högt i kurs (McMenemy 2009).

Även den amerikanske forskaren Rickey Best har anslutit sig till censur-frågan och intellektuell frihet på bibliotek. I hans vetenskapliga artikel '*Censorship or Selection? Academic Library Holdings of the Top Ten Most Challenged Books of 2007*' fokuserar han på hur akademiska bibliotek hanterat de mest utmanande böckerna år 2007. Böckerna är framtagna av American Library Associations Office for Intellectual Freedom (OIF) som årligen skapar en lista över titlar som rapporterats in från olika bibliotek och skolor landet över (USA) samt även sådant som uppmärksammats i media. Syftet med listan över "challenged books" är att kunna medvetandegöra allmänheten om censurförsök som kan komma att påverka bibliotek och skolor (American Library Association 2013). Best inleder med att universitets- och högskolebibliotek generellt sett agerar med starkare fokus på akademisk och intellektuell frihet, att de har som roll att skydda "challenged books", medan folkbiblioteken mer utsätts för påtryckningar att ta bort kontroversiella verk (Best 2010). För folkbibliotekens del har detta lett till att tillgången av kontroversiellt material på folkbibliotek i USA begränsas eller att verken tas bort från bibliotekets hyllor (ibid.). Den mer närvarande intellektuella friheten på universitets- och högskolebibliotek noterar Best har skyddat dem från inblandning av föräldrars och andra i allmänhetens protester för vissa verks inkludering i bibliotekens bestånd (ibid., s. 20). För universitets- och högskolebibliotekens del är det snarare så att intellektuell frihet främst hotas inifrån själva organisationen snarare än utifrån, eftersom det är i urvalsprocessen som beslutet om vad biblioteket ska tillhandahålla tas, vilket Best dock också lyfter som något som gäller för alla olika typer av bibliotek (ibid., ss. 20-21). Best lyfter vidare att urvalet för universitets- och högskolebibliotekens del generellt har en direkt koppling till universitetets eller högskolans läroplaner. Best ställer sig frågan om

det händer att även universitets- och högskolebibliotek tar avstånd från böcker som kan bedömas vara kontroversiella (ibid., s. 18).

Inom biblioteksvärlden och kopplat till bibliotekarieprofessionen är konceptet av neutralitet ständigt närvarande och så även inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning, nationellt som internationellt. I en vetenskaplig artikel författad av Karen Coyle (2018), bibliotekarie vid Berkeley University, USA, problematiseras neutralitetsprincipen i bibliotekariers arbetssätt. Under ett konferensmöte i USA vid The American Library Association i februari 2018 kunde en oenighet över definitionen av neutralitet skönjas, och Coyle (2018) ger därför i artikeln två definitioner av hur biblioteksväsendet i USA och bibliotekarier där förstår begreppet neutralitet. De två dominerande definitionerna av neutralitet var följande:

- that the library is neutral because it treats all qualified members of the defined user community equally, without discrimination based on race, age, religion, or social status. This definition addresses the libraries obligation to users, but does not touch on the question of the contents of the library;

- that the library is neutral because it provides access to the widest possible range of information sources, without itself promoting any particular school of thought or point of view.

(Coyle 2018, s. 263)

I den första definitionen betonas alltså bibliotekens skyldigheter gentemot bibliotekets användare. Däremot sträcker den sig inte till bibliotekets innehåll, vilket indirekt innebär att neutralitetsprincipen här inte omfattar vad bibliotekets medier innehåller utan tar endast fasta på förståelsen av neutralitet i det fysiska biblioteksrummet och de olika användare som befinner sig där. Den andra definitionen betonar bibliotekets neutralitet utifrån ett informationsförsörjningsperspektiv, där biblioteken ska tillhandahålla bredast möjliga vidd av informationsmaterial. I denna definition betonas att biblioteket med neutralitetsprincipen inte ska blanda sig i och inte heller förespråka ett särskilt tankesätt eller ståndpunkt. Coyle (2018) lyfter att en bibliotekarie under konferensen preciserar vikten av neutralitetsprincipen efter den första definitionen av neutralitet med följande exempel:

[...] a librarian must serve even those members of the public with whom she disagrees, such as neo-Nazis or religious extremists, as long as their behavior does not violate rules set in place to protect the library and other users

(Coyle 2018, s. 263)

Angående den andra förståelsen av neutralitet, genom den andra definitionen, lyfter Coyle (2018) att urvalet som biblioteken ska göra för att erbjuda dess låntagare en så bred samling av informationskällor som möjligt för att låta låntagare själva

komma till slutsatser av materialet ändå i viss mån kan riskera att hamna i en sorts rundgång:

Libraries, [...] generally carry only materials issued from reputable publishing houses. [...] However, the library can defend its choices as being within the normal culture of discourse, thereby leaning on the publishing industry as the actual arbiter of content.

(Coyle 2018, ss. 263-264)

Här tar Coyle upp att om man förstår neutralitet på bibliotek som något som inte ska ifrågasätta den dominerande kulturen innebär detta “a passive acceptance of all of the biases inherent in that culture, and this is especially problematic for librarians who serve the minority communities” (ibid., s. 265).

Coyle lyfter även neutralitetsprincipen angående vissa ständigt återkommande och aktuella områden som bibliotek och deras omgivning diskuterar kring bibliotekens samlingar. Exempelvis lyfts pornografi som något som enhetligt bemöts av starka nej. Andra material som diskuteras utifrån neutralitetsprincipen är material som bedömts vara “[...] socially divisive, such as hate speech [...]” (Coyle 2018, s. 264), men att det till och med för dessa material inte finns någon tydlig skiljelinje (Coyle 2018).

3 Teori

Vi har valt att använda oss av nyinstitutionell teori efter Lars-Eric Jönsson, Anders Persson och Kerstin Sahlin (2011) bok *Institution* samt efter Ulla Erikssons-Zetterquists (2009) bok *Institutionell teori - idéer, moden, förändring*. Vi anser att teorin är lämplig eftersom det är just de båda bibliotekstypernas skillnader och likheter som vi vill se närmare på. I detta kapitel presenterar vi teorin samt beskriver hur vi kommer att använda den i uppsatsen.

Den nyinstitutionella teorin är en del av den institutionella organisationsteorin. Teorin har sina rötter inom sociologin och skapades under 1970-talet som en motreaktion mot den tidigare institutionalismen vilken ofta kritiserades för att vara alltför abstrakt och svävande. Man ville ha tydligare svar på hur institutioner påverkar och formar sociala val hos allmänheten, något som den tidigare institutionalismen inte hade lyckats uppnå (Eriksson-Zetterquist 2009). Nyinstitutionell teori ser till, och tar fasta på, organisationers samspel med sin omgivning samt omgivningens påverkan på organisationer. Detta sker i förhållande till regler, normer och överenskommelser som förekommer i omgivningen (Jönsson, Persson & Sahlin 2011).

Teorin kan alltså hjälpa till att belysa likheter och skillnader biblioteken emellan när det kommer till deras inställning till inköp av kontroversiellt material. Teorin kan förhoppningsvis också fånga hur det kommer sig att biblioteken inte är överens i frågan, som det visats på i de mediala debatterna. Valet av nyinstitutionell teori är därför ett passande perspektiv att applicera på analysen av intervjuerna.

3.1 Institutionsbegreppet

Enligt Svenska Akademiens ordlista kännetecknas *institution* av att vara en "samhällelig inrättning för viss typ av tjänster eller uppdrag vanligen om avgränsad del av större organisation el. system, som förfogar över egna lokaler" (SAOL u.å.). Exempel på en sådan institution är att den kan vara del av exempelvis sjukvård eller högskola. Dessutom kan en institution enligt SAOL även vara en "traditionell, etablerad inrättning eller sedvänja inom större grupp ofta inom ett samhälle" där begreppet exempelvis kan hänvisa till äktenskapet som en institution, eller kyrkan som både institution och lära *ibid.*).

Inom nyinstitutionell teori är institution ett begrepp som kan hänvisa till olika slags institutioner beroende på sammanhanget. Därför är institution ett mångtydigt begrepp och det råder ingen absolut enighet om vad som exakt menas med det. Jönsson, Persson och Sahlin (2011) ger fyra olika definitioner över vad *institution* kan vara i vetenskapliga sammanhang, för att exemplifiera begreppets mångtydighet. Exempelvis kan institution hänvisa till en “legitimerad social gruppering” som i: en familj, en ceremoni, ett spel. Det kan också hänvisa till en enhet som består av “kognitiva, normativa och regulativa strukturer och aktiviteter som ger stabilitet och mening åt socialt handlande [, och som] verkar på olika nivåer genom olika bärare: kulturer, strukturer och rutiner” (ibid., s. 14). Det är snarare det andra exemplet som Jönsson, Persson och Sahlin tar upp som vi menar gäller för hur vi förstår biblioteket som institution. Jönsson, Persson och Sahlin lyfter bland annat Talcott Parsons nyinstitutionella teori-bidrag som de kallar för ett strukturfunktionalistiskt perspektiv på institution (ibid.). Parsons definition av institution är att det är ett “komplex av institutionaliserade roller [...] vilka är av strategisk signifikans för ett socialt system” (ibid., s. 24). Parson har sedan delat upp institutioner efter tre typer, den *relationella*, *reglerande* och den *kulturella institutionen*. Den kulturella typen kännetecknas av att institutionen “definierar skyldigheter i fråga om värden som är förknippade med relationer mellan aktörer, skyldigheter att acceptera det som hålls för sant inom en kultur, till exempel respekt för mänskliga rättigheter eller att det lönar sig att utbilda sig” (ibid., s. 24) och är den typ vi anser vara mest relevant för biblioteket som institution.

Jönsson, Persson och Sahlin (2011) tar upp att begreppet institution kan hänvisa till att vara antingen en ramgivande, uppfostrande eller undervisande inrättning som alla har gemensamt att de är uppbyggda av kollektiva överenskommelser. De belyser även att institutioner som har för avsikt att undvika och förebygga konflikter lyckas generera just det. Som en social konstruktion ingår institutioner i ett sammanhang av gemenskap och konsensus, men också av oenighet och förändring. Institutioner omtalas som karaktäristiskt sega när det kommer till förändring (Jönsson, Persson & Sahlin 2011). Vidare menar de att institutioner kan betraktas som fenomen där en samstämmighet kring olika frågor och harmoniska långtidsöverenskommelser om vad som ska gälla anpassas efter en strävan om att få samhället att fungera på ett bra sätt. Institutioners positiva aspekter i all ära, men det går inte att bortse från det faktum att institutioner också är disciplinerande, uppfostrande och lydnadskrävande och att man därför när det talas om institutioner måste ta reda på varför något väljs bort och något annat väljs in, vilka alternativ

som finns, samt att försöka utröna om det är några sociala grupper som särbehandlas och på så vis diskrimineras (ibid.).

Annat som den nyinstitutionella teorin tar fasta på och som är av intresse för denna studie är de relationer som finns runt institutionerna, det vill säga den samhälleliga kontexten. Det är relationen från institution till individ, där institutioner kan vilja styra olika handlingsmönster i olika riktningar och som på grupp- och samhällsnivå kan innebära institutionell maktutövning i form av att söka påverka individers handlande. Samma relation kan bli tydlig från andra hållet, att individen antingen anpassar sig till eller motsätter sig institutionernas krav (Jönsson, Persson & Sahlin 2011).

Efter Parsons definition av institution som ett "komplex av institutionaliserade roller [...] vilka är av strategisk signifikans för ett socialt system" (Parson, 1964 se Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s.24) ser vi biblioteket som ett exempel på en institution som ingår i ett sådant komplex. Biblioteket har relationer med andra inrättningar som alla är uppbyggda av kollektiva överenskommelser. Vi anser att att institutionsbegreppet enligt SAOL:s definition som en samhällelig inrättning i egna lokaler och som genom att vara del av ett större system bidrar med en viss typ av tjänster och uppdrag, kan hjälpa oss att analysera studiens frågeställningar i bemärkelsen att bibliotekens hantering av kontroversiellt material sätts i kontext till sin omgivning: exempelvis relationer till andra inrättningar och relationen till låntagare.

3.2 Organisationsfält, isomorfism och legitimitet

Eriksson-Zetterquist (2009) lyfter tre viktiga begrepp inom nyinstitutionell teori som vi menar är av betydelse för vår studie: *Organisationsfält*, *isomorfism* och *legitimitet*, där *organisationsfält* syftar till att organisationer skapas av sin omgivning och tar fasta på hur relationer mellan organisationer mynnar ut i olika typer av skeenden och betydelsefulla aktiviteter. För att kunna tillhöra samma organisationsfält måste organisationerna likna varandra (t.ex. ett folkbibliotek och ett skolbibliotek), verka i samma typ av bransch (bibliotekssfären) samt vara beroende av samma typ av essentiella resurser (t.ex. bokleveranser från pålitliga leverantörer), menar Eriksson-Zetterquist (2009). Alla bibliotekstyper tillhör således samma organisationsfält, nämligen biblioteksväsendet. De har i högsta grad snarlika uppdrag, följer samma lagar och delvis samma styrdokument, men skiljer sig ändå åt beroende på vilken målgrupp biblioteken riktar sig till. Att ha direktkontakt organisationerna emellan är inte ett måste för att de ska utvecklas och

förändras – organisationer inom samma fält påverkar varandra genom “kulturella och normativa processer”, något som för in oss på nästa begrepp: *isomorfism*.

Isomorfism tar fasta på hur organisationer blir mer lika varandra i formen; att det är organisationers interaktion inom fältet som leder till en homogenisering organisationerna emellan (Eriksson-Zetterquist 2009). Isomorfism hjälper till att förstå “exempelvis politik och ceremonier som genomsyrar de samtida organisationerna”(ibid., s. 78). Isomorfism delas in efter olika typer, där vi anser två stycken av dessa vara av relevans för oss: *tvingande isomorfism* och *mimetisk isomorfism*. Den tvingande isomorfismen innebär att en starkare organisation, ofta staten eller politiska inrättningar, tvingar svagare organisationer i samhället att anpassa sig efter den starkare. I kontrast till detta är den mimetiska isomorfismen sprungen ur en viss osäkerhet från en organisation – där de exempelvis inte vet hur de ska arbeta, hur de ska förhandla eller hur de ska använda sig av ny teknologi. Istället väljer organisationen att imitera en annan, mer framgångsrik, organisation för att själv slippa att finna en lösning på sina problem (ibid.).

Många institutioner har idag en viss förväntan på sig från omgivningen; en viss föreställning om hur de ska agera och vad de ska åstadkomma. Jönsson, Persson & Sahlin (2011) hänvisar till sociologerna John Meyer och Brian Rowan när de kallar detta fenomen för myter. Genom att motsvara de myter som samhället har byggt upp kring institutionen uppnår den därmed Eriksson-Zetterquists (2009) tredje begrepp *legitimitet* – men skulle institutionen istället avfärda samhällets förväntningar sker det motsatta. Legitimitet är alltså en bekräftelse från samhället att institutionen arbetar utifrån deras föreställning om hur en sådan institution *ska* arbeta, och samhället ger därmed sitt godkännande. Skulle en institution eller organisation tappa sin legitimitet innebär det slutet för dess verksamhet; den kan endast överleva om omgivningen bedömer den vara berättigad (Jönsson, Persson & Sahlin 2011) Styrdokument, exempelvis bibliotekens medieplaner, är ett fysiskt bevis på en institutions legitimitet. Det är något som ledningen kan hänvisa till som belägg för sina ståndpunkter, och det faktum att det är ett nedskrivet dokument med riktlinjer och principer ökar institutionens anseende i omgivningens ögon. Däremot uppstår ofta ett visst glapp mellan vad styrdokumenten dikterar och vad som faktiskt sker i praktiken, något som Jönsson, Persson och Sahlin (2011) kallar för en *särkoppling*. Just särkopplingen mellan bibliotekariernas förvärvsarbete i teori och praktik är något som vi kommer att återkomma till i kapitel 6. *Resultat och analys*.

4 Metod

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för vårt val av metod; motivera urvalet; gå igenom vilka avgränsningar vi gjort; hur genomförandet av intervjuerna har gått till; samt beröra de etiska aspekter som uppstår vid den här typen av metodval. Under genomförandet av intervjuerna med berörda bibliotekarier har vi betonat att vår undersökning inkluderar alla typer av medier som kan förekomma på bibliotek, inte bara tryckta böcker. Med detta i åtanke har många bibliotekarier ändå tenderat att fokusera på tryckta medier i allmänhet och tryckta böcker i synnerhet. Därför är vår analys inriktad på främst tryckt material, då det är vad de intervjuade bibliotekarierna har fokuserat på.

4.1 Intervjuer som metod

Vi vill undersöka hur folkbibliotek respektive universitets- och högskolebibliotek hanterar medieinköp av kontroversiellt slag – en frågeställning som vi anser kan besvaras med hjälp av semistrukturerade intervjuer med berörda parter. Enligt Mats Alvesson och Kaj Sköldberg (2017) är kvalitativ forskning en kontextbunden process som placerar betraktaren i världen. För att få en så bred inblick i vårt material som möjligt riktades frågorna både mot bibliotekens generella verksamhet och mot bibliotekariernas ståndpunkt. Semistrukturerade intervjuer anser vi vara det bästa verktyget för att få fram de verksamma bibliotekariernas egen uppfattning om – eller erfarenhet av – situationen.

Steinar Kvale och Svend Brinkmann lyfter att just kvalitativa intervjuer lämpar sig väl för att undersöka hur någonting upplevs eller hur någonting görs (Kvale & Brinkmann 2014). Särskilt semistrukturerade intervjuer, som vi har valt att använda oss av, är enligt Alan Bryman (2011) den bästa intervjumetoden vid kvalitativ forskning av det slag som vi är intresserade av. Till skillnad från strukturerade intervjuer (där frågorna ställs i samma ordning utan uppföljningsfrågor eller utbroderade svar, ofta använt i surveyundersökningar) eller ostrukturerade intervjuer (där intervjupersonen i stort sett får associera helt fritt utan någon märkbar styrning från intervjuarens sida), är semistrukturerade intervjuer med sina planerade men öppna frågor och utrymme för uppföljningsfrågor ett utmärkt verktyg för att få ut mesta möjliga information ur intervjupersonerna, utan att förlora greppet om själva intervjusituationen (Bryman 2011).

Tilläggas bör att vi är medvetna om att semistrukturerade intervjuer som metod inte innebär en direkt tillgång till de intervjuade bibliotekariernas tankar, utan vi kan bara gå efter de svar som vi har fått fram under själva intervjun. Kvale och Brinkman (2014) påpekar att intervjupersonens subjektivitet inte alltid är tillförlitlig, utan snarare är ett medvetet eller undermedvetet försök att framställa sina svar på ett särskilt vis och efter ett särskilt mönster som hen tror är acceptabelt. Med tanke på valet av våra intervjupersoner har svaren konstruerats utifrån deras professionella erfarenheter av förvärvsarbete inom folk- och UH-bibliotek.

Intervjuerna ägde rum på de berörda biblioteken där intervjupersonerna arbetar, samtliga belägna i södra Sverige då vi båda bor i området och eftersom tidsramen för uppsatsen inte tillät några längre resor. En av intervjuerna genomfördes med två intervjupersoner från samma bibliotek. Detta kände vi, i kontrast till de andra intervjuerna som genomfördes med endast en intervjuperson, var givande eftersom intervjun mer blev som ett samtal och intervjupersonerna kunde påminna varandra om olika aspekter och händelser.

Inför intervjuerna tog vi fram en intervjuguide, anpassad efter bibliotekstyp, (se bilaga 10.1 *Intervjuguide folkbibliotek* och 10.2 *Intervjuguide UH-bibliotek*). Frågorna har vi försökt hålla öppna och formulerade på ett sätt som möjliggör att intervjupersonen kan utveckla sitt svar så mycket som möjligt. Vi valde att ställa frågor om kontroversiellt *material*, eftersom just den beteckningen innefattar en bredd och på så vis kan innebära att bibliotekarierna kommer att tänka på fler informationskällor än endast tryckta böcker, exempelvis.

Intervjuerna spelades in för att så att vi skulle kunna återge citaten korrekt och i sin helhet. Intervjuerna transkriberades sedan, dels för att inte lagra ljudfilerna på våra mobiltelefoner och datorer (med anledning av "moln"-uppkoppling) och dels för att vi lättare skulle kunna orientera oss och återkomma till intervjusvaren inför vår analys. Vi förde också anteckningar under intervjuerna som en säkerhetsåtgärd om tekniken skulle svika oss.

Förfrågningar om att delta skickades ut till bibliotekarierna via mejl. Vi letade upp mejladressen till den som ansvarade för, eller arbetade med, inköp på biblioteket; fanns det inte någon sådan angiven kontaktade vi bibliotekschefen och bad denne att hänvisa oss till rätt person. Svarsfrekvensen var till en början god och de flesta svarade jakande på vår förfrågan. De som avböjde att ställa upp gjorde så på grund

av tidsbrist, eller hänvisade till en avsaknad av erfarenhet i frågor om kontroversiella medier; en erfarenhet som vi ansåg vara nödvändig för att få så uttömmande svar på våra frågor som möjligt. Efter några veckor började antalet svarsmejl att tunnna ut, men överlag var responsen god och vi fick i slutändan tala med så många bibliotekarier som vi ursprungligen hade önskat. Två av våra intervjupersoner kände vi till sedan tidigare genom våra arbetsplatser på två olika bibliotek. Vi vände oss till dem när tidsramen för att genomföra intervjuerna blev knapp och vi endast hade kommit upp i ett antal intervjupersoner som ur det ovan nämnda mättnadsperspektivet innebar ett minimum när det kommer till kvalitativa intervjuer som metod.

Gällande avidentifieringen har vi valt att benämna biblioteken efter tillhörande bibliotekstyp: folkbibliotek 1, folkbibliotek 2, folkbibliotek 3, UH-bibliotek (förkortning för universitets- och högskolebibliotek) 1, UH-bibliotek 2, UH-bibliotek 3, etcetera. För att undvika förvirring har vi gjort på liknande sätt med intervjupersonerna och fokuserat på just deras yrkesroll vid namngivningen, eftersom att det är anledningen till att vi intervjuar just dem. Därför omnämns intervjupersonerna som Folkbibliotekarie 1, Folkbibliotekarie 2, Folkbibliotekarie 3 och 4, samt UH-bibliotekarie 1, UH-bibliotekarie 2 och UH-bibliotekarie 3.

4.2 Urval

För att avgränsa och få så relevant information som möjligt valde vi att enbart kontakta bibliotekspersonal som arbetar specifikt med inköp. Vi valde också att göra tre intervjuer på varje institution – sammanlagt genomförde vi sex stycken intervjuer. Anledningen till att vi inte gjorde fler intervjuer beror på tidsaspekten och den stora mängd information som intervjuerna genererade. Enligt Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2011) är sex till åtta intervjuer med olika personer tillräckligt för att minska risken för ett material som är färgat av individuella uppfattningar och åsikter. Intervjuas minst sex personer får man således ett mer oberoende material istället för ett tendentiöst sådant. Det är också möjligt att man efter sex intervjuer uppnår en viss *mättnad*, då intervjupersonernas svar börjar bli förutsägbara och påminna om varandras (ibid.). Detta var något som vi upplevde, vilket gjorde oss mer säkra på att vi hade ett tillräckligt stort material för att kunna genomföra vår studie.

Tre universitets- och högskolebibliotek samt tre folkbibliotek ingick i urvalet där vi genomförde en intervju på vardera bibliotek, varav en av intervjuerna som tidigare nämnts gjordes med två intervjupersoner närvarande. Intervjupersonerna var

bibliotekarier som arbetade specifikt med inköp och förvärv, men både intervjupersonerna och deras bibliotek har avidentifierats av integritetsskäl.

4.3 Avgränsning vid materialinsamling

Av hänsyn till masteruppsatsens omfattning har vi enbart fokuserat på två stycken bibliotekstyper, och därmed uteslutit andra typer som exempelvis skolbibliotek. Som nämndes inledningsvis, och som tidigare forskning visat på, har man inte mer ingående undersökt hur två av Sveriges största bibliotekstyper: folkbibliotek och universitets- och högskolebibliotek, arbetar kring frågan om kontroversiellt material. Därav vårt val av just dessa två bibliotekstyper.

En aspekt av vår studie berör bibliotekens medieplaner, men de ligger inte till grund för någon djuplodande analys. Medieplanerna är dock ett ofrånkomligt dokument för institutionerna och bibliotekspersonalen, och är på så vis av intresse i frågan om hur man förhåller sig till dem. Detta är också skälet till att medieplanerna berörs under *1.5.4.3 Medieplanernas roll i bibliotekens förvärvsarbete*.

4.4 Etiska aspekter

Vid materialinsamlingen tog vi del av ett område och begrepp som tangerar studiens ämne nämligen *självcensur*. Självcensur syftar på de tillfällen där bibliotekarier själva på olika sätt censurerat material de funnit olämpliga. I den vetenskapliga artikeln *Selection or Censorship? School Librarians and LGBTQ Resources* lyfter författaren Candie Pierce Garry (2015) att bibliotekarier som har censurerat sådant de bedömt opassande för bibliotekets bestånd inte gärna vill erkänna detta, och att det råder brist på översyn samt en öppen professionell diskussion kring fenomenet. Detta menar vi understryker vikten av att avidentifiera intervjupersonerna, eftersom det kan få dem att våga dela med sig av erfarenheter som faller under självcensur.

När det kommer till intervjumetoden och hanteringen av informationen och informanterna har vi tagit hänsyn till faktorer såsom GDPR och att förstöra inspelat material som kan innehålla känsliga uppgifter eller skada informanternas personliga integritet om de behandlas vårdslöst. Kvale och Brinkmann (2014) tar fasta på att man som forskare bör ta hänsyn till de konsekvenser vissa intervjufrågor, och tolkningar, kan ha för exempelvis intervjupersonens känslor och självbild. Här är forskarens integritet och känsla av moral avgörande för att intervjun ska bli lyckad och att intervjupersonen samtidigt ska känna sig trygg. Det gäller att göra en avvägning mellan att hålla en viss distans till intervjupersonen för att kunna samla

in forskningsmaterialet så korrekt och objektivt som möjligt, och att ändå vara lyhörd för intervjupersonens känslor och inse när man inte ska forcera frågor som gör hen uppenbart obekvämt eller upprörd (ibid.) Vår intervjuguide hade inga frågor av uppenbart känslig karaktär eftersom vi intervjuade bibliotekarien i sin yrkesroll, inte som privatperson. Ibland valde intervjupersonerna att delge sina personliga åsikter, något som de öppna frågorna i semi-strukturerade intervjuer lämnade utrymme för. Vi har ändå försökt vara lyhörda för eventuella obehag intervjupersoner skulle kunna känna av våra frågor och gjort allt för att de ska känna sig bekväma under intervjuerna. Vi har även varit noga med att respektera de gånger intervjupersonerna yttrat att de inte vill att vi tar med något de sagt i studien. Uttalanden som har kunnat röja bibliotekets eller personers identitet har också utelämnats för att säkerställa aidentifiering.

Kvale och Brinkmann (2014) varnar även för en brist på neutralitet hos forskaren ifall denne har särskilda band eller känner en särskild anknytning till personen de intervjuar. Detta kan resultera i att vissa aspekter av intervjuvaren utelämnas eller vinklas för att framställa intervjupersonen i för- eller ofördelaktig dager (ibid.). Då vi är biblioteks- och informationsstudierande, båda med deltidsjobb på bibliotek, fanns risken att vi identifierade oss alltför mycket med våra intervjupersoners åsikter och erfarenheter, något som kan riskera att färga svaramaterialet. I så stor utsträckning som möjligt försökte vi att välja våra intervjupersoner med hänsyn till detta; majoriteten av dem var personer vi aldrig förut hade träffat. De två intervjuer där vi stött på intervjupersonerna tidigare valde vi alltså att genomföra ändå, eftersom vi inte fick tag på några fler intervjupersoner via våra utskickade mejlförfrågningar. Båda dessa var dock personer som vi inte haft någon djupare relation med annat än rent yrkesmässigt. Eftersom denna tidigare kontakt endast varit ytlig och yrkesmässig har vi ändå kunnat genomföra intervjun på ett adekvat sätt. Dessutom har vi under intervjuerna turats om att ikläda oss varsin roll; den ena har lett intervjun med frågor och den andra har fört anteckningar. Vid de tillfällen då vi har varit bekanta med intervjupersonen har den av oss som aldrig tidigare träffat intervjupersonen varit den som har lett intervjun, för att i så stor utsträckning som möjligt vara objektiva.

Vidare har vi tagit hänsyn till Brymans (2011) fyra etiska principer, som man i svensk forskning bör förhålla sig till. Försummar man dessa finns risken att deltagarna i undersökningen bland annat kan känna sig kränkta eller till och med bli skadade. Det första är *informationskravet*, som innebär att deltagarna måste bli fullständigt informerade om undersökningens syfte och metod. *Samtyckeskravet*

innebär att deltagarna själva bestämmer om de vill delta, medan *konfidentialitetskravet* tillägger att uppgifter om deltagarna ska behandlas med största möjliga konfidentialitet. Slutligen innebär *nyttjandekravet* att insamlade uppgifter om deltagarna enbart får användas till forskningsarbetet och absolut ingenting annat (Bryman 2011, ss. 131). Även om detta kan anses vara givet, är det ändå fyra viktiga principer att ha i åtanke under forskningsarbeten för att undvika missförstånd.

Informationskravet har uppnåtts genom att vi tydligt har informerat våra intervjupersoner om vårt forskningssyfte och varit helt transparenta med vår forskning. Eventuella frågor intervjupersonerna kan ha haft före, under, eller efter intervjun har besvarats omedelbart och uppriktigt. Samtyckeskravet har uppnåtts genom att deltagarna har fått underteckna en samtyckesblankett där det står att studien är frivillig och att de när som helst kan välja att avbryta. Konfidentialitetskravet har säkerställts genom att intervjupersonernas namn aldrig nämns på inspelningarna, och samtyckesblanketterna med deras namn och underskrift har förvarats säkert och kommer att förstöras efter uppsatsens färdigställande. I transkriberingarna nämns varken intervjupersonernas namn eller biblioteken de arbetar på. Dessutom ersätts alla omnämningar av kommuner, områden eller annat som kan identifiera biblioteket eller intervjupersonen i transkriberingarna med omskrivningar så att de inte blir identifierbara. Slutligen har nyttjandekravet uppnått genom att alla inspelningar och transkriberingar kommer att förstöras efter att den här uppsatsen har blivit godkänd.

Våra intervjupersoner var också införstådda i hur vi hanterade det inspelade materialet genom att vi preciserade detta i en samtyckesblankett. Samtyckesblanketten finns med som bilaga i slutet av den här studien (se bilaga *10.3 Samtyckesblankett för deltagare*).

5 Presentation av de intervjuade bibliotekarierna

Nedan presenteras de bibliotekarier som valt att ställa upp för att bli intervjuade inför den här studien. Här redogörs också kort för hur bibliotekarierna på de olika biblioteken på ett övergripande plan arbetar med inköp. De bibliotekarier vi har intervjuat har arbetat på biblioteken mellan 3,5-31 år. Alla har förvärv som huvudansvar i olika konstellationer, till exempel samordnare eller del av grupper som rör medier. Både UH-bibliotekarier och folkbibliotekarier nämner upphandling från bokleverantörer som exempelvis Adlibris eller Bokus. Hur de arbetar med förvärv skiljer sig dock åt från bibliotek till bibliotek. UH-bibliotekarierna och folkbibliotekarierna presenteras i grupp var för sig.

5.1 Universitets- och högskolebibliotekarierna

De tre UH-bibliotekarier som blivit intervjuade arbetar på var sitt universitet- och högskolebibliotek i södra Sverige. Alla har ansvar för förvärv av material till sitt lärosäte och de köper in studiematerial i många skilda ämnen, bland annat i språk och samhällsvetenskap. De är enade om att inköpsförslagen spelar en oerhört stor roll i förvärvsarbetet. UH-bibliotekarie 2 betonar detta och menar att det beror på:

[F]örvärvet här ska ju spegla, eller rättare, stödja den forskning och undervisning, som bedrivs här [...] Så att även om man kanske själv gör ett urval och beställer böcker själv så har man ju hela tiden en tanke på att det ska passa in här någonstans.

(UH-bibliotekarie 2)

UH-bibliotekarie 2 menar att även om biblioteket inte är så strikt att bibliotekarierna enbart köper in böcker utifrån förslag, så har bibliotekarierna hela tiden användarnas behov i bakhuvudet. Dessa behov har stor bäring för UH-bibliotek 2 – ett förhållningssätt som de andra två UH-bibliotekarierna också ger uttryck för i sina intervjuer.

5.2 Folkbibliotekarierna

På de tre olika sydsvenska folkbiblioteken där de fyra intervjuade folkbibliotekarierna arbetar skiljer sig förvärvsarbetet åt i fråga om hur ansvaret är fördelat. På ett folkbibliotek finns det en hel grupp med bibliotekarier som tillsammans går igenom och ansvarar för inköpsarbetet, som är styrda av en samordnare, och som avsätter möten särskilt för att diskutera förvärvsfrågor. Samtidigt förhåller det sig på ett av de andra folkbiblioteken som så att

förvärvsarbetet enbart är fördelat mellan två anställda, där de vid eventuella frågor kring något inköp diskuterar dessa sinsemellan. Trots skillnaden i infallsvinklar är samtliga av de intervjuade folkbibliotekarierna för tillfället nöjda med den sammansättning som deras förvärvsarbete utgör.

När det kommer till medieutbudet och inköp av material går alla mer eller mindre i samma spår som folkbibliotekarie 3: förvärven ska vara av allmänintresse.

[D]et kanske inte finns ens på något UH-bibliotek eller något annat bibliotek i Sverige över huvud taget och då känns det som att det är tveksamt att vi ska använda våra skattemedel till något som är på den nivån. Sedan är det så att den här boken skulle bli väldigt omtalad och det kommer upp och blir omskriven på recensioner över allt då omprövar vi ju det naturligtvis. Men sen har vi ju en ekonomisk ram att förhålla oss till, så är det ju så att vi kan inte köpa allting, det går inte.

(Folkbibliotekarie 3)

Folkbibliotekarie 3 berättar att detta bland annat märks vid förvärv av nya tidningsprenumerationer, där folkbibliotek 3 exempelvis ger detta som anledning till valet att inte prenumerera på nya tidningar.

6 Resultat och analys

I det här avsnittet redogör vi för de svar vi har fått från de intervjuade bibliotekarierna och analyserar dessa med hjälp av den nyinstitutionella teorin, samt sekundärmaterial såsom exempelvis tidigare forskning. Vi kommer även att dra kopplingar till de debattartiklar som vi redan tangerat i *1. Inledning, 1.5.2. Tidigare debatter* och *1.5.3. Samtida debatter*. Det är här svaren på våra frågeställningar kommer att skisseras fram. Våra frågeställningar är, som tidigare nämnts:

- *Hur hanterar folkbibliotekarier och universitets- och högskolebibliotekarier inköp av kontroversiellt material?*
- *Hur ser diskussionen kring inköp av kontroversiellt material ut, internt såväl som externt?*
- *Hur skiljer sig folkbiblioteken och universitets- och högskolebiblioteken åt i förvärvsarbetet och i den eventuella diskussionen?*

Kapitlet är indelat i sex huvudsakliga rubriker, en del med tillhörande underrubriker. Analysen är strukturerad efter de ämnen som mest frekvent utmärkte sig under intervjuerna och dessa ämnen har gett namn åt rubrikerna. Svaren från de intervjuade bibliotekarierna presenteras inte i någon särskild ordning utan förevisas efter relevans i ett sammanhängande segment, detta för att underlätta för läsaren samt för att tydligare kunna peka på likheter och skillnader biblioteken emellan.

6.1 Vad är kontroversiellt material?

Kontroversiellt material innebär något som är omstritt och kan väcka debatt. Begreppet bär dock också på en mångtydighet, som framgick under *1.3. Begreppsförklaring och definition*, eftersom *kontroversiellt* beroende på person och situation kan ha olika innebörd (Skolverket 2020). Som visades under *1.5.2. Tidigare debatter* och *1.5.3. Samtida debatter* är även vad som bedöms vara kontroversiellt material en produkt av sin tid och samhälleliga kontext. I detta avsnitt presenteras vad kontroversiellt material är för de bibliotekarier vi har intervjuat.

Det finns ju olika aspekter av kontroversiellt men det vanliga är ju, med att det är kontroversiellt, är ju att det är anstötligt på något sätt, kränkande på något sätt. Det är väl kontroversiellt, att det väcker frågor: ska vi ha det här?

(UH-bibliotekarie 1)

Vad som anses vara kontroversiellt material skiljer sig något åt mellan intervjupersonerna, även om beröringspunkterna dem emellan är många. För UH-bibliotekarie 3 är exempelvis kontroversiellt material något som bedöms som kontroversiellt beroende på hur man ser på tillgången till materialet och hur det ska användas. UH-bibliotekarie 3 nämner också, i likhet med UH-bibliotekarie 1 ovan, att material kan upplevas som stötande, men att det i sådana fall där det bedömts vara kontroversiellt först blir det efter en bedömning som man gör i dialog med någon annan eller i dialog med sin omgivning.

Nedan presenteras de intervjuade bibliotekariernas svar på vad som är kontroversiellt material för dem, i underrubriker tematiserade efter deras bedömningar. Löpande med svaren görs återkopplingar till studiens tidigare avsnitt om styrdokument, mediala debatter och tidigare forskning.

6.1.1 Bibliotekens demokratiska uppdrag och neutralitet

Folkbibliotekarie 2 definierar kontroversiellt material i relation till bibliotekens demokratiska uppdrag: att man ska verka för fri åsiktsbildning och yttrandefrihet, och att det är grundbulten i bibliotekets förfaranden. I relation till det demokratiska uppdraget kan Folkbibliotekarie 2 lättare bilda sig en uppfattning om vad som är kontroversiellt för hen: “[D]et är ju till exempel [...] när det är brottsligt, när det är hets mot folkgrupp, och det är förtal, uppvigling, eller så”.

Som Coyle (2018) lyfter finns ämnen som utifrån neutralitetsprincipen kan innebära en vattendelare, såsom material som exempelvis innehåller “hate speech”, den engelska motsvarigheten till hets mot folkgrupp. Coyle lyfter att många bibliotekarier kan ha inställningen att material som dessa är “out of bounds” (Coyle 2018, s. 264). Detta ansluter till det Fleischer redan i inledningen till denna studie pekar på, nämligen att det ofta erkänns att en gräns måste dras mot vissa budskap, och att återkommande formuleringar i bibliotekens medieplaner därför söker att bannlysa kontroversiellt material som kan sägas “‘spekulerar i våld och fördomar’, förordar ‘förföljelse av oliktankande’ eller ‘propagerar för diskriminering’ av ras (och ibland även könsdiskriminering)” (Fleischer 2011, s. 10). Även Folkbibliotekarie 1 tar upp en juridisk gräns som något avgörande för att neka inköp av kontroversiellt material när det kommer till debattböcker:

Alltså, debattböcker skulle jag säga, där kan man i stort sett inte göra avslag om det inte går över någon form av laglig gräns för vad du kan säga. [...] Men min ingång är att debattböcker är jättesvårt, för alla har rätt att debattera. Där behöver du inte ens ha källor egentligen, om du väljer att skriva på ett sätt som inte kräver det.

(Folkbibliotekarie 1)

Det är intressant att här, med Folkbibliotekarie 1 och Folkbibliotekarie 2s utsagor i åtanke, minnas det som Hirschfeldt (2017) tar upp i sin artikel i antologin *Den femte statsmakten*, att det i förarbetena till bibliotekslagen preciserats att biblioteken bör inta en “neutral hållning i förhållande till den information som tillhandahålls och även i övrig verksamhet understödjer ett fritt meningsutbyte” (Hirschfeldt 2017, s. 70). Detta samtidigt som det lyfts fram att biblioteksverksamheten ska präglas av en “öppenhet för olika perspektiv och stå fri från censur eller andra hindrande åtgärder. Yttrandefriheten är den grund som den fria åsiktsbildningen vilar på” (ibid.). Dock lyfter Hirschfeldt även bibliotekslagens ramlagskaraktär, där bestämmelserna är övergripande och allmänt hållna (ibid.). Med bibliotekslagens ramlagskaraktär i åtanke ser vi att bibliotekslagen, i de fall där det rör sig om kontroversiellt material med inslag av hets mot folkgrupp som Folkbibliotekarie 2 nämner, kanske inte är tillräcklig. I dessa fall, där bibliotekslagen inte räcker till, tror vi att materialet istället bör täckas av övrig svensk lagstiftning.

Från UH-bibliotekens perspektiv berättar UH-bibliotekarie 3 att hen ser politiskt färgad litteratur som att vara av det kontroversiella slaget:

[P]olitiskt färgad litteratur köper vi ju inte. Alltså, vi har inte, vi tänker inte på att tillhandahålla material där det står med tydlig avsändare att det är från de olika partierna. För där finns ju också en utgivning, liksom, och det kan jag förstå att det finns på folkbiblioteken men det materialet tänker inte vi att vi behöver, och sen... Finns det ju att tillgå på nätet väldigt mycket, det är ju inte kanske så mycket att det kommer i bokform idag. Men det försöker vi ju hålla oss undan, just när det är tydligt politiskt färgat.

(UH-bibliotekarie 3)

Detta anknyter direkt till det Fleischer (2011) uppmärksammar om att inköp av tydligt politisk litteratur kan ses som ett ställningstagande från bibliotekets sida. Det ansluter också till det Fleischer lyfter om facklitteratur i allmänhet, och då framförallt facklitteratur med politisk prägel, nämligen det faktum att bibliotekets utbud bör vara balanserat ofta åberopas. Här kan man också se hur neutralitetsprincipen aktualiseras om man förstår neutralitetsprincipen utifrån Coyles (2018) andra definition av neutralitet: att så länge som man som bibliotekarie går låntagarens inköpsförslag eller jakt på visst material till mötes skulle bibliotekarien uppfylla neutralitet endast om bibliotekarien också visar på material som ger andra perspektiv på låntagarens önskan, men då också med det viktiga inslaget att inte påyrka att ett visst material är bättre än ett annat (Coyle 2018, s. 262)

6.1.1.1 Kontroversiellt: Innehållsmässigt eller själva valet i sig?

Folkbibliotekarie 3 och 4 är överens om att kontroversiellt material är något som kanske ofta egentligen handlar om åsikter: att det är själva materialet som man kan

anse innehåller kontroversiella åsikter. Men Folkbibliotekarie 4 betonar också att det till en början inte är helt lätt att sätta fingret på vad man menar är kontroversiellt material och förklarar:

[D]et kan ju också vara någonting som kan vara viktigt att människor får ta del av och bilda sig sin egen uppfattning om. Och är det då kontroversiellt i sin helhet, eller är det kontroversiellt att köpa in det? Det är inte säkert att det är det då. Det är väl lite det som är svårigheten i det.

(Folkbibliotekarie 4)

Folkbibliotekarie 3 liknar material med alltför ensidigt perspektiv vid ren propaganda: “[...] där det skulle vara någonting som upplevs som väldigt ensidigt på det sättet liksom”. På detta svarar Folkbibliotekarie 4 att det i slutändan är så att de som folkbibliotek ska försöka representera en helhet av samhället och därför kan man inte rättfärdiga förvärv av material som enbart propagerar för ett särskilt synsätt. Både Folkbibliotekarie 3 och 4 menar att det oavsett vilket ämne där en åsikt är kontroversiell så är själva valet man gör vid inköp speciellt: att *välja* att lyfta fram något skulle kunna bli kontroversiellt. Detta ansluter till det Coyle (2018) tagit fasta på angående neutralitetsprincipen i bibliotekens uppdrag och bibliotekariers arbete. Coyle (2018) påpekar att det i flertalet situationer, där folkbibliotek köpt in kontroversiellt material som bemöts negativt av omgivningen, har synliggjorts att även om bibliotekens urval ofta är rutinbaserat och okontroversiellt, kan själva *beslutet* att göra ett urval i sig leda till icke-neutrale val (Coyle 2018).

6.1.2 Egenutgivning

Folkbibliotekarie 2 nämner fenomenet *egenutgivning* i samband med kontroversiellt material; en process som innebär att författaren ger ut sin bok på egen hand, utan att gå genom ett förlag. Egenutgivning kan vara ett resultat av en boks, i förlagens ögon, bristande kvalitet. Folkbibliotekarie 2 förklarar: “Någonting som man har fått refuserat 200 gånger innan och så ger man ut det på eget förlag”. Folkbibliotekarie 2 berättar vidare att i de fall när en låntagare lämnat inköpsförslag på något material från en självutgiven författare så har det funnits några steg att ta därefter:

Då försöker man kolla om den finns att köpa hos till exempel Adlibris eller Bokus; har något annat bibliotek den, kan man fjärlåna? Dyrt om man direkt efter måste gallra den. Så man får se om man har andra böcker i ämnet eller ej. [...] Sen så ska det ju kanske inte vara en så pass kontroversiell bok som sätter standard för hela det ämnet, så att säga.

(Folkbibliotekarie 2)

I likhet med Folkbibliotekarie 2:s ovilja att köpa in egenutgivna böcker försöker Folkbibliotekarie 1 också att undvika dessa i så stor utsträckning som möjligt, och verkar snarare ta avstamp i en annan del av bibliotekslagen, nämligen paragraf sex?

krav på kvalitet. “För att vi vet inte hur de böckerna ser ut, mycket kan vara maskinöversatt och det kan vara helt oläsligt. Och vi beställer inte hem ett ex för att titta i det, utan det är onödiga pengar” (Folkbibliotekarie 1). Däremot nämner samma lagparagraf även att folkbiblioteken ska vara anpassade efter användarnas behov, en paradox som vi anser kan hjälpa till att belysa bibliotekslagens tvetydighet.

Vidare tycks bibliotekariernas erfarenheter och inställning gentemot egenutgivning peka på det Coyle (2018) uppmärksammar som ett tecken på “a passive acceptance of the dominant culture represented by the publishing industry”, angående den rundgång som nämndes i 2.2. *Forskning och litteraturöversikt i en internationell kontext*. Biblioteken i USA köper generellt in material från olika men alltid ryktbara förlag. Coyle (2018) problematiserar att inköpsurvalet, även om biblioteken strävar efter att uppnå en bredd i sitt bestånd, på ett sätt redan avgörs vid förlagens kvalitetskontroll av verk som ska publiceras.

This does not include ‘fringe’ publications, or if some are included in the collection they are carefully selected for the interests of the immediate community. By limiting the collection solely to those materials from publishers deemed ‘serious’, the library becomes a mere reflection of current culture, which includes class and racial biases, among others.

(Coyle 2018, s. 264)

Vi tycker oss här se en liknande tendens från de intervjuade bibliotekariernas svar. Folkbibliotekarierna tar avstånd från egenutgivning, både vad gäller egna förvärv och inköpsförslag, och det är ett ställningstagande som även går att finna på UH-bibliotek. UH-bibliotekarie 2 har egna erfarenheter av litteratur, eller produkter, som utger sig för att vara litteratur och som saluförs av oseriösa förlag, något som UH-bibliotekarie 2 klassar som kontroversiellt material. Hen tar upp ett exempel för att förtydliga sin motvilja för robotböcker i synnerhet:

Det var en av våra forskare som hade hittat den här, titeln, någonstans, och [...] när jag lyckades hitta den på Adlibris, eller Bokus, eller på någon sådan här sajt, så reagerade jag på förlaget. Jag minns inte vad det hette nu, men [...] jag hade aldrig hört talas om det. Och sen när jag kollade upp förlaget i Libris så visade det sig att den här författaren som var uppgiven som författare då, hade sida upp och sida ner med titlar i libris, [...] så jag köpte in boken för jag ville se vad det här var för någonting. Och då visade det sig att det var ju ett hopkok av Wikipedia-sidor, och då hade de ju, boken hette någon poets namn, och så var det då den Wikipedia-artikeln som handlade om honom plus de hyperlänkade sidor som man kunde gå från den artikeln så att säga.

(UH-bibliotekarie 2)

UH-bibliotekarie 2 visar upp boken för oss och fortsätter: “Så står det ‘High Quality of Content’”. Forskaren som hade lämnat inköpsförslaget var intresserad av att läsa mer om själva poeten som boken handlade om, men endast en bråkdel av boken

innehöll den informationen, resten bestod av: “[...] de här, hyperlänkarna [från Wikipedia], alla möjliga ord, titlar och universitet i USA, men utan att den här har någon anknytning. Och sen att kalla detta en bok...!” (UH-bibliotekarie 2). När UH-bibliotekarie 2 sedan informerade forskaren om boken framgick det att det inte alls var vad forskaren hade väntat sig, och båda var eniga om att boken inte hörde hemma på biblioteket.

Från folkbibliotekariernas beskrivningar och UH-bibliotekarie 2s exempel ovan, går det att skönja den debatt om internationella robotförlag som Fleischer nämner; där robotförlagen gett ut fackböcker där avsaknaden av en redaktörs färdigheter leder till en försämrad kvalitet (Fleischer 2011). Som Fleischer uppmärksammade har en del bibliotek köpt in dessa robotiserade fackböcker och försvarat detta med att peka på sin användarstyrda verksamhet och att det då skett efter förfrågan (ibid.).

6.1.3 Användningssyfte och anknytning till forskning

UH-bibliotekarie 2 berättar att de inte har några kontroversiella böcker på hens bibliotek, och hen vet inte riktigt vad i bibliotekets bestånd som skulle kunna anses vara kontroversiellt i sådana fall, något som förklaras med anledning av UH-bibliotekens uppdrag: “[...] i och med att vi är så användarberoende och tänker på användarna så är det ju mycket deras behov som styr, och skulle de komma med något konstigt så köper vi väl in det”.

Även UH-bibliotekarie 3 nämner universitets- och högskolebibliotekens uppdrag och själva användningen av kontroversiellt material:

[M]an kan ju ha behov av litteratur av materialet av olika anledningar och det behöver inte vara kontroversiella anledningar. Utan, jag tänker att materialet blir kontroversiellt först i relation till omgivningen och vad det ska användas till och så vidare. [...] Och när det gäller statsvetenskap så är det ju till exempel då litteratur som diskuterar mångfald och invandring och när det gäller genusvetenskap så finns det ju viss feministisk litteratur som vissa personer reagerar på.

(UH-bibliotekarie 3)

UH-bibliotekarie 1 påpekar att definitionen av kontroversiellt med stor sannolikhet ser annorlunda ut på folkbibliotek och UH-bibliotek: “Vi får inte jättemycket av vad som kan anses som såg moraliskt eller etiskt kontroversiella inköpsförslag. Utan kontroversiellt [här] kan kanske vara att det är dåligt”. UH-bibliotekarie 1 definierar ett material som dåligt i relation till användning, hur materialet är tänkt att användas: “Det är det som är den springande punkten även för det kontroversiella eller kvalitetsaspekten: användning”. Dålig kvalitet eller att det inte

är forskningsanknutet kan alltså vara kontroversiellt material för UH-bibliotekarie 1, men preciserar att det oavsett om det är kontroversiellt material eller inte kan det utgöra forskningsunderlag: “Man kan ju beforska [...] främlingsfientlighet eller feminism eller vad det nu kan vara, och då måste man ju ha materialet att beforska om man säger så” (UH-bibliotekarie 1).

UH-bibliotekets anknytning till den forskningen som bedrivs och lärs ut på fakulteten som biblioteket i fråga tillhör, är något även UH-bibliotekarie 3 tar upp. Här anser också UH-bibliotekarie 3, likt UH-bibliotekarie 1, att folkbibliotek och universitets- och högskolebibliotek har olika infallsvinklar när det kommer till kontroversiella medier:

[F]rån universitets- och högskolebibliotek så handlar det ju om en informationsförsörjning, att det verkligen finns tillgång till det materialet som ska diskuteras på något vis, eller då i studie- och forskningssyfte så handlar det ju om att analysera och kritiskt granska materialet. Så där tror jag att det är lite delvis annorlunda än vad det är för folkbiblioteken, de kommunala biblioteken, där är ju också argumenten att det måste finnas tillgång till materialet för att ha en fri och öppen diskussion. Alltså i samhällsdebatten och så vidare och att man tänker att man inte ska censurera för att gynna den öppna fria diskussionen, så. Men att det upplevs som mer kontroversiellt kanske, på folkbiblioteken, tror jag. Jag tror att de märker mer att andra, att låntagare reagerar på viss litteratur som de har. Kan jag tänka mig. Än här på universitetet.

(UH-bibliotekarie 3)

Precis som de två andra UH-bibliotekarierna betonar alltså UH-bibliotekarie 3 att det universitets- och högskolebibliotek behöver tänka på är att det ska finnas tillgång till material som underlag för diskussioner eller fylla det behov studenter och forskare har i forsknings- och studiesyfte: “[...] man kan ju inte kritiskt granska något material eller litteratur som har debatterats utan att ha tillgång till materialet. Man behöver ju originalkällorna då”. UH-bibliotekarie 3 menar vidare att det är ett tryggt stöd att kunna luta sig mot universitetets uppdrag; detta att man arbetar med informationsförsörjningen till studenter, forskare och anställda.

6.1.4 Historiskt intresse och vetenskapliga anspråk

Som Hedemark (2018) tar fasta på i debatten kring *Massutmaning* så ska det finnas en bredd i urvalet på biblioteken, oavsett om kulturarvet bär med sig något problematiskt eller ej, och skulle man misslyckas med det anses detta gränsa till censur (Hedemark, se Hansson & Wisselgren 2018, s. 222). Något flera av de intervjuade bibliotekarierna yttrar är skäl till *varför* kontroversiellt material faktiskt är något som *bör* köpas in, exempelvis att det kan vara av historiskt intresse och ett slags samhällsdokument. Folkbibliotekarie 2 är en av dem, hen lyfter att kontroversiellt material i sig kan vara av historiskt intresse eftersom:

[D]et är ett vittne om vår samtid. Och då vill jag ändå kunna om 20 år, om 30 år kanske, gå tillbaka och se 'hur var strömningarna i samhället? Runt 2010? Ja, men det kan man ju se genom att...' Alltså, ignorerar man det och absolut inte köper in någonting då finns det inte längre. Då kan man inte hänvisa till att såhär var det. Det är ungefär som att man skulle gallra allt om andra världskriget bara för att "jamen, det var ju 80 år sedan!" [...] Det är ett tidsdokument.

(Folkbibliotekarie 2)

Även UH-bibliotekarie 2 anser att kontroversiellt material kan vara av historiskt intresse och innebära ett typ av samhällsdokument. Hen delar med sig av tidigare erfarenheter som bibliotekarie, när det under 80- och 90-talet förekom bokutgivning av en rad kända förintelseförnekare:

Då var det en av mina kolleger som drog upp den här diskussionen, ska vi köpa in den här boken? Av en förintelseförnekare? Och det var, alltså, folk från bägge läger faktiskt, som sa blankt nej och andra menade på att det har ju ändå [...] något värde för forskningen, att se, att så här kan man göra.

(UH-bibliotekarie 2)

UH-bibliotekarie 2 tar fasta på att ett kontroversiellt material kan utgöra ett relevant forskningsunderlag. Problemet med att inte köpa in sådana typer av texter, menar UH-bibliotekarie 2 vidare, är att man då förnekar att den sortens samhälleliga fenomen har förekommit en gång i tiden. Att dölja det betyder inte att det försvinner eller att det inte förekommer bland en viss grupp av människor – hur stötande det än kan anses vara. Detta visar på den förståelse av människans natur och för hennes historia som McMenemy (2009) tar upp, där denna förståelse verkar alldeles frånvarande i censurens försök förbjuda någonting i hopp om att få undan material som bedömts som opassande eller problematiska (McMenemy 2009).

UH-bibliotekarie 3 säger att hen mycket väl förstår argumentet om det historiska intresset. Samtidigt berättar UH-bibliotekarie 3 att de ändå inte skulle köpa in pseudovetenskapligt material. Även om pseudovetenskapligt material alltså kan vara av ett historiskt intresse avstår UH-bibliotek 3 från inköp i dessa fall. UH-bibliotekarie 3 resonerar dock kring detta som något som kan ha sin förklaring i att UH-bibliotek 3 inte är ett universitetsbibliotek som lyder under pliktexemplarslagen:

Det har att göra med vår situation här, att vi är så många bibliotek och är det svensk utgivning så finns UB. Så vi har hela tiden det att luta oss mot. Om man nu tycker att biblioteken har ett ansvar för att spara, köpa in, bevara material för forskningssyfte, och då i historiskt syfte, att det då liksom finns kvar för framtida generationer och så – så har inte fakultetsbiblioteken det uppdraget. Utan fakultetsbiblioteken har det uppdraget att vara nära sina användare, att vara ute på fakulteterna och ta hand om informationsförsörjningen för studenter, forskare och anställda på den fakulteten. Så att det blir ett lite annat förhållningssätt. Så det påverkar väldigt mycket. Men nej, vi får till exempel skänkta böcker som vi inte lägger in i samlingarna, så kan man säga. Om vi får litteratur från scientologerna, till exempel, som ju också anser sig vara...

Jag vet inte om de säger att det är vetenskap, men deras skrifter är ju definitivt pseudovetenskapliga. Det beställer ju inte vi in, vi tar inte hand om det.

(UH-bibliotekarie 3)

Exempel på pseudovetenskapligt material är enligt UH-bibliotekarie 3:

Till exempel sådana här "hjälp dig själv"-böcker, den urtypen som vi tänker att vi inte ska ha. Men sen så, det är ju viktigt också att vi har böcker som debatteras mycket i media, alltså för samhällsdebatten och så, alltså vi är inte helt, vi utesluter inte allting som inte är vetenskapligt. Så även om vetenskaplig litteratur är vårt primära fokus så har vi ju populärvetenskapligt också [...] och då tänker vi att det ingår i vårt uppdrag att det också ska finnas den litteraturen som är aktuell inom samhällsdebatten.

(UH-bibliotekarie 3)

Från UH-bibliotekarie 3s ovanstående utsaga tycker vi oss också se en motsättning i bibliotekets förvärvsprocess av kontroversiellt material. Samtidigt som UH-bibliotek 3 avstår från kontroversiellt material som kan vara av historiskt intresse köper de in böcker som inte bedöms vara vetenskapliga, med hänvisning till de akademiska ämnen som ska finnas på fakultetsbiblioteket. I samma utsaga från UH-bibliotekarie 3 känner vi igen ett annat exempel på något som Coyle (2018) lyfter angående förlagen, nämligen att det inte finns någon garanti att förlagens utgivningar har haft neutralitetsprincipen i åtanke på samma sätt som den tas i åtanke av biblioteken:

While in theory libraries select for reliability and accuracy, there is a great deal of popular literature that is at best speculative in nature, including 'self-help' materials that give unscientific lifestyle advice; any number of conflicting dietary theories; and dubious claims relating healing and spirituality.

(Coyle 2018, s. 264)

Angående böcker som bedöms som vetenskapliga eller inte, lyfter UH-bibliotekarie 3 den vetenskapliga bokutgivningen. Den vetenskapliga bokutgivningen liknar i mångt och mycket själva tanken med de vetenskapliga artiklarnas peer-reviewed-granskning, men som inte riktigt är upplagd på samma sätt:

[D]är är det inte så att det är just forskare som anonymt har anlitas för att granska innehållet i boken. Vilket peer-reviewed syftar på. Men det är ju en redaktion som ser till att det är vetenskapligt belagt och så, och kollar upp referenserna i vetenskaplig litteratur. Så där hänger det väldigt mycket på förlagens rykten. Så. Nej, men att förlagen är upparbetade, att de har hållit god kvalitet genom åren, att det är forskares publikationer som de ger ut och så vidare. En kommentar där i sammanhanget är just att den här boken "Massutmaning" inte är vetenskaplig. Utan att den är ju utgiven med stöd från sådan där crowd... sourcing? Kickstarter. Vilket innebär att det inte var något förlag som ville ge ut boken, utan att den är finansierad med andra medel och den är inte vetenskapligt, liksom, granskad på något sätt. Men han är däremot forskare! Och anställd som forskare. Och där blir det knivigt, liksom. Och han anser ju att det är forskning.

(UH-bibliotekarie 3)

Igen poängteras här förlagens rykte, att förlagens utbud rentav innebär en första kvalitetssäkring i urvalsprocessen. Detta påminner om det som Coyle uppmärksammar apropå förlagen och biblioteken: nämligen att biblioteken genom att förlita sig på förlagsindustrin på så vis låter urvalen hålla sig inom ett spektra av en kulturellt accepterad normativ diskurs, där förlagsindustrin kan ses som “the actual arbiter of content” (Coyle 2018, s. 264).

Även Folkbibliotekarie 1 lyfter material som av någon anledning kan anses vara vetenskapligt tvivelaktigt som att vara kontroversiellt material: “Då tänker jag inte debattböcker, utan jag tänker facklitteratur. Det finns mycket på medicin-hyllan. Det kan finnas en del på kanske psykologi” (Folkbibliotekarie 1). Folkbibliotekarie 1 förklarar att det finns en del kontroversiella inslag i exempelvis matlagningsböcker, såsom alternativa dieter som ska skydda mot allehanda sjukdomar eller tillstånd. “På medicin är det också väldigt mycket alternativbehandling. Samma sak på psykologi, det kan väl vara rätt tvivelaktigt vetenskaplig bakgrund till teser som påstår det” (Folkbibliotekarie 1).

När det kommer till just material som behandlar alternativmedicin har Folkbibliotekarie 2 en liknande inställning. Folkbibliotekarie 2 betonar dock samtidigt att hen är öppen för andra låntagares livsåskådningar:

Jag vill inte helt, liksom, säga att ‘det här är ovetenskapligt, vi ska absolut inte ta in det’. Jag är öppen för att ja, det finns andra livsåskådningar och man får se det som religion, kanske. Men de kanske inte ska stå på hylla V då, alltså medicin. Utan de kan hamna... ja, det beror ju kanske på vad de är klassade som. Men att man själv får avgöra lite där. [...]Sedan så kan det inte vara rena faktafel heller. Som är skadliga för människokroppen ifall man skulle hålla på med det. Det är... ja, någonstans kanske gränsen får gå.

(Folkbibliotekarie 2)

Även här ser vi hur Folkbibliotekarie 1 och Folkbibliotekarie 2 nämner precis det Coyle (2018) tar upp om självhjälplitteraturen och populärlitteraturen och dess egenskaper av att vara “speculative in nature” och som inte sällan för fram ovetenskapliga råd (Coyle 2018, s. 264).

UH-bibliotekarie 1 pratar också om ett gränsland när det kommer till material som är pseudovetenskapliga. UH-bibliotekarie 1 lutar sig i sådana situationer mot att ställa frågan: “Vad ska det användas till?”, och låter svaret på den frågan få avgöra om ett pseudovetenskapligt material ska köpas in eller inte.

Även Folkbibliotekarie 4 berättar, i likhet med Folkbibliotekarie 1 ovan, att de vid granskning inför förvärv har i åtanke att böcker kan skrivas om vad som helst, och

att det är skillnad på att föra fram innehållet som en sanning eller som något som är vetenskapligt belagt när det samtidigt finns brister i materialet som visar på att det inte är så det ligger till: “[D]et kan ju vara så att ‘så här tycker jag, läs det om du vill, men det finns inga vetenskapliga bevis för det’”. Folkbibliotekarie 4 berättar också att de vid kontroversiellt material av detta slag, som med sitt innehåll gör vetenskapliga anspråk och som de bedömer att det inte finns vetenskapliga bevis för, har valt att inte köpa in och då även nekat inköpsförslag. Här börjar folkbibliotekarien också att prata om en gräns:

Vi har ju böcker om healing det har vi, det finns ju böcker om själavandring, skulle jag säkert tro, och liknande, och det kan man ha men det får man ju också begränsa. Om man ska köpa in någonting, då får man kanske försöka hitta någonting som verkar bättre än något annat i alla fall.

(Folkbibliotekarie 4)

Här tillägger folkbibliotekarie 3 att detta som “verkar bättre” skulle kunna vara just något som är av intresse för en större målgrupp.

Folkbibliotekarie 4 förklarar vidare att det vid granskningen av ett eventuellt förvärv är av stor vikt att kunna förlita sig på källornas giltighet:

En bok kan det ju skrivas om på många olika sätt och på många olika sidor, [...] det är källornas giltighet som man får räkna där ju. För något sånt, där känns det tveksamt, där behöver man ha lite på fötterna. Sen kan man absolut inte gå i god för allting, [...] men det får ju framstå som någorlunda rimligt, om man ska köpa in något sånt. Åtminstone.

(Folkbibliotekarie 4)

Detta är även något som UH-bibliotekarie 3 lyfter vid granskning av verk som ska köpas in och preciserar att det även är viktigt att tänka på var man hittar informationen för granskningen:

Det kan ju ta ganska mycket tid att bedöma det och för att bedöma kan man behöva tillgång till boken. Så då är man fast i ett sorts Moment 22, tycker jag, tyvärr. För recensioner kan vara helt olika av en och samma bok, de kan uppfattas på olika sätt. Och sen får man också tänka på de som recenserar, vad de har för agenda. Alltså, om man tänker på en tidning som *Axess* till exempel, jag vet inte om ni känner till den? Och *Tiden*, så är det två tidskrifter som är tydligt politiskt färgade, där de har recensioner av böcker. Och det får man ju tänka på när man tar del av de recensionerna.

(UH-bibliotekarie 3)

Många av de bibliotekarier vi pratat med om kontroversiellt material i ljuset av historiskt intresse kommer automatiskt in på Adolf Hitlers bok *Mein Kampf* som ett tydligt exempel. UH-bibliotekarie 1 lyfter *Mein Kampf* som en klart stötande bok, men belyser dess relevans som ett originalverk och kopplar detta till UH-bibliotekets uppdrag:

Eftersom det är han, Adolf Hitler, som har skrivit det och det har sin kontext, och det läses kanske inte för att man vill ta det som sanning. Det är ett annat syfte. [...] Det är originalhandlingar, på något sätt, och det är historiskt intressant och så. Jag kan tycka att det borde finnas på folkbib... Personligen kan jag tycka att det är att vara lite för återhållsam. Men jag förstår det, det är verkligen inte lätt. Verkligen inte. Och vindarna kan blåsa så liksom... Ska man följa med där varje gång? Det blir svårt.

(UH-bibliotekarie 1)

Även UH-bibliotekarie 3 lyfter liknande resonemang angående material som *Mein Kampf* i relation till UH-bibliotekets uppdrag:

Alltså jag menar om man vill göra en analys av hur det förs invandrarkritiska diskussioner i, i utgivningen och i massmedia och så vidare, alltså det är många studenter som kollar på det framför allt [...] inom de samhällsvetenskapliga ämnena, så måste man ju också ha tillgång till den litteraturen. Så att på det viset är det naturligt och det, tyvärr, det är ju samma, det brukar ju framhållas som ett exempel också *Mein Kampf*: man kan ju inte ifrågasätta *Mein Kampf* om man inte har tillgång till texten.

(UH-bibliotekarie 3)

I detta första analysavsnitt har vi nu fått ta del av de intervjuade bibliotekariernas resonemang kring vad som utgör kontroversiellt material och dess för- och nackdelar. Här har vi kommit närmare det Jönsson, Persson och Sahlin (2011) lyfter om att eftersom institutioner kan vara disciplinerande, uppfostrande och lydnadskrävande så måste man förhålla sig kritisk och ta reda på varför något väljs bort och något annat väljs in, samt vilka alternativ som finns att tillgå. Det verkar finnas en konsensus bland de intervjuade bibliotekarierna när det kommer till att bland annat undvika egenutgivning. En annan konsensus är att ett biblioteksbestånd i de fall kontroversiellt material köps in behöver sin motpol i form av att biblioteket också ska kunna erbjuda ett material som ger ett annat perspektiv på samma fråga.

6.2 Exempel på och hantering av kontroversiellt material

Nedan redogörs för de intervjuade bibliotekariernas egna erfarenheter av hantering av och exempel på kontroversiellt material.

Som nämndes under 1.5.3. *Samtida Debatter*, orsakade Astrid Lindgrens bok *Pippi Långstrump i Söderhavet* stor kontrovers på de svenska folkbiblioteken under 2017 på grund av förlegade och stereotypa ord och uttryck. Men debatten höll sig inte bara inom folkbibliotekens väggar – även på UH-bibliotek har *Pippi Långstrump i Söderhavet* sedermera orsakat kontrovers. UH-bibliotekarie 1 förklarar att UH-bibliotek även har barnböcker i sitt bestånd eftersom målgruppen för dessa böcker är lärarstudenter, och skönlitterära barnböcker används ofta i deras undervisning.

Och [boken *Pippi Långstrump i Söderhavet*] exponerades i en utställning nån gång [...] Och då var det en låntagare som blev väldigt upprörd över att vi hade den boken, och ville att vi skulle

ta bort den. Och då var det ju diskussionen att nej, det gör vi inte, för att det är faktiskt ett... det ska visa att så här såg barnboken ut då jämfört med böcker idag. Alltså att man får se det från sin tid då och sådär. Men det gick liksom inte riktigt hem, och jag tror faktiskt att boken försvann ett tag också.

(UH-bibliotekarie 1)

En del kanske förvånas över att även UH-bibliotek blir indragna i mediala debatter, något som UH-bibliotekarie 1 också betonar: "Det är intressant att när kontroversiellt material diskuteras i media så är det alltid folkbibliotek. I stort sett alla biblioteksfrågor handlar om folkbibliotek. [...] man tänker inte på att vi också är ett bibliotek".

Ett annat exempel på kontroversiellt material på UH-bibliotek 2 liknar det som hände med *Pippi Långstrump i Söderhavet* på UH-bibliotek 1. UH-bibliotekarie 2 berättar att det kontroversiella materialet inte uppfattades i själva inköpet utan först när kurslitteraturböckerna, som det gällde, redan var på plats och tillgängliga för utlån. Det som hade väckt uppmärksamhet var hur man omnämnt och beskrivit Martin Luther King med en förlegad, stereotyp och rasistisk benämning. Studentkåren på universitetet engagerade sig i frågan och efter att biblioteket hade varit i kontakt med förläggaren såg förlaget till att hela upplagan fick göras om, vilken biblioteket sedan köpte in och ersatte den tidigare upplagan med.

Folkbibliotekarie 2 vittnar om att det händer att reaktioner på mediebeståndet kommer redan innan en bok är inköpt. Så var nämligen exempelvis fallet på Folkbibliotek 2, där *Massutmaning* av Tino Sanandaji fick en låntagare att ringa upp biblioteket för att verkligen försäkra sig om att biblioteket skulle köpa in den.

Vi hade beställt den och vi visste att den här kommer att bli, liksom, kontroversiell. Men vi hade köpt in den, men den hade inte kommit än. Och då var det någon sur låntagare som sa 'ni måste köpa in den här boken, för den är jättebra!' [...] Hon gick in med tron om att vi... att 'den kommer biblioteket absolut inte att köpa in!'

(Folkbibliotekarie 2)

Folkbibliotekarie 2 menar att man valde att köpa in *Massutmaning* eftersom den dåvarande bibliotekschefen ansåg att alla har rätt att bilda sig en egen uppfattning om något som diskuteras flitigt i samhället. Detta kan kännas igen från bibliotekslagens andra paragraf, som lyder "Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning" (SFS 2013:801).

Sanandajis *Massutmaning* gav också upphov till en snarlik situation på UH-bibliotek 3. Efter det att boken hade beställts, men innan den hade levererats, vittnar UH-bibliotekarie 3 om ett samtal som då inkom till biblioteket:

Så att jag köpte in boken och sen gick jag på semester och när jag var borta så blev vi uppringda av någon som ville trycka på varför vi inte hade köpt boken, för den hade inte kommit in i katalogen än. Så att då hade de ju kollat upp det att vi inte hade boken, och ifrågasatte varför vi inte hade den [...] Men det har ju aldrig hänt förr. Att vi har blivit uppringda utifrån av någon.

(UH-bibliotekarie 3)

UH-bibliotekarie 3 menar att hen först då blev varse kontroversen som omgav boken, något som inte hade varit uppenbart när den blev recenserad i en pålitlig och objektiv recensionstidskrift som var anledningen till att UH-bibliotekarie 3 ursprungligen valde att köpa in den. Senare fick UH-bibliotekarie 3 reda på att flera andra bibliotek hade fått liknande telefonsamtal, och att det rörde sig om en liten gruppering invandringskritiska individer som ville sprida bokens budskap på biblioteken.

Jag tycker fortfarande inte att det var fel att köpa in den. Och den finns ju också på väldigt många bibliotek. Men just det här att det sedan kommer påtryckargrupper... Hade påtryckningen kommit först så hade jag inte köpt in den. Det kan jag säga. [...] För jag tycker det är obehagligt med sådana påtryckningar, och jag reagerade på det. Huvudsaken är att den finns någonstans, så kan man säga.

(UH-bibliotekarie 3)

I samband med *Massutmaning* och den situation som uppstod, berättar UH-bibliotekarie 3 att hen aldrig nekat ett inköpsförslag för att det skulle vara av kontroversiellt slag utan att det istället rört sig om andra aspekter: “[...] saker som att det är svårt att få tag i, att det inte finns att köpa längre eller att det är förlegat snarare och att man då hellre vill köpa nyare litteratur” (UH-bibliotekarie 3).

Folkbibliotekarie 2 nämner att vissa låntagare är något maniska när det kommer till inköpsförslagen. Folkbibliotekarie 2 resonerar kring detta med boken *Massutmaning* som exempel:

[K]ällorna i den var ju bara statistik. Men sen hur man vrider och vänder på statistiken, det var ju det som var det kontroversiella i den boken, vill jag minnas. Så jag menar, det kan ju vara vetenskapliga grunder, det är bara att man vrider till det så att det landar någon helt annanstans än vad det hade gjort om någon annan hade skrivit den. Och det är ju där vårt jobb kommer in, kanske att ‘OBS! Tänk nu på att...’ Alltså, där måste vi vara medvetna, liksom. Och man kan till och med ta en sådan bok i ett boksamtal, man kan ha en bokcirkel kring kontroversiella böcker. Det är ju ett jätteintressant ämne att prata om. Jag vill inte vara den bibliotekarien som sätter trigger warning-klistermärken på böcker heller. Man ska få bilda sig en egen uppfattning om det. Det är nog det. Jag förlitar mig på människors intelligens. Och det här att det är ett vittnesmål om den samtid vi lever i, och det tycker jag är jätte viktigt. Att man kan se det. Man kan se att på 80-talet var det de här strömningarna som gick, man kan se att på 90-talet...

(Folkbibliotekarie 2)

Här liknar Folkbibliotekarie 2s resonemang om hur man kan hantera kontroversiellt material det Coyle (2018) ringar in om den andra definitionen av neutralitet: att en bibliotekarie kan uppfylla neutralitet om bibliotekarien också visar på material som

ger andra perspektiv på låntagarens önskan, men utan att förespråka ett visst material framför det andra efter bibliotekariens tycke och smak (Coyle 2018). Folkbibliotekarie 2s förslag om boksamtal och att hen fäster vikt vid att låta människor få bilda sig en egen uppfattning och dessutom utan att som bibliotekarie blanda sig i genom att exempelvis sätta ut varningsmarkörer ser vi som ett konkret exempel på det Coyle lyfter.

Folkbibliotekarie 3 och 4 lyfter även de *Massutmaning* som ett konkret exempel på kontroversiellt material som de haft erfarenhet av. Folkbibliotekarie 4 börjar med att förklara att de som många andra bibliotek fick in inköpsförslag på boken och att redan i det skedet kände Folkbibliotekarie 4: “det här vill jag nog titta mer på”. Folkbibliotekarie 4 fortsätter med att förklara händelseförloppet och hanteringen av inköpsförslaget:

[Det kändes] inte så självklart; måste undersöka detta ju. Så [...] det fick gå en liten tid där, det var [...] jag som kände av debatten och tog fram de underlag som fanns för det hade ju skrivits om den av seriösa, vilka det nu var, journalister och andra författare kanske, krönikörer. Och så kom det också en recension sen tror jag som visade på att det fanns ingenting som var kontroversiellt i själva innehållet. Men det blev ju en väldig hype kring detta, och det är det som är, det man måste tränga igenom: ‘vad handlar det egentligen om?’. Och i och med att den var väldigt omtalad och många var nyfikna på detta så var det ju verkligen anledning till att köpa in det så att man kan bilda sig en egen uppfattning om vad den handlar om. Och det är ju det som vi ofta ser som det allra viktigaste eller väldigt viktigt att det finns den möjligheten att skapa sig en åsikt kring vad som händer i vårt samhälle eller andra fenomen.

(Folkbibliotekarie 4)

Folkbibliotekarie 3 tillägger att det är en viktig del av folkbibliotekets uppdrag, att man ska kunna bilda sig en egen uppfattning. Folkbibliotekarie 4 lägger även till att hen minns att det som diskuterades kring boken *Massutmaning* var att den var finansierad via Crowdfunding: “[...] men det är ju inte någonting som man behöver ta så mycket ställning till när det handlar om inköp, tänker jag, hur det har liksom... Men det var en del av debatten där med ju” (Folkbibliotekarie 4). Folkbibliotekarie 3 och 4 hävdar att det sedan boken väl köptes in inte har uppstått några krångliga efterföljder och utöver *Massutmaning* har folkbibliotekarie 3 och 4 inte upplevt några reaktioner från låntagarna gällande bibliotekets förvärv.

Vad som verkar vara gemensamt för både folkbibliotek och universitets- och högskolebibliotek är att det ibland uppstår en problematik med alternativmedicinska medier, där böcker om exempelvis healing eller anti-vaccinering blir till stora vattendelare. På UH-bibliotek 1 försvarar man förekomsten av böcker om anti-vaccinering som nödvändiga ur en

forskningssynvinkel. Det är viktigt att visa att människor har olika synpunkter kring ämnet, för att kunna rapportera om det så riktigt som möjligt:

I undervisningstillfällen så har det varit ganska bra att kunna visa 'den här boken och den här boken, hur ser du på det?'. Som student då. Alltså det här att lära studenter det kritiska förhållningssättet. Att då inte ha något exempel alls att visa upp, det kan vara ganska... lite torrsim, så där. Alltså, hur värderar du den här boken, då? Vad tittar man på?

(UH-bibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 3 ger uttryck för en liknande inställning: "Och om man skulle ha någonting kring anti-vaccinering, då måste vi ju också ha det som är *för* vaccinering "[...] liksom, båda sidor, ska det finnas en uppfattning [om]". Här ger även Folkbibliotekarie 3 uttryck för vikten av att visa på andra perspektiv i en fråga och inte låta ett kontroversiellt material stå oemotsagt, som Coyle också tar fasta på (Coyle 2018).

Just medicinböcker tillhör den kvot av medier som har störst risk att bli bortvalda när det kommer till inköp av kontroversiellt material på Folkbibliotek 1. Här hänvisar man främst till vetenskapliga rön när låntagare begär in medier av tvivelaktig karaktär:

[S]å vitt vi vet så säger vetenskapen att man ska vaccinera, och vi köper inte in böcker om att man inte ska vaccinera sina barn. Eller så vitt vi vet så säger vetenskapen inte att kolloidalt silver botar dig ifrån din cancer utan det är andra typer av behandlingar.

(Folkbibliotekarie 1)

I anslutning till just alternativmedicinska behandlingar berättar Folkbibliotekarie 2 om en låntagare som envetet ville att biblioteket skulle köpa in böcker om hur man kan heala sig själv från svåra sjukdomar. Låntagaren hade egen erfarenhet av detta och lade inköpsförslag som folkbiblioteket inte kände sig bekväma med att köpa in:

[D]å kunde vi ge som motargument att de är gamla, för det första, de har för många år bakom sig. Det vi köper in, det ska vara nytt. Och då får man hellre fjärlåna det isåfall. Och sen att det har varit på engelska. Nu har vi börjat köpa mer böcker på engelska, för det märker vi är en trend. Ungdomar vill bara läsa på engelska, på originalspråk. Så att vi går mot det. Men då var det sagt att nej, det är på engelska, vi har det helst på svenska. 'Det är inte vetenskapligt grundat', tror jag nog att vi sa också. Men det var svårt, för han var väldigt enveten.

(Folkbibliotekarie 2)

Här ser vi hur Folkbibliotek 2 förklarade sitt nekande av inköpsförslaget med att materialet inte uppfyllde kriteriet om den vetenskapliga aspekten, som flera av de intervjuade bibliotekarierna tagit upp som exempel på kontroversiellt material.

En lite mer annorlunda aspekt av inköpsförslag av kontroversiella medier som kanske inte förekommer på direkt regelbunden basis är material om UFO eller

utomjordingar. På UH-bibliotek 1 inkom vid ett tillfälle ett inköpsförslag som fick en del i förvärvsgruppen att höja på ögonbrynen:

[F]ör ganska många år sedan så fick vi inköpsförslag på en bok om ufo. Och det här var specifikt, det var inte bara ufon i allmänhet utan specifikt om en viss person som presenterar ufo-frågan på en scen inför hängivna, liksom anhängare, det var liksom den aspekten, om jag kommer ihåg det rätt nu. Och då var vi lite såhär, jaha... Så vi kunde inte få tag på det på vår vanliga upphandlade bokleverantör utan vi fick gå utanför, och bara det är ju såhär kanske...

(UH-bibliotekarie 1)

UH-bibliotekarie 1 utsaga pekar på en ovilja från bibliotekets sida att man inte gärna går utanför de ramar de har som vana att förhålla sig till vad gäller upphandling med sin bokleverantör. Ur ett nyinstitutionellt perspektiv kan detta vara ett tecken på en institutions "seghet" i ett förgivettagande om hur de ska agera (Jönsson, Persson & Sahlin 2011). Det kan också ansluta till Coyles (2018) poäng om bibliotekens tillit till förlagen och som i sin tur bidrar till att förstärka en kulturellt accepterad diskurs (Coyle 2018).

Bokens ensidiga perspektiv och förespråkande av UFO:s existens fick hur som helst UH-bibliotekarie 1 att kontakta studenten med frågan om vad boken egentligen skulle användas till. Då uppdagades det att studenten studerade teater och var intresserad av scendesignen i presentationen som framfördes i boken, snarare än författarens personliga åsikter om UFO:n. Med denna undran besvarad valde UH-bibliotek 1 att köpa in boken utan problem – men för oss inställer sig ändå frågan om hur de hade agerat ifall studenten istället hade svarat att hen bara var intresserad av ufologi? På detta svarar UH-bibliotekarie 1:

Då skulle vi sagt att 'det kan inte anses som relevant för dina studier eller din forskning' liksom, alltså [är det] bara av intresse, då tycker vi att personen ifråga skulle få vända sig till folkbiblioteket. För att de har ju ett bredare uppdrag än vad vi har. Vårt uppdrag är ju ändå att stödja forskning och ja, den vetenskapliga processen för studenter och forskare och så, så att det är alltid, vad ska jag säga, nästan såhär räddningsplanka. Men det är det som är syftet med inköpsförslaget det måste vara det... [...] Bara 'jag tycker det är kul med ufo', alltså det räcker inte riktigt.

(UH-bibliotekarie 1)

UH-bibliotekarie 1 förklarar att det alltid blir en dialog med den student som lämnar inköpsförslaget om det är så att det väcker frågor. Dock är det allt som oftast material som ska användas i forskningssyfte, vilket ger oss känslan av att universitet- och högskolebibliotek har en högre smärtröskel än folkbibliotek för vad de bedömer vara ett kontroversiellt inköp. Detta bekräftas till viss del av UH-bibliotekarie 3's erfarenhet av inköpsförslag som kanske inte hade blivit en del av ett folkbiblioteks bestånd:

[Jag har] också hand om rättssociologi och där handlar det ju om hur man ser på samhällets normer kring olika brott och där har det kommit inköpsförslag som man kan höja ögonbrynen på, till exempel tidelag, om pedofili, och så vidare. Men där måste man ju också kunna undersöka lagstiftningen in på dessa områden och ha tillgång till litteratur som diskuterar det. Så det blir inte märkligt i det sammanhanget.

(UH-bibliotekarie 3)

UH-bibliotekarie 3 betonar att detta naturligtvis inte är medier som förskönar eller visar exempel på företeelser såsom tidelag, utan att det rör sig om vetenskaplig litteratur som är avsedd att användas i forskningssyfte.

UH-bibliotekarie 1 ser dock vissa problem med att låta kontroversiella inköp sättas upp på hyllorna direkt efter att de har använts av besökaren som lade förslaget. "Men som jag tänker så skulle det kunna vara så att en annan låntagare tar det för sanning. Eller oflekterat, skulle jag säga, använder det. Så att det är väl riskabelt i så fall".

I likhet med UH-bibliotekarie 1 berättar Folkbibliotekarie 4 att hen vid ett tillfälle efter ett förvärv av ett inköpsförslag, och när boken väl kom tillbaka efter utlåningen, ändrade uppfattning om bokens plats i bibliotekshyllorna:

Jag blev mer tveksam när jag väl fick den i handen och fick läsa i den själv och så. [...] Så den finns inte i vår katalog [längre]. Men jag har inte fått några fler önskemål om den heller. Den är på mitt arbetsrum, för den finns inte ens i katalogen så att den står nere i vårt magasin. Men låntagaren fick ju läsa den iallafall.

(Folkbibliotekarie 4)

Samma tillvägagångssätt beslutade man sig för på Folkbibliotek 2, när biblioteket köpte in de kontroversiella barnböckerna om Lilla Hjärtat:

[D]är togs beslutet då i barngruppen att 'nej, vi sätter dem på arbetsrum och så får man be om dem'. Det ska inte vara så att man som litet barn möts av den framsidan eller de bilderna. Och det är också ett sätt att göra det. Är någon ute efter dem, eller man vill se vad det är för något, man vill läsa dem; då kan vi absolut hämta ner dem. Så att vi gallrar inte det, men vi har det kanske inte helt öppet heller.

(Folkbibliotekarie 2)

Här ser vi två exempel på hur bibliotekarier har kommit runt problematiken med kontroversiella medier. De uppfyller det demokratiska uppdraget genom att verka för fri åsiktsbildning, samtidigt som de inte skyltar med medier de anser är problematiska men som bibliotekslagen inte ger någon fingervisning om hur de ska hanteras. Vill en låntagare införskaffa materialet så finns det tillgängligt, men det är ingenting som synliggörs av biblioteket.

I de fall som bibliotekarierna på folkbibliotek 1 nekar inköpsförslag ger Folkbibliotekarie 1 exempel på hur man förklarar för låntagarna att deras förslag

inte kommer att köpas in. Det gäller att separera sin yrkesroll från sin privata dito: “[D]å får man försöka att så respektfullt som möjligt förklara varför biblioteket, inte jag, utan varför biblioteket har valt att inte köpa in den här boken”, förklarar Folkbibliotekarie 1, och tillägger att det inte är ofta det går så långt att man måste förklara sitt nekande för låntagaren.

Vidare menar Folkbibliotekarie 1 att det första steget i en granskning av ett material som kan bedömas vara kontroversiellt, om det gäller facklitteratur, är att det ska finnas en komplett och fullständig notapparat för att kunna kontrollera källorna:

Om den notapparaten hänvisar till forskning som är ifrågasatt, vilket är rätt lätt att belägga i sådana här fall, så är det absolut... Då är det ju kvalitén på verket. Och kvalitet står ju med i bibliotekslagen, till exempel. Där tänker jag att man ändå har på fötterna.

(Folkbibliotekarie 1)

Som Folkbibliotekarie 1 nämner är kvalitén på ett material ett säkert sätt att i sin granskning bedöma sitt urval som görs därefter. I Biblioteksbladet nr. 6 (2017) där Johan Hirschfeldt blir intervjuad av Max Byström kommenterar Hirschfeldt just kvalitetsbedömningen som något centralt i bibliotekariers arbetssätt vid förvärv – eftersom det aktualiseras i att bibliotekarier är beslutsfattarna och som ju tillhör professionen. Hirschfeldt lyfter dock också att hänvisningen till kvalitén som ett sätt att välja bort medier är något som kan missbrukas: "Det är viktigt att kvalitetsbedömningen är just en kvalitetsbedömning och inte ett skenargument. Sakligheten måste präglade kvalitetsbedömningen" (Byström 2017, s. 34).

6.2.1 Paralleller: idag versus för 20 år sedan

En del av de bibliotekarier som vi har intervjuat har arbetat inom bibliotek med medieförvärv under många år, och har på så vis kunnat bevittna förändringar i diskussionen kring kontroversiella inköp. UH-bibliotekarie 2 minns sin tid på ett universitetsbibliotek där förvärv av filmvetenskaplig litteratur en gång i tiden inte sågs på med blida ögon av all personal:

[D]et här måste ju ha varit någon gång på 90-talet, man började ägna sig åt forskning av populärkultur på ett annat sätt, så att vi köpte in massor med böcker som handlade om Clint Eastwood och western-filmer och allt möjligt. [...] Och så var där en kollega till mig, som fick syn på en bok, en alldeles nyutkommen bok, nyanländ, som handlade om Clint Eastwood. Så tog [kollegan] upp den och tittade på den och slängde den på bordet och sa ‘Ska vi ha sån smörja?’

(UH-bibliotekarie 2)

Denna inställning till vad som skulle vara lämplig litteratur, “finlitteratur”, var som tidigare nämnts en het debatt under 1980- och 90-talet (Hedemark 2009). Trots att polemiken riktade sig främst mot folkbiblioteken är det inte omöjligt, tror vi, att

den i viss utsträckning var integrerad i hela biblioteksväsendet. Kritikerna ansåg att folkbiblioteken svek sitt folkbildningsideal genom förvärv av material som inte levde upp till den kultur-intellektuella kanon som rådde (ibid.), och eftersom universitets- och högskolebibliotek är inriktad på utbildning i ännu högre grad är det inte omöjligt att böcker om västernfilmer sågs ner på även av vissa av de verksamma bibliotekarierna på universitet- och högskolebibliotek.

Folkbibliotekarie 3 har arbetat som bibliotekarie sedan slutet av 80-talet och har liknande erfarenheter av hur tongångarna gick angående fin- och fullitteratur på just folkbiblioteken.

Det var ju väldigt mycket... Alltså, det var ju på 80-talet detta, 80-, början på 90-talet. Det var mycket det här "tantsnusk", som man kallade det då och den typen av böcker som man ju då på något sätt värjde sig mot ganska mycket. [...] Så att det var mycket diskussioner kring det, det var det. Så det tycker jag är bra, att vi har kommit ifrån det och att biblioteket idag känns mycket mer öppet mot allmänheten också ju. Att man kanske i mycket större utsträckning känner att det är mitt bibliotek, på något sätt, än vad jag tror att man gjorde då, faktiskt.

(Folkbibliotekarie 3)

Folkbibliotekarie 3s erfarenhet av tantsnuskdebatten påminner om det som Hedström (2005) i sin magisteruppsats tar upp angående de vitt skilda åsikterna om författaren Jackie Collins vara eller icke vara på folkbiblioteken. Kritikerna hävdade att hennes böcker var dåligt skrivna med tunna intriger och en förlegad kvinnoyn, medan Collins förkämpar snarare ifrågasatte varför liknande manliga författare som exempelvis Sidney Sheldon förvärvades till folkbibliotek utan att behöva gå igenom samma detaljgranskning (ibid.). Då denna debatt kanske inte kan verka så aktuell eller signifikant idag pågick den ändå kontinuerligt under 1980-, -90 och ända in på 2000-talet, något som kan visa på hur både debatten och bibliotekens förvärvsarbete har skiftat sitt fokus från ett folkbildningsideal till ett mer användarstyrt sådant. Det verkar alltså inte vara vad kultureliten anser vara finlitteratur som prioriteras i folkbibliotekens bestånd, utan snarare det material som dess besökare har behov av.

Efter flera årtionden som verksam bibliotekarie har Folkbibliotekarie 3 varit med om detta skifte och kan blicka tillbaka på ett förvärvsarbete som på många vis har förändrats i grunden:

Ja, det är jättestor skillnad. Det är det. Hela inköpsförfarandet är ju väldigt annorlunda mot när jag började jobba en gång i tiden. Då var det mycket striktare. [...] Det var mycket mer toppstyrt, om man säger, i biblioteket. Där fick ju inte filialer köpa in en bok om inte huvudbiblioteket köpte den, till exempel. Om man bestämde att det var en sådan bok som inte köptes in så fick ingen annan köpa in den heller. Det har ju ändrats oerhört. Och då satt vi i stora, långa rader på bokmöten och diskuterade ju varenda titel. Vi la väldigt, väldigt, väldigt, väldigt mycket tid på det. Det var mycket diskussioner om... Framförallt faktiskt om det som man *inte* skulle köpa

in, så det var ju liksom lite tråkigt på det sättet också, att man la så mycket kraft på det som man *inte* skulle ha. [...] Så det har ju ändrats oerhört och det är väldigt bra, tycker jag. [...] Alltså, inköpsförslag det fick man säkert någon gång, det fick man säkert, men inte i den utsträckningen som... Jag tror att allmänheten inte uppfattade att de hade någon möjlighet att påverka på det sättet, överhuvudtaget. Utan det var lite mer ställt på det sättet, liksom.

(Folkbibliotekarie 3)

Detta går hand i hand med det perspektivskifte som Söderlind och Elf (2014) menar började ta form i slutet av 90-talet, där bibliotekens urval och mediebestånd mer och mer anpassades efter användarens behov och efterfrågan, och på så vis gick ifrån den tidigare målsättningen att låta vad som uppfattades som ett komplett biblioteksutbud styra (Söderlind & Elf 2014, s. 15).

Folkbibliotekarie 2 började sin karriär på folkbibliotek 2 mitt i ett generationsskifte bland personalen där många äldre bibliotekarier pensionerades, och med dem följde en del äldre värderingar som exempelvis bokvurmande eller ovilja att gallra i beståndet. Folkbibliotekarie 2 märkte till en början tydliga spår av detta i bibliotekets mediebestånd:

[Man har] gjort undersökningar som ofta visar att, de som jobbar på bibliotek de väljer liksom... ja, lite vänster... Kanske inte vänstervridet så, men det är ändå liksom ett samhälls... [...] Det var väldigt mycket de här samhällsfakultetsböckerna, om man säger så. Det har ju inte med vänster och höger att göra, men att man liksom väljer inom humaniora-ämnena. Där köps det in hur mycket som helst, och sedan nästan ingenting inom de naturvetenskapliga ämnena för att det kan man inte eftersom man är den här kulturmänniskan, liksom. Så det har varit en snedfördelning.

(Folkbibliotekarie 2)

Folkbibliotekarie 2 tror att folkbibliotek 2 idag köper in mer av kontroversiell litteratur än vad de brukade. Hen attribuerar den fria åsiktsbildningen som en orsak till detta och känner att folkbiblioteken går mot allt mer öppna gränser. Mycket på grund av den nya bibliotekslagen som kom 2014, men också på grund av nya samhällstrender. Debatten kring fenomen som fake-news eller filterbubblor förs enligt Folkbibliotekarie 2 av hela det politiska spektrat. Folkbibliotekarie 2 tar upp exempel på olika falanger som exempelvis vill att vissa historieböcker bör skrivas om eftersom de inte ger en del grupper tillräckligt stort utrymme, eller att böcker om en viss typ av medicin ska rensas bort eller lyftas fram.

Det kommer ju hela tiden nya grupper som får komma till tals. Men det gör ju också att, jaha, sanningen då? Var har vi den någonstans? Finns den överhuvudtaget? Och den debatten tror jag har bidragit till att vi kan inte sitta här och bestämma vad som är sanning, "den Stora Sanningen". Den finns kanske inte. Men sen är det någonting som vi måste prata om hela tiden, vi måste debattera det, och därför måste vi också ha kontroversiella böcker.

(Folkbibliotekarie 2)

Här tycker vi oss se den fråga om informationspolitik och -etik som Söderlind och Elf (2014) nämner konkretiseras. Folkbibliotekarie 2s resonemang ger ekon av Doyles kritik mot Asheims ståndpunkt om att bibliotekarien som gör urval gör detta letandes efter positiva konnotationer och med goda intentioner. Doyle kritiserar detta med att poängtera “whose concept of good?” på samma vis som Folkbibliotekarie 2 pratar om “vems sanning?”. Folkbibliotekarie 2s utsaga är också ett tydligt exempel på den senaste diskursen inom folkbiblioteks förvärv som nämndes under 1.5.3. *Samtida debatter*, nämligen ifrågasättandet av folkbibliotekets monopol på inköpsurvalet. På grund av sociala mediars genomslag har det blivit allt lättare att göra sin röst hörd och samtidigt pressa olika samhällsinstitutioner att lyssna på ens åsikter (Hedemark, se Hansson & Wisselgren 2018). Kanske är det inte vad som är “den Stora Sanningen” som är det viktiga, utan att alla sidor av den berörs.

Vi har märkt genom våra intervjuer att alla bibliotekarier är överens om vikten av att ha ett balanserat medieutbud eftersom alla besökare har rätten att få bilda sig en egen uppfattning. Den inställningen är väldigt mycket en produkt av sin tid, och de bibliotekarier som har arbetat länge kan se hur den har utvecklats över tid. När vi frågar UH-bibliotekarie 1 om några tydliga skillnader i hur man genom åren har arbetat med förvärv av kontroversiella medier på UH-bibliotek 1 betonar hen debattens tidslöshet: “Jag tror att det alltid har varit en fråga, även på femtiotalet. Alltså, på något sätt. Nej, jag tror att det alltid har varit en arena för kontroverser”.

Detta uttalande för tankarna till Fleischers (2011) påstående om att kontroversiellt material på bibliotek alltid kommer att figurera i bibliotekens framtid, men menar samtidigt att detta inte behöver vara något dåligt. Han anser att biblioteken bör vara ett ställe där skilda åsikter alltid ska kunna debatteras, eftersom olika perspektiv alltid är välkommet i samhällsdebatten (ibid.).

6.3 Styrdokumentet i förvärvsarbetet

I detta avsnitt ges utrymme för bibliotekariernas syn på bibliotekens styrdokument, såsom bibliotekslagen och bibliotekens medieplaner, samt styrdokumentens betydelse vid inköp av kontroversiellt material. Även värdegrunder och huruvida manifest är närvarande i bibliotekens verksamhet berörs.

UH-bibliotekarie 1 betonar vikten av bibliotekslagen, att det är den som i grund och botten styr bibliotekets verksamhet. Aspekter som värnandet om yttrandefrihet i bibliotekslagen är viktiga ramar för biblioteket: “[...] Vi ska inte självcensurera oss.

Utan det är, yttrandefrihet och det fria ordet, ÄR viktigt. Även om det så att säga kan blåsa olika vindar och så, vad som kan anses acceptabelt och så”.

Många av de intervjuade bibliotekarierna lyfter dock samtidigt att bibliotekslagen är något otydlig. Folkbibliotekarie 2 är en av dem och menar att:

Bibliotekslagen är så väldigt luddig... Det är liksom, det man går efter det är att [*Folkbibliotekarie 2 läser ur lagen*] ‘biblioteken ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning’. Det är i princip det. Och sen ‘främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning’. Alltså, det är ju en väldigt luddig lag. Och där kan man flyta... [...] Det är klart att, man har ju den [bibliotekslagen] i ryggen, men det är inte som att vi sitter och ‘har nu den här boken....’ till varje bok.

(*Folkbibliotekarie 2*)

För Folkbibliotekarie 3 och 4 skulle ett förtydligande av bibliotekslagen innebära en väg för att göra förvärvsarbetet med kontroversiella medier lättare. Folkbibliotekarie 4 förklarar med att hänvisa till bibliotekslagen och dess ramlagskaraktär:

Där finns ju en lag, men lagen gäller inte i alla fall. Om man tänker bibliotekslagen, eller hur? Det som skulle kunna förenkla det i en drömvärld, det är ju en tydligare formulering isåfall. Och som kan hjälpa folkbiblioteken i sina dilemman så att man går fri, så att säga. Så att det inte blir så svårt för varje person på varje bibliotek i varje kommun att avgöra.

(*Folkbibliotekarie 4*)

Folkbibliotekarie 3 instämmer: “Man blev ju väldigt glad när det skulle komma en lag. Men sedan blev man nog lite besviken, faktiskt, för att den var så vag”.

När det kommer till policydokument, som exempelvis en medieplan, gör några av de intervjuade bibliotekarierna gällande att medieplanen kan innebära ett stöd för bibliotekarierna i verksamheten, som nämndes under 1.5.4.3. *Medieplanens roll i bibliotekens förvärvsarbete*. UH-bibliotekarie 1 berättar följande:

Det är ett stöd att veta att det här har vi pratat om och så här har vi bestämt att så här ska det vara. Så att det tycker jag, att det är ju bra. Det är ju inte världens krångligaste dokument, [...] alltså det ska ju vara hyfsat lätt att tolka. [...] Det ska inte vara för snävt formulerat heller. För vi vill ju inte låsa in oss i ett hörn här. Det kan gälla många olika aspekter av förvärv, inte bara kontroversiellt utan överhuvudtaget.

(*UH-bibliotekarie 1*)

I likhet med UH-bibliotekarie 1 berättar Folkbibliotekarie 2 om hur de förhåller sig till medieplanen: “[D]et är kanske ingenting som vi går och bläddrar i vid varje inköpstillfälle, men det är klart att man har ju den i ryggmärgen hela tiden”.

UH-bibliotekarie 2 berättar att de på UH-bibliotek 2 inte har någon medieplan, och spekulerar i att det nog beror på att en sådan policy blir så pass otydlig att den inte fyller en meningsfull funktion och nämner också ett problem som en mediepolicy

kan medföra, nämligen att den skulle riskera i att bli för strikt. På UH-bibliotek 2 förhåller de sig istället till litteratur, tryckt och i elektronisk form, på det viset att de väljer att köpa in är sådant som kommer stödja undervisningen och forskning på fakulteten. UH-bibliotekarie 2 nämner dock att de har ett internt dokument som kallas för *riktlinjer*. Även om UH-bibliotekarie 2 vittnar om ett internt dokument är hen tydlig med att de inte har någon medieplan, något som visar på, ur den nyinstitutionella teorins isomorfa perspektiv, en avvikelse från den homogenisering organisationerna emellan som gör att organisationer efterliknar varandra. Det är intressant att av alla bibliotekarier vi intervjuat är det endast ett bibliotek som skiljer sig från mängden genom att inte ha en medieplan. Vi tolkar det som att ett UH-bibliotek har råd att välja bort en synlig medieplan eftersom de inte behöver bekymra sig i samma utsträckning som folkbiblioteken gör om den legitimitet som vi tänker att en medieplan kan innebära, då UH-biblioteken är statligt ägda samt har ett tydligt akademiskt uppdrag.

Folkbibliotekarie 1 berättar att de försökt formulera sin medieplan så tydligt som möjligt, som samtidigt ska leva upp mot bibliotekslagen men också: “[...] ge oss öppningar att kunna göra avslag och förslag. Och då har vi sådana begrepp som handlar om saklighet och kvalitet, och så vidare. [...] Den är väldigt koncis”. Folkbibliotekarie 1 tillägger vidare att de sedan behöver veta hur de ska använda de begrepp som används i medieplan för att kunna begripliggöra för allmänheten varför biblioteket valt att inte köpa in en viss bok. Folkbibliotekarie 1 påpekar vidare att bibliotekets medieplan kan sägas vara en urvalspolicy, den är inte detaljerad, utan innehåller generella formuleringar som gäller för att de som folkbibliotek ska ha glädje av det:

[V]i tar hänsyn till de prioriterade grupperna. Och då får man ha i bakhuvudet att allting sådant här, alla sådana förhållningssätt ligger ju i relation till en budget, vilket betyder att vi alltid måste välja bort. Alltid, alltid, alltid. Så att på så vis har vi ju lite stöd där i vad det är vi väljer bort.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 1 berättar vidare att de genomfört en workshop med verklighetsbaserade exempel på inköpsförslag som inkommit till biblioteket och som de tidigare hade valt att köpa in eller avvisa. Detta användes som diskussionsunderlag för att i grupp diskutera, utifrån medieplanen, varför det mynnade ut i ett visst beslut. Under denna workshop, med medieplanen och de olika exempel som de hade tagit fram i åtanke, diskuterades även förhållningssätt till eventuella framtida förvärvsdilemman:

[S]å om det dyker upp om att vi ska göra större förändringar eller det kommer nya beslut och så vidare, då ingår det liksom i uppdraget att sätta ihop någon form av kompetensutveckling

för att sprida kunskapen och för att få med sig personalgruppen. Alternativt att personalgruppen ska förstå hur vi resonerar, vilket jag kanske alltid tycker är viktigast, för alla kan inte alltid hålla med varandra fast de måste veta väldigt tydligt varför vi väljer att göra som vi gör. Så kan man vinna någon form av respekt på det.

(Folkbibliotekarie 1)

Det Folkbibliotekarie 1 berättar om här klingar likt det som UH-bibliotekarie 1 nämner om medieplanen som ett stöd i verksamheten, men kanske framförallt att det är en konkret produkt av att personalen tillsammans har diskuterat och kommit fram till slutsatser om hur de ska åta sig förvärv i verksamheten. Som nämndes under genomgången av nyinstitutionell teori kan styrdokument, som exempelvis bibliotekens medieplaner, utgöra ett fysiskt bevis på en institutions legitimitet. Folkbibliotekarie 1s utsaga ovan ser vi som ett konkret exempel på att styrdokumentet är viktiga, särskilt här i bemärkelsen att man kan hänvisa till dem som belägg för sina ståndpunkter (Jönsson, Persson & Sahlin 2011). Även det som Jönsson, Persson och Sahlin (2011) lyfter med att ett nedskrivet dokument med riktlinjer och principer ökar institutionens anseende i omgivningens ögon går att skönja när Folkbibliotekarie 1 berättar om hur personalen behöver känna till begreppen som används i medieplanen för att i nästa led kunna begripliggöra för allmänheten varför biblioteket valt att inte köpa in en viss bok.

Folkbibliotekarie 1 lyfter vidare att hen tror att motsättningar inom förvärvsgruppen är sällsynta och att detta nog har en förklaring i att samtliga i förvärvsgruppen accepterar att det är bibliotekslagen och den egna medieplanen som främst styr organisationen:

[V]i har ett större uppdrag än bara våra egna åsikter och tankar kring något. Utan det här är en verksamhet som har formats under lång tid och med rätt tunga lagparagrafer bakom. Då får man ha respekt för det.

(Folkbibliotekarie 1)

Det Folkbibliotekarie 1 nämner påminner om det Höglund och Klingberg (2001), menar att medieplanen kan hjälpa till med, nämligen att förhindra att bibliotekariens personliga smak eller åsikt spelar in i inköpsprocessen (Höglund & Klingberg 2001).

Även Folkbibliotek 3 har en medieplan. Folkbibliotekarie 4 nämner att den dock inte är så omfattande:

Vår inköpspolicy har fem punkter, som inte går in i detalj. [...] För länge sen, om man säger 20 år tillbaka, var det nog mer vanligt att ha den detaljerad. [...] Och ju mer komplext samhället har blivit, desto svårare är det nog att ha en sån och kunna upprätthålla det. Så vår är ju då fem punkter lång. [...] Och vi har ju upplevt att denna är användbar i vårt inköpsarbete. Vi har testat den lite också. Med lite påhittade fall och så. Men precis som du säger så finns det självklart

saker som skulle vara jättesvåra att ta ställning till fast att vi har den här. Därför att det, krockar med andra, vi har ju det demokratiska uppdraget men vi har också, ja om vi tänker på det här fallet med *Massutmaning*. Det var väl där det blev det här prejudicerande fallet, där man inte, alltså: mänskliga rättigheter, går inte före demokratiuppdraget så att säga. Så då blir det ställt mot varandra och om det finns en juridik som kommer tala om för oss hur vi ska göra om det blir någon rättslig följd, då spelar det ingen roll egentligen, hur mycket man använder sig av andra policys ju. Men självklart måste man använda det i sitt arbete.

(Folkbibliotekarie 4)

Detta kan ses som den typen av särkoppling som Jönsson, Persson och Sahlin (2011) tar upp – ett glapp mellan vad organisationen enligt medieplanen ska göra och vad som sedan faktiskt görs. “Det man vill visa upp för omgivningen, för att se effektiv, rationell eller modern ut, har man ibland begränsad användning för i vardagens praktik.” (Jönsson, Persson & Sahlin 2011, s. 88). Det råder inget tvivel om att en medieplan är av vikt och relevans för biblioteksverksamheterna. Däremot anser vi att är det svårt att se hur medieplanens formuleringar inte blir något annat än en replika av bibliotekslagen, då det alltid framgår att det i slutändan är bibliotekslagen som bär på sista vetot. Framför allt med tanke på JO-besluten de senaste åren där Justitieombudsmannen har bedömt att biblioteken ifråga agerat felaktigt; biblioteken verkar ha hamnat i kläm här, mellan medieplanen och bibliotekslagen och ha utgått från vad de preciserat i sina medieplaner. Enligt Hirschfeldt (Byström 2017) går det vid nekande av inköp inte att hänvisa till bibliotekets värdegrund eller mediepolicy om den går stick i stäv med bibliotekslagen, eftersom det då blir bibliotekariernas individuella åsikter som styr materialbeståndet. Trots det kan biblioteken ändå inte förväntas köpa in allt som efterfrågas; andra aspekter som avgör urvalet kan vara budgetfrågor eller relevans för bibliotekets geografiska läge (ibid.).

Vi ser också Folkbibliotekarie 3 alludera till denna särkoppling mellan teori och praktik som den nyinstitutionella teorin synliggör, när hen försöker förklara bibliotekslagens oklarhet:

[D]et är väldigt svårt att bryta ner det till något väldigt tydligt och klart för att de olika fallen som då uppstår, hela tiden ju. Alltså dagligen nästan. Även om det inte blir så stort varje gång, så är det ju komplext, det är ju något att ta ställning till för varje inköp egentligen.

(Folkbibliotekarie 3)

Andra dokument som inte sällan genomsyrar biblioteksverksamheten är bibliotekets egen värdegrund, om en sådan finns. Av våra intervjupersoners svar att döma verkar det som att ett separat värdegrundsdokument för just bibliotekens del inte bedömts som något nödvändigt, eftersom värdegrunden fångas upp från andra övergripande instanser. Exempelvis berättar Folkbibliotekarie 1 följande om att inte ha ett värdegrundsdokument i relation till tidigare erfarenheter när de hade en.

Folkbibliotekarie 1 förklarar att de då hade en definierad värdegrund i den gamla medieplanen:

Och där stod, det stod att vi köper ingen rasistisk litteratur, vi köper ingen sexistisk, [...] Vi köper ingenting som spekulerar i våld, ja det var massa sådana begrepp. Som vi svart på vitt [sic!] att det kan vi inte hålla på att jobba med. Sen och här är det en intressant krock, att kommunen, de har ju en värdegrund. Alla kommuner idag har ju jättemycket värdegrundsarbete.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 1 påpekar även att eftersom folkbiblioteken är under kommunalt styre faller de automatiskt under kommunens värdegrund. Folkbibliotekarie 1 delar med sig av hur hen försöker få det att gå ihop med folkbibliotekens demokratiska uppdrag:

Då är min tolkning, när jag har legat på kammaren, och funderat på detta om nätterna, hur ska vi förhålla oss till detta, då tänker jag att samlingen på biblioteket, den lever ju upp mot bibliotekslagen, biblioteket som lokal, den följer värdegrunderna, alla är välkomna, alla har rätt till att få samma hjälp av bibliotekarien, alla har rätt att bli respektfullt bemötta av personalen och av rummet och så vidare. Men hyllorna är inte personal, hyllorna är en mediasamling, som ska hjälpa folk att kunna hänge sig liksom. Åt fri åsiktsbildning, att kunna delta i det demokratiska samtalet och så vidare, så där tänker jag att man kan hålla isär det, och se samlingen som ett verktyg för att uppnå bibliotekslagen och se personalen som ett verktyg att liksom följa kommunens värdegrund. Och det tycker jag har hjälpt till lite, i att bena ut den här diskussionen.

(Folkbibliotekarie 1)

Även UH-bibliotekarie 1 berättar att UH-bibliotek 1 inte har någon värdegrund specifikt för biblioteket, utan att de automatiskt faller under universitetets egen värdegrund. Det går här att med den nyinstitutionella teorin se en likhet i hur bibliotekstyperna förhåller sig till värdegrunder: båda lutar sig mot anslutande nämnd eller institution. För folkbibliotekens del är det kommunens värdegrund och därefter kulturnämndens – för UH-biblioteken, som är statliga, faller de automatiskt under universitet och därefter under utbildningsdepartementet.

UH-bibliotekarie 1 passar på att lyfta att om det förhåller sig som så att en verksamhet inte har en värdegrund, är detta något som man borde ha?

Det är ju en väldig kvalitetssäkring av verksamheten [...] Men [...] man tittar ju inte på det till dagligdags, det gör man ju inte. Utan jag tror att mycket av det arbetet... När man tar fram det, när man pratar om dokumenten där och då, det är i det arbetet som man skapar sig någon slags värdegrund då. Klart att dokumentet är ju viktigt, men det är själva processen, att ta fram det som är det viktiga.

(UH-bibliotekarie 1)

Här går att skönja drag av isomorfism som den nyinstitutionella teorin tar fasta på: att en värdegrund bedöms som något som man i en verksamhet *bör* ha visar på hur organisationer och institutioner blir mer och mer lika varandra, och bildar en slags

allmän konsensus. Det pekar på en implementerad uppfattning, där exempelvis kvalitetssäkring av verksamheten som UH-bibliotekarie 1 nämner att en värdegrund bidrar till, går att förstå som ett sätt, eller med ett annat ord: en ceremoni, som Eriksson-Zetterquist (2009) kallar det, som “genomsyrar de samtida organisationerna” (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 78) Det går också att spekulera i att värdegrunder inom institutioner är ett exempel på en viss förväntan som många institutioner kan ha på sig från omgivningen, där värdegrunder och styrdokument ju rent konkret innebär en transparens mot allmänheten och på så vis också kan innehålla en viss föreställning om hur de ska agera och vad de ska åstadkomma (Jönsson, Persson & Sahlin 2011). Man skulle kunna hävda att bibliotekens övertygelse om att en värdegrund eller styrdokument är ett måste motsvarar de myter som samhället har byggt upp kring institutionen (Eriksson-Zetterquist 2009). På så vis uppnår biblioteken även den legitimitet som Eriksson-Zetterquist lyfter är en bekräftelse från samhället att institutionen arbetar utifrån deras föreställning om hur en sådan institution *ska* arbeta, och samhället ger därmed sitt godkännande (ibid.).

Även UH-bibliotekarie 3 nämner universitets värdegrund och att de, i linje med den, tar avstånd från litteratur som är rasistiskt, sexistisk och homofobisk etc, och köper därför inte heller in sådan litteratur till bibliotekets bestånd. UH-bibliotekarie 3 lyfter också att vetenskaplig forskning idag ytterst sällan är av dessa slag: “så vi behöver sällan tänka på det i vårt förvärv” (UH-bibliotekarie 3).

När det kommer till närvaron av manifesten i biblioteksverksamheten berättar Folkbibliotekarie 1 att hen inte har koll på de dokumenten av anledningen:

[L]jksom IFLA och Unesco, det är inga lagar, det är värdegrunder om något, som ska styra någon form av folkbiblioteksverksamhet [...]. Det är ingenting man liksom sitter och förhåller sig till. I det vardagliga arbetet. Det är något rätt fluffigt. Och väldigt såhär, känslostyrt.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 1 ger uttryck för att manifesten ligger på en väldigt abstrakt nivå i sina förklaringar om ideala principer och tillvägagångssätt gällande bibliotekens förfaranden. “Alltså, [...] tanken är god, men kanske är den lite för god” (Folkbibliotekarie 1). Detta kan tolkas som att de fina anspråken i manifesten är svårförenliga med det faktiska tillvägagångssättet med bibliotekslagen som utgångspunkt som biblioteken och bibliotekarier förhåller sig till, men att detta inte nödvändigtvis är ett problem. Som bibliotekarie får man helt enkelt acceptera att manifesten inte kommer att kunna införlivas till 100 procent i det vardagliga arbetet.

6.4 Politisk påverkan

När det kommer till politisk påverkan, till exempel politikernas inblandning i bibliotekens förvärvsarbete eller bestånd, skiljer sig UH-biblioteken och folkbiblioteken åt på en springande punkt: vilken instans som är deras huvudman. Som tidigare nämnts är universitets- och högskolebiblioteken är statligt styrda, medan folkbiblioteken är kommunala. Vid frågan om politiker influerar verksamheten gavs därför fundamentalt skilda svar, beroende på vilken bibliotekarie som för tillfället intervjuades.

På folkbibliotek kan det ibland finnas hyllor som är särskilt avsedda för ett visst ämne, till exempel en miljöhylla eller HBTQ-hylla. För vissa bibliotek är dylika hyllor uppsatta efter ett politiskt påbud. Så är fallet på folkbibliotek 1. Trots att den specifika hyllan i fråga generellt uppskattas och anses vara "av godo", ser Folkbibliotekarie 1 ändå att det finns vissa problem med att låta politiker styra utbudet: "Varför har politiken bestämt att vi ska bryta ut de böckerna? Och ställa dem tillsammans?" (Folkbibliotekarie 1).

I anslutning till detta utvecklar Folkbibliotekarie 1 ett resonemang om varför man ska stå emot även de goda politiska påtryckningarna, med anledningen att biblioteket mycket väl någon gång kanske kommer att stöta på politiska påtryckningar som inte är vad folkbibliotekarie 1 skulle bedöma som goda:

[I] omgångar så kan det bli oerhört uppenbart att det är en politiskt styrd verksamhet. Speciellt nu när det har varit skifte i styret till exempel, det blir jättetydligt. Då fattar man. Hur det är det fungerar. Det kan vara en bra påminnelse också. Och kanske också därför varför man ibland ska vara försiktig med.. alltså, när styret kan ändras så snabbt så kan innehållet i verksamheten också förändras väldigt snabbt. Om det då under en tid kanske är en politik som vill ha in de goda värdena i verksamheten, så kanske det är anledning att stå emot det också för att nästa gång så är det inte den typen av värden. Alltså, någonstans måste vi förhålla oss till vårt huvudsakliga uppdrag, som är lagen. Och sen kan politiken styra på andra sätt. De har sina budgetfrågor, och de har de kommunala målen som oftast spiller över på oss att vi ska leva upp till och såhär, men [när] någon petar rätt i verksamheten ska man nog försöka styra bort dem, generellt sett, oavsett vem det är som sitter vid styret för tillfället.

(Folkbibliotekarie 1)

Här pekar Folkbibliotekarie 1 på det fenomen som inom nyinstitutionell teori kallas för *tvingande isomorfism*. Då folkbiblioteket i jämförelse är en "svagare" organisation än de politiska inrättningar som den omges av, måste den anpassa sig efter den styrande organisationen för att kunna överleva (Eriksson-Zetterquist 2009). Enligt Folkbibliotekarie 1 är därför ett folkbibliotek som står emot politiska påtryckningar att föredra framför ett folkbibliotek som anpassar sig efter lokalpolitisk inverkan. I Folkbibliotekarie 1s yttrande ser vi igen likheter med det

som Doyle (2001) uppmärksammar om vems definition av vad som är bra egentligen är den definition som gäller.

I skarp kontrast till Folkbibliotekarie 1s utsaga berättar UH-bibliotekarie 1 att de inte upplever någon politisk påverkan överhuvudtaget. Eftersom universitet- och högskolebibliotek är en statlig myndighet som lyder under utbildningsdepartementet påverkas de inte av hur de kommunpolitiska vindarna blåser. Undantaget är i sådana fall de politiska beslut som tas i utbildningsdepartementet: "Om det skulle ändra sig, om det skulle bli en radikal omskiftning där, det skulle ju kunna påverka oss. Om man nu pratar om yttrandefrihet och så", menar UH-bibliotekarie 1 och poängterar vikten av att ha en tydlig mediepolicy vid en sådan eventualitet.

Även UH-bibliotekarie 3 uppger att det inte finns någon politisk påverkan på UH-bibliotek 3, eftersom politikerna:

[H]ar ju ingenting att påverka, liksom, biblioteken vid universiteten i och med att det är statliga anslag. Och staten går ju inte in och styr vad anslagen ska användas till, vilken typ av litteratur och så vidare, utan det ingår ju i vårt uppdrag med informationsförsörjning. Det är liksom uppdraget och sen är det inte mer styrt än så.

(UH-bibliotekarie 3)

Här märks en tydlig skillnad mellan UH-bibliotek och folkbibliotek: politisk påverkan i biblioteksverksamheten är inte något som UH-bibliotekarier nämnvärt behöver bekymra sig över, medan det på folkbibliotek mycket väl kan vara en del av vardagen. I vissa fall riskerar den politiska inblandningen att ta sig ända in i biblioteksplanerna, något som Folkbibliotekarie 1 tar upp: "Alltså, vi har ju levande exempel nu från Sölvesborg, om vi inte bara måste prata [här]. Det är jättetydligt. Där försöker de hitta vägar in, att lägga sig i". Hen syftar på den uppmärksammade debatten kring folkbiblioteket i Sölvesborg, där de styrande politikerna ville revidera biblioteksplanen och bland annat avlägsna flera skrivelser om litteratur på utländska språk. Förslaget väckte starka åsikter från flera olika håll och gavs mycket utrymme i media

Även folkbibliotekarie 2 nämner Sölvesborg som exempel när politisk påverkan berörs, och jämför det med biblioteket som folkbibliotekarie 2 själv tillhör där politikerna tvärtom brister i engagemang genom att inte visa något intresse för folkbiblioteket alls. Här märks alltså ytterligare en aspekt av frågan om politisk påverkan – känslan av att biblioteket istället blir helt förbisett av det lokala styret.

Nej, politiker ska inte lägga sig i, absolut inte, vad man köper in och inte köper in. Men iallafall ha en kunskap om vad ett bibliotek är och vad man gör och vad man kan. [...] Jag tycker att det är dåligt, för man kommer inte upp på agendan, liksom.

(Folkbibliotekarie 2)

För att exemplifiera berättar Folkbibliotekarie 2 om hemkommunens plan att rusta upp stadskärnorna. Stora planer har ritats upp för alla offentliga instanser och platser, med ett märkbart undantag:

[B]iblioteket finns inte med. Och det är samma, man gjorde en plan för hela kommunen. Vad finns i den byn, och vad finns i den byn... Biblioteket nämns med en mening: '... ja, och så finns det ett bibliotek.' Punkt. Ursäkta?

(Folkbibliotekarie 2)

Folkbibliotekarie 2 gissar att orsaken till kommunens ständiga förbiseende av folkbibliotek 2 inte nödvändigtvis behöver vara av ondo, utan snarare en tillit till att biblioteket sköter sig så bra på egen hand att ytterligare inblandning är överflödig. "Men det vill man isåfall kanske höra. Man vill ändå bli sedd" (Folkbibliotekarie 2). Ignoransen för biblioteksverksamheten som Folkbibliotekarie 2 tar upp, kan i slutändan riskera att leda till ett alltför stort politiskt inflytande, befarar Folkbibliotekarie 2:

[F]aran med att man vet att det finns ett bibliotek, men man vet inte så mycket mer om vad man gör och vad man ska göra; det är ju att det blir som i Sölvesborg, till exempel, där politikerna lägger sig i lite för mycket. För att det finns krafter som vill någonting som kanske inte biblioteksvärlden vill. Och har man inte andra politiker som kan stötta upp vad biblioteken ska vara för, liksom, då är man ju i fara.

(Folkbibliotekarie 2)

Folkbibliotekarie 3 och 4 vill inte heller se att politikerna lägger sig i bibliotekens verksamhet, åtminstone inte på någon märkbart detaljerad nivå. Samtidigt är även de bekymrade över att bli helt och hållet bortglömda. "Alltså, man kan väl ibland kanske önska att de hade varit här lite mer. Det är nog mer så, tycker jag", menar Folkbibliotekarie 3, vars kollega, Folkbibliotekarie 4, även tillägger att just kunskap om verksamheten i förlängningen kan leda till positiva saker för biblioteket. Båda två önskar därför ett lite större intresse från lokalpolitikerna för att undvika att folkbiblioteket helt hamnar i skymundan.

6.5 Diskussioner, internt och externt, om kontroversiellt material

I detta avsnitt lyfts de intervjuade bibliotekariernas erfarenheter om eventuella diskussioner som uppstått både inom arbetslaget och utanför bibliotekets väggar vad gäller kontroversiellt material. Intervjupersonerna resonerar kring vilka

omständigheter som har lett till att meningsutbyte har utbrutit och hur man sedan har hanterat situationerna.

UH-bibliotekarie 1 vittnar om att det har inkommit inköpsförslag till UH-bibliotek 1 som ansetts vara tillräckligt problematiska för att tas upp på ett möte. UH-bibliotekarie 1 berättar att sist det hände berodde det på att det hos någon förvärvare hade väckts frågan: “[...] ‘hm vad är syftet med det här förslaget?’” Och tillägger generellt att: “De flesta gånger så kvalificerade de sig inte, alltså då pratar man några stycken förvärvare kanske, bara för att bolla”. UH-bibliotekarie 1 påpekar att UH-bibliotekarierna emellan inte direkt har haft olika åsikter om något kontroversiellt material som känts problematiskt, utan menar att: “Vi tycker ganska lika. Det kanske inte heller är bra. Men jag tror ändå att vi resonerar ganska likt där, att vi har en samsyn. Jag tror det”. Det UH-bibliotekarie 1 nämner om bristerna med en alltför stor samsyn anser vi tyder på en självinsikt och medvetenhet. En alltför stor samstämmighet bär med sig en risk att materialbeståndet blir för ensidigt och vinklat. Vi känner att en medvetenhet som denna kan bära med sig något positivt, som den att söka efter balans i beståndet.

Den här känslan av konsensus är något som UH-bibliotekarie 3 känner igen sig i. Det är sällan man har delade åsikter kring ett förvärv och ännu mer sällan det ger upphov till glödande diskussioner. På UH-bibliotek 3 sker eventuella gruppdiskussioner främst i en större formell grupp där även bibliotekarier med olika ansvarsområde ingår. Här preciserar UH-bibliotekarie 3 att det dock inte är något som sker regelbundet, utan enbart när det finns ett behov av det. Hen ger ett exempel på när en diskussion uppstått hos dem:

[D]et är bara den här boken *Massutmaning* då, och det jag kan minnas där är väl att det blev en diskussion över en fikarast, helt spontant. Men det har ju inte varit så att vi har haft olika åsikter och har tyckt att det har hettat till i någon diskussion, det har inte hänt.

(UH-bibliotekarie 3)

Folkbibliotekarie 1 kan inte erinra sig om något exempel där personalstyrkan varit oeniga eller haft diskussioner kring kontroversiellt material:

[I]bland får vi kanske stötta varandra och hjälpa till och ta beslutet, jag brukar påminna om att det vi gör är att vi väljer *bort*, och då känns det genast mycket lättare att välja bort någonting. Man kan inte sitta och tänka att man väljer hela tiden. Utan man får tänka att vårt uppdrag är att välja bort. Och så fort man har det framför sig som en målbild så blir det mycket lättare att med självförtroende välja bort.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 1 nämner också vikten av att ha ett sammansvetsat team för de som arbetar specifikt med förvärvsfrågor:

[Det är] viktigt att organisationen som helhet står på samma sida och blad. Men det är svårare, och där kan man kanske inte förvänta sig heller att vi till 100% kommer att lyckas med det. [...] Så att istället då för att känna att jag måste kanske försvara någonting som jag har svårt för, jag är inte tillräckligt påläst, eller jag vill inte, så vet man vart man ska hänvisa det hela. Så vi [i gruppen] måste vara jättesamspelta.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarie 3 och 4 berättar att de diskuterar problematiska inköp med varandra. I sista ledet vet de att de kan gå till sin chef, men så långt har det hittills aldrig behövt gå. De försöker till att börja med att hitta så mycket info om texten de kan, via artiklar och recensioner, för att skapa sig en uppfattning om vad det är för material de har att göra med. Folkbibliotekarie 3 lyfter även debatter som ett sätt att ta till sig den information som finns att få, utöver recensioner och dylikt. Samtidigt kan, precis som på folkbibliotek 1, resten av personalstyrkan på folkbibliotek 3 förlita sig på att det är de två kollegerna som specifikt arbetar med förvärv som har det yttersta ansvaret:

Jag tror att man tänker så att, ja men då är det [vi] som har ansvar för det och då är det också de, alltså... Personalen kan säkert tycka något annat, men att de tänker 'men då är det inte mitt beslut' och då är det inte heller den personen som behöver ta smällen om det skulle bli något.

(Folkbibliotekarie 4)

På Folkbibliotek 2 har det däremot emellanåt uppstått diskussioner inom arbetslaget. Folkbibliotekarie 2 berättar att det var i samband med debatten över Stina Wirséns pekböcker *Liten Skär och alla små brokiga* om karaktären "Lilla Hjärtat":

Då hade vi seminarium kring det och där var vi nog lite oeniga kring... Och det var ju samtidigt som *Tintin i Kongo*, och alla de här liksom... Hur gör man med äldre litteratur som innehåller kontroversiella åsikter, till exempel? Men 'Lilla Hjärtat', den var ju nutida.

(Folkbibliotekarie 2)

Som nämnts under 6.2 *Exempel på och hantering av kontroversiellt material* löste Folkbibliotek 2 detta dilemma genom att sätta upp boken på arbetsrummet och låna ut den på begäran, men Folkbibliotekarie 2 lyfter andra exempel där diskussioner som uppstått i samhället också gett upphov till diskussioner och särskilda beslut inom arbetslaget. Bland annat har debatt uppstått kring böcker som klassats som barnböcker men ändå är "vuxen-ironiska" eller innehåller mörka bilder:

En annan bok har vi haft diskussioner [kring]. [...] den framstår som en barnbok, en bilderbok. Heter någonting "Hönan och kornet", eller något... [...] Och så var den sådan superpolitisk, liksom. Hur den onda staten kommer och ska få folket att... Ja, sådär. Väldigt högerextrem då. 'Okej, hur gör vi nu med denna?', liksom. Och det vi gjorde var ju att vi köpte in den, eftersom det var ett inköpsförslag och de verkligen tryckte på att den här ska vi ha. Och den var kontroversiell också i tidningar och så där. Vi köpte in den och sedan så tyckte vi ändå att, nå, det är ändå... Det är ingenting som barnen ens förstår. Då klassade vi den som vuxen, så att vi har den nu på vuxen. Kanske serier, eller något sådant. Men den finns, men inte kanske så att barn bläddrar fram och hittar den.

Folkbibliotekarie 2 nämner även Shakespeares pjäs Hamlet som har utkommit i pekboksformat. Libris klassar den som en barnbok, men Folkbibliotekarie 2 håller inte helt med i den klassificeringen: “Det är mycket halshuggningar och grejer. [...] den är så mörk, även i bildspråket. Jätterolig, jag älskar den boken. Men jag känner ändå att nej, den ska nog stå på vuxen. För det är vuxenhumor. Det är inte barnhumor”.

Folkbibliotek 2 valde alltså här att handla på samma vis som biblioteket på Stockholms kulturhus gjorde år 2012 under *Tintin i Kongo*-kontroversen, där seriealbumet togs bort från barnavdelningen men behölls på vuxenavdelningen. Flytten motiverades med seriealbumets förlegade och stereotypa bilder som något problematiskt för ett barns inte ännu fullt utvecklade kritiska ifrågasättande, medan det i folkbibliotek 2s fall snarare rörde sig om ett innehåll som ansågs vara för “vuxet” för ett barns ögon (Brännström & Julander 2012).

På universitets- och högskolebibliotek uppstår inte alltid förvärvsdiskussioner kring medier som är så pass uppmärksammade i media som föregående exempel. UH-bibliotekarie 2 berättar om ett tillfälle när arbetslaget ställdes inför en situation där en utomstående forskare, vars texter de regelbundet brukade köpa in, hade gjort något av en helomvändning i sitt akademiska arbete och börjat skriva om teorier som uppmärksammats i forskarvärlden som något märkliga. UH-bibliotekarie 2 förklarar att de först inte hade lagt märke till detta, eftersom de hade som vana att alltid köpa in forskarens verk nästan per automatik, tills den dag då författaren dök upp i underlaget och diskussioner uppstod internt:

Det brukar vara utskrifter från förlagens hemsidor på litteratur som är på väg och sådär, och då är det [...] ett antal förlag, som är viktiga för de här ämnena, det brukar vara de samma förlagen, och så var det en [kollega] som läste någonting [och] [kollegan] skrattade rakt ut och sa ‘det här var roligt’, för den här författaren, han var tidigare känd som en mycket duktig och ansedd forskare, men så hade han tydligen svängt om och kommit med konstiga teorier inom sitt område. Så att om jag förstod det rätt, så var han väl kanske känd som en liten udda figur. Så att då blev det lite diskussion om de skulle köpa in den här boken eller inte. Men det slutade med att vi köpte in den, för att det var ändå intressant att se vad han hade för teorier och sådär.

(UH-bibliotekarie 2)

Utöver ovanstående exempel berättar UH-bibliotekarie 2 att det överlag inte förekommer diskussioner kring inköp om kontroversiellt material utan att diskussioner angående inköp istället rör huruvida bibliotekets bestånd redan har mycket inom ämnet det gäller.

Hur samhällets opinionsvindar för tillfället blåser har också färgat av sig på hur diskussionerna kring förvärv förs inom bibliotekens egna väggar. Både UH-bibliotekarie 3 och de bibliotekarier som arbetar med förvärv på folkbibliotek 3 har känt av hur diskussionen kring bibliotekens bestånd har ändrats rätt kraftigt de senaste åren, i takt med ett förändrat samhällsklimat.

Min personliga uppfattning är ju att det är ett hårdare diskussionsklimat. Det innebär inte att det inte är lika fritt, för det kan det ju vara, men att det kanske är hårdare. Man är snabbare att försöka klanka ner och kanske också raljera. [...] för ett litet tag sedan så var det också uppe i [media]. [...] Om styrning av kurslitteratur. Det finns [sic!] initiativ att försöka sätta ljuset på fördelningen av författare med avseende på kön på litteraturlistorna. Och det är vissa som reagerar, har reagerat väldigt mycket på det. Och som lyfte det på en nationell nivå och helt plötsligt så diskuteras det [i media].

(UH-bibliotekarie 3)

UH-bibliotekarie 3 uttrycker en viss häpnad över hur fort deras interna diskussion om könsfördelningen på litteraturlistorna överfördes till media och blev en rikstäckande debatt. Folkbibliotekarie 3 och 4 instämmer i denna uppfattning om att ett allt tuffare och högröstat debattklimat har lett till ett större ifrågasättande av biblioteksverksamheten:

Jag tycker att det har ändrats ganska mycket på senare år, faktiskt. Tonläget, och så om man tänker på, utan att själv ha varit indragen eller utsatt för något sådant där, men... Alltså, konsekvenser som kan bli efter beslut som är tagna. Det har ju du också märkt [*syftar på Folkbibliotekarie 3*] för det är också vi som till största del tar hand om bibliotekets e-post då. Nej, men det är förändrat tonläge, helt enkelt. Man kan bli lite mer kränkt lite lättare än för bara en fem år sedan, det tycker jag. Att det har ändrats.

(Folkbibliotekarie 4)

UH-bibliotekarie 3 och Folkbibliotekarie 4 ger uttryck för det tillstånd Hedemark (2018) lyfter om den offentliga debatten som förts mellan 2007-2017 kring bibliotekens urval och bestånd. Denna debatt som Hedemark har granskat domineras av kulturskribenter snarare än bibliotekarier själva och att bibliotekens verksamhet på så vis lyfts fram på ett relativt abstrakt och retorisk sätt (Hedemark, se Hansson & Wisselgren 2018, s. 221) Hedemark konstaterar att det finns:

[S]tarka konserverande ideal kring bibliotek i offentliga debatter där ett nyckelbegrepp är bibliotekets roll som bevarare. Betoningen ligger här på bibliotekens samlingar – framförallt av böcker – och bibliotekarier framstår som de relativt passiva förvaltarna av dessa böcker.

(Hedemark, se Hansson & Wisselgren 2018, s. 228)

Folkbibliotekarie 3 bekräftar både detta och Folkbibliotekarie 4s upplevelse av ifrågasättandet av biblioteksverksamheten, och flikar in att denna förändring i inställning till folkbiblioteket nog beror på det förändrade samhällsklimatet, något som Folkbibliotekarie 4 håller med om och tillägger "Det är därför, ju, precis. Och det drar ju in alla aspekter i samhället och där är ju bibliotekets inköp en del av det".

UH-bibliotekarie 3 avslutar med att påpeka att diskussioner och kritik som för tillfället är på tapeten i samhällsdebatten även förekommer inom universitets- och högskolebibliotekens egen personalstyrka. Åsikterna går isär och kan leda till oenighet.

Ja, men det finns väl en diskussion kring kanske politisk korrekthet, många som liksom reagerar eller slår bakut så fort man upplever att det är vänsterifrån eller att det finns ett tydligt genusperspektiv med. Och det är ju en backlash liksom, utan dess like, tycker jag. Så att det finns ju, de som reagerar. Och det finns ju då inom våra [fakulteter] också. Alltså forskare som har olika åsikter och lyfter sådana frågor... [...] Det finns en sådan diskussion kring det på, kan man säga, forskarnivå.

(UH-bibliotekarie 3)

6.5.1 Bibliotekariernas önskan om förbättring angående förvärv av kontroversiellt material

De intervjuer vi har genomfört för studien har gett oss uppfattningen av att de flesta av de intervjuade bibliotekarierna överlag är nöjda med sin arbetsplats hantering av medieförvärv. Folkbibliotekarie 1 är en av dem som ger uttryck för detta: “[...] jag tycker ändå vi har fått till ett bra och väldigt fint sätt att våga välja bort när vi har på benen”.

I de andra bibliotekariernas utlåtanden verkar det dock finnas utrymme för förbättring. Både bland de intervjuade folk- respektive UH-bibliotekarierna finns känslan av att de har för knapphändiga uppgifter om de medier de köper in för att riktigt kunna bedöma dem. UH-bibliotekarie 1 berättar om sina erfarenheter av detta, att det just i inköpet kan vara svårt att bedöma:

Man ser liksom inte alla parametrar. Det är så knapphändigt beskrivet, liksom. [...] Titeln verkar okej, förlaget kanske man inte har hört talas om, men gud, det finns ju massa förlag. Så att det kan ju slinka igenom saker som man inte riktigt, i själva inköpet, som man inte reagerar på, helt enkelt. Det materialet som man har till förfogande där, det är kanske för knapphändigt.

(UH-bibliotekarie 1)

Informationen om materialet i fråga finns hos leverantören och upplevs ofta som knapphändig. Men UH-bibliotekarie 1 påpekar att leverantören i sin tur får den informationen från diverse förlag eller dylikt, och att det därför inte går att lägga skulden hos leverantören: “Det är ju en stor apparat det där” (UH-bibliotekarie 1).

Även tidsbrist är en faktor som en del av de intervjuade UH-bibliotekarierna upplever sätter käppar i hjulet för inköpsprocessen. Här beskriver till exempel UH-bibliotekarie 3 den enorma utgivning av facklitteratur inom det område som UH-bibliotek 3 verkar som överväldigande, och pekar på detta som en anledning till att hen inte hinner läsa alla recensioner av varje nyutgiven bok:

Jag skulle gärna ha mer tid till att bevaka utgivningen än vad jag har i min tjänst. [...] Det finns ju olika förlagskataloger och förlags nyhetsbrev som man inte hinner läsa och så. Utan det blir ju ganska, efter ett tag, en rätt så rutinartad bevakning.

(UH-bibliotekarie 3)

Även UH-bibliotekarie 2 yttrar önskan om att få mer tid att bedöma materialet: “[...] jag tycker man får bedöma varje inköpsförslag, varje inköp, för sig. Det tycker jag är väldigt viktigt”.

Från UH-bibliotekariernas exempel ovan går att ana något som Fleischer (2011) tar upp, nämligen att det i och med att utbudet av böcker blir allt större också innebär att det blir mer tidskrävande och kostsamt i bibliotekens och bibliotekariernas urvalsprocess, något som medför att urvalet blir desto mer värdefullt och engagerande (Fleischer 2011).

För folkbibliotekarierna nämns dock inte specifikt tidsaspekten utan snarare att man som Folkbibliotekarie 2 ger uttryck för, hellre ser ett mer självklart sätt att prata mer öppet om kontroversiellt material. Man vill undvika att “lägga locket på”, utan hellre försöka ha en öppen dialog med andra där man kan ställa frågor som: “Hur tänker ni? Hur ska vi göra?” (Folkbibliotekarie 2). Här känner vi igen en vilja att ta del av andra biblioteks sätt att hantera kontroversiellt material och som tyder på den andra formen av isomorfism som Eriksson-Zetterquist (2009) tar upp: den mimetiska isomorfismen. Den mimetiska isomorfismen kännetecknas av att en osäkerhet inom en organisation leder densamme att söka en lösning på sina problem och på så vis ofta imiterar en annan organisations sätt att hantera samma problem. Att Folkbibliotekarie 2 känner ett behov av ett större utbyte med andra som arbetar med dessa frågor tyder på att det inte är alldeles solklart hur de själva ska arbeta.

Hellre isåfall diskutera. Till exempel en bok som många pratar om i kanske media, att då BTJ... Även ifall de kanske ger den ett lågt betyg, men iallafall att den finns med i listan. Och att någon lektor har beskrivit vad det är. Och sen så kan biblioteken ta ställning till det där. Det kan vara ett sätt.

(Folkbibliotekarie 2)

6.6 Bibliotekarieyrket och bilden av biblioteket

Under intervjuernas gång kom ibland, framför allt från folkbibliotekarierna, själva bibliotekarieyrket, bilden av bibliotekarien och biblioteket på tal. Folkbibliotekarie 1 berättar att hen tagit del av de JO-utlåtanden som kommit de senaste åren där bibliotekens agerande vid nekande av kontroversiellt material granskats. I samband med det har folkbibliotekarie 1:

Funderat mycket på vad är ett bibliotek och vad är vår roll? Vad står det faktiskt som är vårt uppdrag? Och det bidrar till fri åsiktsbildning, liksom, värna demokratin och så vidare. Och vad betyder det i förlängningen? Vad betyder det för mig som tjänsteman? Vad betyder det för mig som privatperson? Och måste jag öva för att hålla isär de här två rollerna? Det måste jag kanske. Det har jag ju jobbat mycket med. Och därför skulle jag säga att vi har väl hittat fram till ett sätt att förvärva medier idag som inte är så känslostyrt och som inte är så styrt av var jag står någonstans ideologiskt, privat. Utan mellan 8 och 17 så handlar det om bibliotekslagen.

(Folkbibliotekarie 1)

I Svensk Biblioteksförningens tidskrift Biblioteksbladet ger Hirschfeldt uttryck för vikten av att folkbibliotekariens demokratiska roll som en neutral förmedlare av kunskap, något som han likt Folkbibliotekarie 1 menar kräver stor kontemplation och interna diskussioner. Detta särskilt eftersom han ser hur dagens samhällsklimat sätter stor press på landets bibliotekarier: "Biblioteken befinner sig under ett korstryck från olika håll: allmänheten, politiker och tillsynsmyndigheter som JO. Det kan inte vara lätt" (Byström 2017, ss. 32). I samma anda fortsätter Folkbibliotekarie 1 att utveckla sitt resonemang om bibliotekarien:

Det funkar inte riktigt, tror jag, att vara känslostyrd. I det här arbetet. Utan du måste vara lite kallhamrad. Och du måste vara pragmatisk. Och, så de brukar säga att jag lajvar tjänsteman, men man måste nog vara lite så tjänstemanna-aktig. Alltså, bibliotekarie som yrke och begrepp är så himla värdeladdat av så himla mycket känslor, lite såhär Florence Nightingale-komplex, liksom. Och det tror jag är nyttigt för vår verksamhet att backa lite ifrån, och istället se oss mer som utförare som också har en egen agenda att driva utifrån lagen, men vi är inte de här superkänslostyrda människorna som bara ska fladdra omkring mellan olika känslolägen och bli upprörda över samtiden. Då tappar vi bort oss själva.

(Folkbibliotekarie 1)

Detta är något som Hirschfeldt trycker på i sin intervju i Biblioteksbladet; att verka för det demokratiska samhällets utveckling genom kunskapsförmedling är centralt. Han uppmanar bibliotekarier att, vad de än känner personligen inför material som en låntagare är ute efter, erbjuda böcker om ämnet från många olika perspektiv. Trots att detta kan vara svårt, är det ändå ett sätt att verka för fri åsiktsbildning (Byström 2017). Hirschfeldts uppmanande visar på en förståelse av neutralitetsprincipen som den andra definitionen av neutralitet vilken Coyle (2018) lyfter, nämligen: "that the library is neutral because it provides access to the widest possible range of information sources, without itself promoting any particular school of thought or point of view" (Coyle 2018, s. 263).

Folkbibliotekarie 1 berättar vidare att hen gärna ser ett större samtal kring bibliotekarien som en känslostyrd individ och utvecklar detta med:

Det finns plats för känslor hos bibliotekarier, så länge de har stöd i bibliotekslagen. Jag förstår ibland vad det är som driver folk, men det blir väldigt komplicerat när man för de goda värdenas skull tycker det är okej att hålla sig lite lös i kanterna till styrdokument som är en lag, när man själv inte uppskattar att andra, kanske, agerar på det sättet. Jag tror det blir väldigt komplicerat

för oss, att liksom bibehålla tillit och respekt från våra samhällsmedborgare, alltså de som vi vill ska komma till biblioteket. Man kan ändå arbeta för den goda sakens skull [...] Alltså, [det är] en viktig diskussion.

(Folkbibliotekarie 1)

Att skilja mellan sin yrkesroll och sin privata roll är även något som Folkbibliotekarie 3 och 4 lyfter: "Man kan ju reagera för sig själv. Men det måste man ju pröva gentemot uppdraget sen då ju. Det är ju det yrket handlar om", menar Folkbibliotekarie 4, och Folkbibliotekarie 3 fyller i: "Jo, nej, det är klart att man tycker någonting själv, det gör man ju. Men det är ju inte det det handlar om. Det får man försöka lägga till sidan".

Folkbibliotekarie 2, å sin sida, anar att vissa människors förutfattade meningar om biblioteket som en enbart vänstervriden institution nog kan färga deras uppfattning om vad biblioteket egentligen väljer att köpa in.

Och det vill man ju också sätta lite på ända. Jag vill hellre ha ett medvetet samhälle runt mig där vi tillsammans köper in böcker. Biblioteket ska inte vara den som sitter högst upp på pyramiden och säger 'du ska göra det här och det här och det här...' Sedan är det ju det livslånga lärandet, absolut, men det gör vi ju under tiden som vi gemensamt läser den samtidsliteraturen som ges ut.

[J]ag känner iallafall inte att jag är den här "von oben"-bibliotekarien som ska liksom hunsas folket, så att säga. Jag förlitar mig mer på att människor är intelligenta och kan ställning för saker.

(Folkbibliotekarie 2)

Folkbibliotekarie 2 lyfter här detsamma som Asheim (1953) och Doyle (2002): människans egna förmåga att kunna tänka och dra individuella slutsatser gör att man som bibliotekarie i urvalet därför inte ska ägna sig åt att censur. Folkbibliotekarie 2s utsaga anknyter också till det Coyle (2018) lyfter om hur bibliotekarier kan uppfylla neutralitetsprincipen genom att inte påyrka ett visst perspektiv, men gärna visa att det finns fler perspektiv än det efterfrågade – precis samma råd som Johan Hirschfeldt gav i sin intervju (Byström 2017).

Ett annat inslag som Folkbibliotekarie 1 anser vara av vikt för bibliotekariers syn på sig själva och sin verksamhet är kompetensutveckling för personalen. På folkbibliotek 1 har man anordnat workshops med utrymme för diskussioner i samband med att biblioteket fick besök av en före detta justitiekansler. Folkbibliotekarie 1 berättar att denna typ av kompetensutveckling uppskattades av personalen och gav en ny tyngd åt det uppdrag som bibliotekarier egentligen har:

Jag tror att alla kände sig... Efter det, att man fick lite andra ögon på det vi gör. Så att alla var lite rakare i ryggen, att 'just det, det är det här som är uppdraget'. Och de här rätt stora svulstiga

begreppen som man kan slänga sig med, att verkligen koka ner det till vårt praktiska arbete så får det kanske en större betydelse och bäring för en själv i vad det är man utför.

(Folkbibliotekarie 1)

Folkbibliotekarierna lyfter att man i sitt förvärvsarbete måste försöka bortse från de privata känslor som kan uppstå gentemot ett kontroversiellt material och påminna sig själv om yrkets uppdrag. Söderlind och Elf (2014) konstaterar i sin rapport att ett enskilt biblioteks arbete med urval och inköp inte sker i ett vakuum, utan att det i ett större perspektiv: “[...] kan handla om sådant som förändringar i medieutbudet mot alltmer av digital utgivning, idéer om bibliotekets roll i samhället, ekonomi, men även synsätt och perspektiv på användaren som har förändrats” (Söderlind & Elf 2014, s. 55). Ur ett nyinstitutionellt perspektiv och med folkbibliotekariernas utsagor ovan verkar Söderlinds och Elfs (2014) konstaterande rimligt: bibliotekariers förhållningssätt till kontroversiellt material verkar balansera mellan bibliotekslagen och bibliotekens användarfokuserade verksamhet, och i ett idealt läge är det jämvikt mellan de två utgångspunkterna.

7 Sammanfattning och diskussion

I detta kapitel sammanfattas den föregående analysen och det är här vi besvarar studiens frågeställningar.

Syftet med vår studie har varit att få en djupare inblick i folkbibliotekariers och universitets- och högskolebibliotekariers inställning och resonemang angående inköp av kontroversiellt material, samt att få en större insikt i skillnader och likheter mellan de två bibliotekstypernas förvärv av kontroversiellt material.

Våra intervjupersoners svar i egenskap av verksamma bibliotekarier vid folkbibliotek respektive UH-bibliotek har angående förvärv av kontroversiellt material visat på både gemensamma och skilda åsikter och erfarenheter.

UH-bibliotekarierna har unisont talat om att det är UH-bibliotekens uppdrag med informationsförsörjningen som avgör inköp, oavsett om det rör sig om kontroversiellt material eller inte. UH-bibliotekarierna lyfter kontroversiellt material som relevant för forskare: för hur ska man beforska en fråga om man inte har tillgång till materialet? Flera av de intervjuade UH-bibliotekarierna avgör alltså om de ska köpa in ett material som kan uppfattas som kontroversiellt efter att de har fått svar på hur materialet ska användas. Hos några av UH-bibliotekarierna framgick att material som alternativmedicin eller parapsykologi på så vis kan köpas in utan problem, eftersom studenter och forskare även vill exemplifiera alla perspektiv som kan uppstå inom ett ämne. Överlag kände UH-bibliotekarierna att så länge materialet skulle användas i akademiskt syfte så var i stort sett ingenting för kontroversiellt för att köpas in.

Flera av folkbibliotekarierna ger uttryck för att de har ett samhälleligt ansvar att tillhandahålla kontroversiellt material av olika anledningar; ett kontroversiellt material kan ses som ett tidsdokument och vara av historisk relevans och det kan fylla en funktion genom att låta människor själva få skapa sina egna uppfattningar. Många folkbibliotekarier visar också att de resonerar kring kontroversiellt material som något som bör ha en motpol: om böcker köps in om anti-vaccinering ska det också finnas material som förespråkar vaccinering: balans i beståndet är eftersträvänsvärt. Här märks frågan om den informationspolitik och -etik (Söderlind & Elf 2014) som länge gått igen som argument i urvalsfrågan på bibliotek.

Den vetenskapliga aspekten och källornas korrekthet är något som flera av de intervjuade bibliotekarierna tagit upp som exempel på hur de hanterar kontroversiellt material. Det är inget överraskande i sig, utan visar enbart hur väl förankrat bibliotekslagens betoning på kvalitet är i bibliotekariernas vardag. Detta kan förklara varför både folk- och UH-bibliotekarierna tar avstånd från material tillkomna via egenutgivning, crowdsourcing och robotböcker. Bibliotekarierna berättar att de väljer bort sådant material genom att inte själva förvärva det och genom att neka inköpsförslag, den huvudsakliga anledningen är just svårigheten i att försäkra sig om materialets kvalitet. En annan anledning är att de skulle behöva ta andra vägar för att beställa materialet, eftersom det kan vara så att det inte finns tillgängligt via bibliotekets bokleverantör. Här har den nyinstitutionella teorin varit oss behjälplig med att kunna visa på en "seghet" i bibliotekets sätt att arbeta (Jönsson, Persson & Sahlin 2011).

Många bibliotekarier, både folk- och universitets- och högskolebibliotekarier nämner förlagens betydelse i deras förvärvsarbete. Det fick oss att spekulera kring att bibliotekens vanemässiga urval via sina kanaler i sig kan vara exkluderande; kanske har svenska bibliotekarier samma tendens som de i USA, nämligen att förlita sig på förlagens ryktbarhet (Coyle 2018). Det kan nämligen förhålla sig på det viset att trots att biblioteken strävar efter att uppnå en bredd i sitt bestånd, avgörs urvalet redan vid förlagens kvalitetskontroll av material som ska publiceras. På så vis håller sig urvalen som baseras på förlagsindustrin inom ett spektrum av en kulturellt accepterad normativ diskurs (ibid.). Vidare ser vi, med den nyinstitutionella teorin i åtanke, att vikten av förlagen i förvärvsarbetet är något som verkar förena de båda bibliotekstyperna, och på så vis konkretiserar det Jönsson, Persson och Sahlin (2011) nämner angående institutioner som sociala konstruktioner: att de ingår i ett sammanhang av gemenskap och konsensus.

Både folk- och UH-bibliotekarier lyfter vikten av att vara medveten om var de hittar sin information i granskningen av ett material, och de ger också uttryck för att de ibland har för knapphändiga uppgifter om de medier de gör sitt urval bland. Ett vanligt sätt att hantera inköp av material för folkbibliotekarierna är att utgå från ett allmänintresse för materialet. Många folkbibliotekarier lyfter dock problemet med de kontroversiella materialens pålitlighet vad gäller vetenskaplig grund. Här pratas det om en gräns bland folkbibliotekarierna, men det som i slutändan avgör om något ska köpas in till folkbiblioteken grundar sig på källornas giltighet. Exempelvis framgår av Folkbibliotekarie 2 att kontroversiellt material ibland har nekats med hänvisning till att materialet bar på alternativmedicinska behandlingar som att heala

sig själv från svåra sjukdomar, och därför inte uppfyllde kriteriet om den vetenskapliga aspekten.

Något som band samman både folk- och UH-bibliotek i deras erfarenheter av kontroversiellt material, var kontroversen kring Tino Sanandajis bok *Massutmaning* när de valde att köpa in den till biblioteket. Här vittnas det från båda läger om påtryckningar från allmänheten och diskussion inom arbetslaget kring bokens vara eller icke-vara på biblioteket. Boken blev inköpt till de flesta av biblioteken som ingår i denna studie med motiveringen att alla har rätt att skapa sig en egen åsikt – något som går helt i linje med bibliotekslagens andra paragraf.

Däremot hade de intervjuade bibliotekarierna olika tillvägagångssätt när det kom till barnböcker som ansågs kontroversiella, däribland Stina Wirséns *Liten skär och alla små brokiga*, och biblioteken valde antingen att ställa undan böckerna i magasin eller på arbetsrum, eller att behålla dem med hänvisning till det historiska intresset.

Många av de intervjuade folkbibliotekarierna vittnar genom sina exempel om hur de kommit runt problematiken med kontroversiella medier. Det demokratiska uppdraget uppfylls genom att verka för fri åsiktsbildning, samtidigt som de inte skyltar med medier de kan anse problematiska men som bibliotekslagen inte ger någon fingervisning om hur de ska hanteras.

Gällande styrdokumentet fanns det en allmän konsensus kring att bibliotekslagen upplevs vara oklar och att dess brist på tydliga riktlinjer gav upphov till ett stort tolkningsutrymme, något som inte alltid var uppskattat. Alla bibliotek utom ett hade en genomarbetad medieplan, men det var hos folkbiblioteken som största fokus på planerna lades. Folkbibliotekarierna vittnade om en medieplan som kanske inte konsulterades i det vardagliga arbetet, men som var en viktig språngbräda i fall med exempelvis kontroversiella förvärv. Samtidigt kunde vi urskilja ett visst glapp, vad Jönsson, Persson och Sahlin (2011) kallar för *särkoppling*, mellan styrdokumentet och bibliotekariernas faktiska arbete i de exempel som de berättade om; ett avstånd mellan ett biblioteks värdegrund och det demokratiska arbete som lagen föreskriver.

Många av bibliotekarierna ger uttryck för stödet av, men framför allt processen och framtagandet av medieplaner, som något ovärderligt i bemärkelsen att det verkar ge arbetslaget en enighet och ryggrad i verksamhetens förvärvsarbete. Vikten av

medieplanerna verkar också inom biblioteksverksamheten innebära det Jönsson, Persson och Sahlin (2011) lyfter: att ett nedskrivet dokument med riktlinjer och principer ökar institutionens anseende i omgivningens ögon och legitimerar därmed dess existens i samhället. I samband med att ta fram medieplanerna resonerar både folkbibliotekarierna och UH-bibliotekarierna kring att de i sina arbetslag kan tycka och tänka väldigt lika i inköpsfrågor, vilket visar en medvetenhet om att en alltför stor samsyn inte bara för med sig fördelar eftersom medieutbudet på biblioteken då riskerar att bli alltför ensidigt och vinklat. Uppdragen bibliotekstyperna ska svara mot, och det faktum att de kan ta hjälp av varandra i arbetslaget i stunder de inte är säkra angående ett kontroversiellt material, hjälper dem fram till rimliga beslut. Gemensamt för de båda bibliotekstyperna är att kvaliteten på materialet ska hålla måttet för att kunna bli inköpt.

Under intervjuerna med de verksamma bibliotekarierna framkom det att diskussioner kring ett kontroversiellt förvärv är ytterst sällsynt på UH-bibliotek, medan det är mer vanligt på folkbiblioteken. En del av UH-bibliotekarierna påstod att det så gott som aldrig förekom delade åsikter kring huruvida ett material borde köpas in till biblioteket, eftersom inköpsförslagen i stort sett alltid ska användas som forskningsunderlag. Det material som orsakar diskussion mellan folkbibliotekarier är ofta material som riktar sig mot barn och unga, men vars innehåll kan anses olämpligt för så pass unga ögon. Här ser vi bland annat politiskt färgad litteratur som förklarar sig som bilderböcker, eller äldre titlar som kan innehålla ett föråldrat och stötande språk eller bilder.

Några av folkbibliotekarierna ger uttryck för upplevelsen av ett ifrågasättande av biblioteksverksamheten, och förklarar att denna förändring i inställning till folkbiblioteket nog beror på det förändrade samhällsklimatet, och menar att bibliotekens inköp på så vis blivit en del av samhällsdebatten. Med det nyinstitutionella perspektivet går här att se de relationer som finns runt institutioner (Jönsson, Persson & Sahlin 2011), det vill säga efter institutionens situation och roll i den samhälleliga kontexten. Ett bibliotek och dess låntagare kan sägas utgöra en sådan relation. Institutioner kan utöva institutionell maktutövning; biblioteket skulle kunna påverka individers informationsinhämtning genom att vinkla och begränsa det biblioteket tillhandahåller via sitt bestånd (det vill säga censur) – men här ser vi snarare hur relationen kan påverka från andra hållet: individen kan motsätta sig institutionernas krav (ibid.) och låntagare kan ifrågasätta bibliotekariers urval. Eftersom allmänheten idag överlag är mer benägen att göra

sin röst hörd, kan fler låntagare yttra starka åsikter om utbudet, något som de nu även kan lufta digitalt och över sociala medier.

Majoriteten av fallen med kontroversiellt material som bibliotekarierna ställts inför har uppstått vid en låntagares specifika inköpsförslag. Bibliotekariernas svar har trots många likheter även påvisat många skillnader vad gäller förvärvsarbetet på respektive bibliotekstyp. Vid avslag på inköpsförslag hänvisas förklaringar och svar till i UH-bibliotekens fall sitt uppdrag om att materialet bör vara av relevans för den forskning som bedrivs och lärs ut vid universitet. I folkbibliotekens fall har nekande av inköp förklarats med hänvisning till medieplanerna, som i mångt och mycket baseras på bibliotekslagen, med begrepp som allsidighet, kvalitet och åsikts- och yttrandefrihet.

Endast en av de intervjuade bibliotekarierna, UH-bibliotekarie 2, berättade att UH-biblioteket inte har en medieplan och skiljer sig från de övriga folk- och universitetsbiblioteken. Ur ett nyinstitutionellt teoretiskt perspektiv ser vi att ett UH-bibliotek har råd att välja bort en synlig medieplan eftersom de inte behöver bekymra sig, i samma utsträckning som folkbiblioteken gör, om den legitimitet som vi tänker att en medieplan kan innebära. Detta tror vi bottnar i att UH-biblioteken har ett tydligt akademiskt uppdrag som de kan luta sig mot.

En annan tydlig skillnad mellan UH-bibliotek och folkbibliotek rör sannolikheten för politisk påverkan vad gäller bibliotekens bestånd. För UH-bibliotekens del är en politisk påverkan i biblioteksverksamheten inget förekommande, medan det på folkbibliotek mycket väl till och med kan vara en del av vardagen. Detta är också något som den nyinstitutionella teorin, med begreppet tvingande isomorfismen, belyser: där folkbiblioteket, i jämförelse med UH-bibliotek, kan kännetecknas som en "svagare" organisation än de politiska inrättningar som den omges av. I ett sådant läge måste den svagare organisationen anpassa sig efter den styrande organisationen för att säkra sin överlevnad (Eriksson-Zetterquist 2009). Flera av de intervjuade folkbibliotekarierna nämner händelsen i Sölvesborg (se kapitel 6.4 *Politisk påverkan*) som exempel på när det olyckligtvis blivit så att politisk inblandning har gått för långt.

Avslutningsvis har frågorna som ställts för studien har gett oss en djupare förståelse för folk- och UH-bibliotekariernas inställning och resonemang till kontroversiellt material.

Ett resonemang kring kontroversiellt material fästs vid materialet som ett samtidsdokument: en produkt av sin tid. En av UH-bibliotekarierna lyfter det problematiska i att välja att inte köpa in kontroversiellt material, nämligen att man på det viset förnekar att den sortens samhälleliga fenomen har förekommit en gång i tiden. I det långa loppet skulle en sådan hantering av kontroversiellt material dessutom kunna bidra till en snedfördelning.

En av folkbibliotekarierna, Folkbibliotekarie 2 berättar att hen vid kontroversiellt material inte vill inta positionen som en "von oben"-bibliotekarie, på svenska: "från ovan"-bibliotekarie som ska "hunsa folket" som Folkbibliotekarie 2 uttrycker det. Istället betonar Folkbibliotekarie 2 en tillit gentemot låntagarna som intelligenta människor som kan bilda sina egna uppfattningar. Denna "från-ovan"-bibliotekarien som Folkbibliotekarie 2 nämner att hen inte vill kännas vid, ser vi som ett tecken på en vilja att frigöra sig från den gamla folkbildningsidentiteten som folkbiblioteket i viss mån fortfarande kan ha hängandes över sig (Olsson Dahlquist 2019). Ur ett nyinstitutionellt perspektiv tar Folkbibliotekarie 2 avstånd från att utöva institutionell makt (Jönsson, Persson & Sahlin 2011), i att hen aktivt agerar för att inte förknippas som en "från-ovan"-bibliotekarie som ska uppfostra.

Ett annat resonemang ges av UH-bibliotekarie 1 som menar att biblioteken nog alltid har varit en arena för kontroverser och på så vis ansluter till Fleischers (2011) uppfattning om att kontroversiellt material på bibliotek är något som är ofrånkomligt för bibliotekens framtid, men menar ändå att detta inte behöver vara något negativt. När allt kommer omkring och, som Hirschfeldt (Byström 2017) tar upp angående kvalitetsbedömningen som central i bibliotekariers arbetssätt vid förvärv, tillhör det ju professionen: att bibliotekarier är beslutsfattarna.

Under studiens gång har vi återkommande reflekterat över varför det är så att folkbiblioteken så ofta hamnar i strålkastarljuset i mediala debatter och universitets- och högskolebiblioteken är så gott som totalt frånvarande i den samma. Studien igenom har vi snuddat vid denna fråga som verkar påverkas av flera faktorer. Hansson tar upp att folkbiblioteket blivit föremål för ett allt mer ökat intresse (inom biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning) på grund av att folkbiblioteket uppfattas som en självständig institution, till skillnad från universitets- och högskolebibliotek som har tydligt direkta kopplingar till sina moderorganisationer (Hansson 2001). Av de intervjuade folkbibliotekariernas svar att döma finns en förklaring i att folkbiblioteket ses som en självklar del av vad som beskrivs som ett hästskt samhällsklimat. En tanke som väckts hos oss i samband med detta är också

att folkbiblioteket kanske inte heller helt frigjort sig från dess tidigare uppfostrande och utbildande identitet som Olsson Dahlquist (2019) nämner fortfarande kan anas idag. Man skulle kunna spekulera i att det material som förvärvas på folkbiblioteken kanske omedvetet blir granskat ur ett folkbildande perspektiv av både personal och låntagare – men något som är helt säkert är att folkbibliotekets starka användarfokus har möjliggjort att användarna kan lägga sig i mer i bibliotekets förvärv och till och med “kräva” viss litteratur.

Slutligen har vi efter genomförandet av intervjuerna lagt märke till de motsättningar i hantering av och diskussion om kontroversiellt material som våra intervjupersoner har gett uttryck för. För oss har det slagit fast vår övertygelse om både ämnets relevans och dess lika stora komplexitet. Att det inte finns några givna svar anser vi i slutändan kan ses som något positivt, trots att det för bibliotekarierna kanske kan upplevas som ett hinder, då det tvingar diskussionen kring kontroversiella medier att ständigt utvecklas.

8 Vidare forskning

Efter att ha färdigställt den här studien om folkbibliotekariers och universitet och högskolebibliotekariers hantering av kontroversiellt material har vi funderat på hur den hade kunnat genomföras ur andra perspektiv. Det hade exempelvis varit intressant att forska på hur bibliotek i andra länder hanterar sådana här frågor. I vissa länder finns det inte någon motsvarighet till den svenska lagen om hets mot folkgrupp, något som möjliggör för en ännu större gråzon när det kommer till vad som egentligen kan anses vara kontroversiellt.

Vidare hade det även varit intressant att studera samma frågeställning, men ur ett skolbiblioteksperspektiv. Det tillför ännu en fascinerande aspekt eftersom minderåriga då är inblandade. Som nämnts tidigare i den här studien har barns kritiska förmågor som ej ännu helt utvecklade framställts som skäl i hur man valt att hantera kontroversiellt material; ur den aspekten hade det därför varit spännande att se hur skolbibliotek hanterar diskussionen kring kontroversiella medier. På så vis hade man även kunnat göra en jämförande studie mellan svenska och utländska skolbibliotek.

Under våra intervjuer med verksamma bibliotekariers var vi tydliga med att vi var intresserade av alla typer av förvärv till biblioteket, inte bara tryckta medier. Trots det fokuserade alla intervjupersoner på just böcker eller seriealbum, vilket gjorde att vår studie fick en märkbar övervikt på detta. Därför hade vi gärna sett samma forskning med ett likadant upplägg – men med andra material som exempelvis spel, ljud, film, etc.

9 Referenser

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj (2017). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur.

American Library Association (2013). *Frequently Challenged Books*.
<http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks> [2020-06-02]

Anderson, Rick (2011). *What Patron-Driven Acquisition (PDA) Does and Doesn't Mean: An FAQ*. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2011/05/31/what-patron-driven-acquisition-pda-does-and-doesnt-mean-an-faq/> [2020-04-25]

Arvidsson, Emil (2017). Vad stämmer egentligen i Pippi-bråket? *Expressen*, 11 juli. <https://www.expressen.se/kultur/vad-stammer-egentligen-i-pippi-braket/>

Asheim, Lester (1953). *Not Censorship But Selection*,
<http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/NotCensorshipButSelection>, [2020-02-16]

Best, Rickey (2010). Censorship or Selection? Academic Library Holdings of the Top Ten Most Challenged Books of 2007, *Education Libraries*, 33 (2) ss. 18-35. DOI: 10.26443/el.v33i2.292

Boréus, Kristina & Bergström, Göran (red.) (2018). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde [omarbetade och aktualiserade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Andra [reviderade] uppl. Malmö: Liber.

Brännström, Linus & Julander, Oscar (2012). Tintin kastas ut från Kulturhuset. *Expressen*, 25 september. <https://www.expressen.se/nyheter/tintin-kastas-ut-fran-kulturhuset/>

Byström, Max (2017). Inte lätt att vara bibliotekarie. *Biblioteksbladet* nr 6
<http://biblioteksbladet.se/wp-content/uploads/2017/09/nr62017webb.pdf>

Coyle, Karen (2018). 'La neutralità difficile'. *AIB studi*, 58 (2), maggio/agosto, ss. 257-265. DOI: <http://dx.doi.org/10.2426/aibstudi-11788>

Djurberg, Mats (2014). *Unesco och biblioteken* (Svensk Biblioteksförnings rapport Bibliotekens internationella manifest). Stockholm: Svensk Biblioteksförning.
<https://wwwbiblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>

Doyle, Tony, (2003). Selection versus censorship in libraries. *Collection Management*, 27(1): ss. 15-25. DOI: 10.1300/J105v27n01_02

Eriksson, Thord (2017). Efter inköpsdebatten – konsten att välja det rätta. *Biblioteksbladet*, 15 maj <http://biblioteksbladet.se/efter-inkopsdebatten-konsten-att-valja-det-ratta/> [2020-03-04]

Eriksson-Zetterquist, Ulla (2009). *Institutionell teori: idéer, moden, förändring*. Malmö: Liber.

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran (2011). Intervjuer. I Ahrne, Göran och Svensson, Peter (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, ss.

Fleischer, Rasmus (2011). *Biblioteket*. Stockholm: Ink.

Hansson, Joacim (2001). Biblioteken som problemområde i biblioteks- och informationsvetenskap. *Tidskrift för dokumentation*, 56 (3), ss. 81-88.

Hansson, Johanna (2019). *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren* (Svensk Biblioteksförnings rapport För det demokratiska samhällets utveckling – Bibliotekslagen enligt lagstiftaren). Stockholm: Svensk biblioteksförning.
<https://wwwbiblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2019/03/fr-det-demokratiska-sam-2019-webb.pdf>

Hedemark, Åse (2009). *Det föreställda folkbiblioteket : En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsndl&AN=edsndl.oai.union.ndltd.org.UPSALLA1.oai.DiVA.org.uu-99897&site=eds-live&scope=site>

Hedemark, Åse (2018) Bevara eller förändra? En analys av debatter om folkbibliotek i dagspress 2007-2017. I Hansson, Joacim & Wisselgren, Per (red.). *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ förlag, ss. 211-231.

Hedström, Jenny (2005) "Jackie Collins är jättefarlig!" *Debatten om populärlitteratur 1980-2004*. Magisteruppsats, Institutionen för ABM. Uppsala: Uppsala universitet.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsndl&AN=edsndl.oai.union.ndltd.org.UPSALLA1.oai.DiVA.org.uu-101727&site=eds-live&scope=site>

Hellekant, Johan (2012). Böcker med "Lilla Hjärtat" stoppas. *Svenska Dagbladet*, 22 november. <https://www.svd.se/lilla-hjartat-stoppas-av-wirsen>

Hirschfeldt, Johan (2017). Biblioteken – en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. I Fichtelius, Erik, Enarson, Eva, Hansson, Krister, Klein, Jesper & Persson, Christina (red.) (2017). *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi, ss. 67-85.

Höglund, Anna-Lena & Klingberg, Christer (2001). *Strategisk medieplanering för bibliotek*. Linköping: Janus.

Jönsson, Lars-Eric, Persson, Anders & Sahlin, Kerstin (2011). *Institution*. Malmö: Liber.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje [reviderade] uppl. Lund: Studentlitteratur.

Lindberg, Niclas (2014) *Bibliotek och intellektuell frihet* (Svensk Biblioteksförnings rapport Bibliotekens internationella manifest). Stockholm: Svensk Biblioteksförning.
<https://wwwbiblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>

McMenemy, David (2009). Censorship or recklessness? Obligations and legality regarding controversial materials in libraries, *Library Review*, 58(2), ss. 85–88. DOI: 10.1108/00242530910936899.

Nationalencyklopedin (u.å.), “kontroversiell”.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/kontroversiell> [2020-01-24]

Nybacka, Pamela Schultz, (2019). I tystnaden finns ingen räddning.

Biblioteksbladet, 22 december. <http://biblioteksbladet.se/redaktionellt/i-tystnaden-finns-ingen-raddning/> [2020-02-11]

Olsson Dahlquist, Lisa (2019). *Folkbildning för delaktighet: En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Lund University.

Pierce Garry, Candie (2015). Selection or Censorship? School Librarians and LGBTQ Resources. *School Libraries World Wide*, 21(1), ss. 73-90.

DOI: 10.14265.21.1.005

JO (2017). *Kritik mot Kultur-och fritidsnämnden i Botkyrka kommun för att Tumba bibliotek handlagt framställningar om att få låna två böcker på ett sätt som står i strid med bibliotekslagen och 1 kap. 9 § regeringsformen*. Stockholm: Riksdagens ombudsmän. <https://www.jo.se/PageFiles/8781/2654-2016.pdf>

Ristarp, Jan (2014). *IFLA:s förklaring om bibliotek och intellektuell frihet* (Svensk Biblioteksförnings rapport Bibliotekens internationella manifest). Stockholm: Svensk biblioteksförning

<https://wwwbiblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>

SFS 1996:1596. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Skolverket (2020). *Kontroversiella frågor*.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/kontroversiella-fragor> [2020-01-20]

Soldal, Johannes & de Veen, Lukas (2020). Bibliotekarier måste börja prata om kvalitet. *Biblioteksbladet*, 30 januari.

<http://biblioteksbladet.se/redaktionellt/bibliotekarier-maste-borja-prata-om-kvalitet/> [2020-02-15]

Stenberg, Catharina (2001) *Litteraturpolitik och bibliotek: en kulturpolitisk analys av bibliotekens litteraturförvärv speglad i Litteraturutredningen L 68 och Folkbiblioteksutredningen FB 80*. Borås: Valfrid (Skrifter från Valfrid: 23).

Svenska Akademiens Ordlista (SAOL) (u.å.), "kontroversiell".

<https://svenska.se/tre/?sok=kontroversiellt&pz=1> [2020-01-24]

Svensk Biblioteksförning (2014) *Bibliotekens internationella manifest*. (2014). Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

<https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/bibliotekens-internationella-manifest-webb-utskrift.pdf>

Svensk Biblioteksförning (2019) *För det demokratiska samhällets utveckling – bibliotekslagen enligt lagstiftaren*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

<https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2019/03/fr-det-demokratiska-sam-2019-webb.pdf>

Söderlind, Åsa & Elf, Gullvor (2014). *"Vi arbetar i medborgarnas tjänst": en kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

Thomas, Barbro (2014). *Vetenskapen och biblioteken: en översikt av Sveriges universitets- och högskolebibliotek*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

Vestlund, Gösta (2010). *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning. Det svenska folkets bildningshistoria - en översikt*. Sober förlag, Malmö.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide Folkbibliotekarie

- Vad är din roll här på biblioteket?
- Vad är kontroversiellt material för dig? (Om det behövs, ge exempel som ex: rasistiskt innehåll, sexistiskt, pseudovetenskap, etc.)
- Hur går diskussionen kring kontroversiellt material? Om en sådan förs.
  - Vad lyfts?
  - Finns det oenigheter?
  - Var finns motsättningar?
  - (Bibliotekslagen? Demokrati? Mänskliga rättigheter?)
- Hur går inköpsprocessen till?
  - Vad tas hänsyn till i urvalet? I vilken grad köps media in på efterfrågan?
  - Hur motiveras beslut?
- Har ni någon förvärvsgrupp/enhet?
  - Hur länge har ni haft det?
  - Vad var anledningen till att ha det?
- Utbildningar, stöd, samverkan mellan flera bibliotek regionalt, nationellt kring urvalsfrågor?
- Har du/ni något exempel på en händelse där **beslutet** kring något kontroversiellt material varit problematiskt?
- Har något kontroversiellt material köpts in som väckt reaktioner? Hos er själva i arbetslaget? Låntagare och allmänheten? Kommentarer på sociala medier?
- Hur mycket spelar styrdokument in i beslut? Och i diskussionen?
  - Och mer specifikt, hur mycket spelar medieplanen in i beslutet? Och i diskussionen?
- Har biblioteket en värdegrund som spelar roll vid inköp?
- Påverkar politiker? Lokalt & nationellt?
- Har du/ni märkt någon skillnad i diskussionen, idag vs. för 20 år sedan?
- Har du hört talats om att exempelvis Stockholms stadsbibliotek 2017, beslutade sig för att köpa in tidningen *Nya tider*? (En tidning som..)
  - Vad tycker du om det?
  - Är det något som ni diskuterat med varandra i arbetslaget?
  - Har ni fattat samma eller liknande beslut?

- Tror du att ni hade köpt in den?
- I en ideal värld: hur hade du velat att inköpsprocessen kring kontroversiellt material sett ut?

- Är det någonting du tänkt på och som vi inte pratat om?
- Någonting du undrar över?

Fråga i slutet av varje intervju om vi får ta del av de interna medieplanerna (om de har sådana) och om de skulle kunna skicka dem via mail!

Bilaga 2. Intervjuguide UH-bibliotekarie

- Vad är din roll här på biblioteket?
- Vad är kontroversiellt material för dig? (Om det behövs, ge exempel som ex: rasistiskt innehåll, sexistiskt, pseudovetenskap, etc.)
- Hur går diskussionen kring kontroversiellt material? Om en sådan förs.
  - Vad lyfts?
  - Finns det oenigheter?
  - Var finns motsättningar?
  - (Bibliotekslagen? Demokrati? Mänskliga rättigheter?)
- Hur går inköpsprocessen till?
  - Vad tas hänsyn till i urvalet? I vilken grad köps media in på efterfrågan?
- Har ni någon förvärvsgrupp/enhet?
  - Hur länge har ni haft det?
- Vad var anledningen till att ha det?
- Utbildningar, stöd, samverkan mellan flera bibliotek regionalt, nationellt kring urvalsfrågor?
- Har du/ni något exempel på en händelse där **beslutet** kring något kontroversiellt material varit problematiskt?
- Har något kontroversiellt material köpts in som väckt reaktioner? Hos er själva i arbetslaget? Låntagare och universitetet? Kommentarer på sociala medier?
- Hur mycket spelar styrdokument in i beslut? Och i diskussionen?
  - Och mer specifikt, hur mycket spelar medieplanen in i beslutet? Och i diskussionen?
- Har biblioteket en värdegrund som spelar roll vid inköp?
- Påverkar politiker? Lokalt & nationellt?
- Har du/ni märkt någon skillnad i diskussionen, idag vs. för 20 år sedan?
- Hur avväger man mellan vad som är pseudovetenskap och vad som är av historiskt intresse? T.ex. Erich von Dänickens konspirationsteoretiska böcker, böcker om healing, astrologi, etc?
- Är det så att ett material som ex von Dänickens behöver ha blivit “vetenskapligt godkänt” (peer-reviewed) för att köpas in?
- Hur mycket spelar det in att det kontroversiella materialet är tänkt till forskningsunderlag?
- Vad tänker du skulle kunna förbättras när det kommer till inköp av kontroversiellt material?

- Är det någonting du tänkt på och som vi inte pratat om?
- Någonting du undrar över?

Fråga i slutet av varje intervju om vi får ta del av de interna medieplanerna (om de har sådana) och om de skulle kunna skicka dem via mail!

Bilaga 3. Samtyckesblankett för deltagare

Deltagande i studie

Vi är två studenter på masterprogrammet i ABM vid Lunds Universitet med inriktning Bibliotek-och Informationsvetenskap. Under våren 2020 ska vi skriva vårt examensarbete med syftet att undersöka hur bibliotek hanterar förvärv av kontroversiellt eller känsligt material, samt hur diskussionen ser ut kring detta. Vi kommer inom ramen för vår studie att genomföra kvalitativa intervjuer på folk- och forskningsbibliotek med bibliotekspersonal som arbetar med förvärv.

Detta dokument riktar sig till deltagare i studien.

Alla deltagare i studien kommer att avidentifieras i den publicerade uppsatsen.

De skolor/bibliotek som finns med i studien kommer att avidentifieras.

Intervjuerna och observationerna kommer att spelas in och ljudupptagningen kommer endast vara tillgänglig för oss i arbetet med uppsatsen. Inspelningar av intervjuer kommer att raderas efter uppsatsens godkännande.

Deltagandet är helt frivilligt och deltagaren har rättigheten att när som helst välja att avbryta deltagandet intill den dag uppsatsen är godkänd.

Den färdiga uppsatsen kommer finnas tillgänglig på LUP Student Papers.

Genom att signera detta dokument intygar jag att jag har tagit del av informationen och ger mitt samtycke till att delta i studien.

Datum .....

Deltagarens namn .....

Deltagarens underskrift .....

För ytterligare frågor, kontakta oss på:

Email:

Telefon:

Kursansvarig lärare är Björn Magnusson Staaf och kontaktas på:
bjorn.magnusson_staaf@kultur.lu.se
Handledare för uppsatsen är: Lisa Engström

Tack för din medverkan!